UVODNI ESEJ

3 Tina Bregant: **Zastrupljeni odnosi v domovini, ki naj bi bila kakor zdravje?**

SMER LITERATURA

11 Lara Stare-Knific: **Pesmi**

POEZIJA

14 Primož Čučnik: **Dom se premika**

PROZA

18 Jacob Schrodt: **Mejniki**

LITERATOVA BESEDA

19 Aksinja Kermauner: **Tako zelo se vživim v lik, da se včasih vanj kar malo zaljubim**

NEPOVEDANE ZGODBE

21 Veronika Snoj: **Sončenje pred čajarno ali drobci iz iranskega povojnega življenja**

POGOVOR

24 Daniela Dvořáková: **Ulrik bi morda postal kralj ali pa vsaj njegova prva senca v ozadju**

PORTRET

30 Renato Podbersič ml.: **Ob 250. obletnici rojstva Valentina Staniča**

IN MEMORIAM

33 Lovro Tacol: **In memoriam Petru Simonitiju**

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE

35 Ferdinand Šerbelj: **Anton Postl, kronist baročne Dolenjske**

38 Tadej Koren: **Tolminski muzej - zrcalo posoškega časa**

JEZIKOVNA KRIŽPOTJA

40 Nina Novak Kerbler: **Ali se tudi novorojeni pasji mladički rodijo: 2. del**

VAJE V SLOGU

43 Nina Kremžar: **Vrzeli in opisi**

MUZIKOLOGIJA

47 Matjaž Barbo: **Alfred Khom in njegovo delovanje v Ljubljani**

SEDMA UMETNOST

51 Andraž Arko: **Božična zgodba v nemih filmih o Jezusu**

IZ LITERARNE ZAPUŠČINE

55 Urška Perenič: **Varno naročje**

59 Igor Grdina: **Pahor in Kresnik**

ESEJ

63 Ivan Vogrič: **Italijansko zgodovinopisje o predaji Ljudevita Pivka in njegovih med prvo svetovno vojno**

PREDBRANJE

67 Elisabeth Lukas: **Družina in smisel**

JUBILEJ

69 Snežna Večko: **Akademik prof. dr. Jože Krašovec, osemdesetletnik**

KNJIŽNE OCENE

71 Neža Kokol / **Plutarh: Spisi o živalski psihologiji**

73 Rolanda Fugger Germovnik / **Damir Globočnik: V kraljestvu fotografije**

KULTURNI ODMEVI

75 Ifigenija Simonović: **Vsepočez konec, po drugi strani pa …**

78 Barbara Žniderščič: **Izzivi časa in kljubovalna moč duha**

80 Adriana Požun Pavlovič: **Durufléjev *Requiem* med Koprom, Ljubljano in Celjem**

ZVON | Najstarejša slovenska revija
za literaturo, kulturo in družbo

2024, številka 2, letnik XXVII

UREDNICA
Meta Lenart Perger

ODGOVORNA UREDNICA
dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠKI ODBOR
Andrej Arko
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
dr. Renato Podbersič ml.
Matija Remše
Kristian Koželj

OBLIKOVANJE
Lidija Murenc

IZDALA IN ZALOŽILA
Društvo Mohorjeva družba in
Celjska Mohorjeva družba, d. o. o.

ZA ZALOŽBO
predsednik Lojze Kozar
in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠTVO
Prešernova ul. 23, 3000 Celje
T 01 244 36 66
zvon@celjska-mohorjeva.si

MARKETING
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

NAROČNIŠKA SLUŽBA
Nina Brumec
zvon@celjska-mohorjeva.si
T 01 244 36 70

TISK
Dravski tisk

NAKLADA
450 izvodov

CENA
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Izhajanje te revije v letu 2024 sofinancira Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

www.mohorjeva.org

NA NASLOVNICI
Trentarska bula, izdelana pred prvo svetovno vojno. Hrani: Tolminski muzej; foto: arhiv Tolminskega muzeja.

ISSN 1408-645X

Mag. phil. Barbara Žnideršič, urednica pri Celjski Mohorjevi družbi

Literatura in življenje se stikata v velikih miselnih prostorih. Leposlovje je zavetje lepe besede, v katero se zatečemo za premoščanje vrzeli z življenjsko realnostjo, je izraz umetniškega zaleta, hrana za domišljijo in svobodni prostor za lastne interpretacije.

Tokratna številka na različne načine zapolnjuje prostor med življenjem in literaturo: na tistega umetniškega nas opozarja avtorica rubrike o kreativnem pisanju, ki prav v njem vidi dodatno vrednost literarnih opisov; na tistega zgodovinskega pa pisateljica in zgodovinarka Daniela Dvořaková, ki z brskanjem po arhivih vztrajno išče ravnotežje med zgodovinskimi dejstvi in fikcijo ter se trudi vrzeli, ki zevajo iz zgodovine, verodostojno zapolniti. V to smer gre tudi raziskovanje Pahorjevega življenja in dela, katerih vidike nam neumorno obelodanjata pisca rubrike Iz literarne zapuščine. Cankarjeva misel, ki si jo izposodi uvodničarka – že domače zveneča analogija med domovino in zdravjem –, se začne udejanjati tam, kjer se začne želja po miru v domovini: v naših mislih in srcih. Tudi telesno zdravje namreč potrebuje svoj izvir – smisel, ki daje našemu življenju polet, ki izhaja iz notranjega duhovnega bogastva in ga povezujemo z našo sposobnostjo, da najdemo namen in vrednost v lastnem bivanju, ne glede na okoliščine, v katerih se znajdemo.

Naj vsak od vas, dragi bralci, nekaj zaleta najde tudi v pričujoči številki revije, ki ponuja bogat nabor poezije in proze, vpogled v literarno ustvarjanje slovenskih pisateljev ter pravo pravcato bero kulturno-zgodovinskih odkritij. Tudi tokrat pa vas vabi, da vzamete v roke pisalo in čudeže pomladi skozi sito domišljije izlijete na papir.

Dr. Tina Bregant

Zastrupljeni odnosi v domovini, ki naj bi bila kakor zdravje?

Ivan Cankar je eno od črtic v svoji zbirki Za križem *naslovil z »Domovina, ti si kakor zdravje«. Od takrat je minilo že več kot stoletje. A naša domovina in mi z njo kljub pričetku pomladi in dobi obilja nismo izpolnjeni in srečni. Celo zdravi nismo, kar lahko sklepamo iz številnih kazalnikov zdravja.*

Po podatkih Eurostata je konec leta 2023 presežna umrljivost v Sloveniji znašala 21,3 %, kar našo državo uvršča v sam vrh držav EU.[1] K temu v naši starajoči se družbi znatno prispevajo okužbe dihal, a vendar se poraja vprašanje, kaj se z nami dogaja. Ali uporabimo dosežke sodobne medicine ter zaščitimo najranljivejše ali raje damo »možgane na pašo« in se odpravimo na morje in sonce, kar smo celo slišali kot navodilo od vodilnih, celo najvišje izobraženih ljudi v državi ob koncu epidemije kovid.[2] Se zavedamo, da cepljenje kot najbolj učinkovit javnozdravstveni ukrep zadnjih desetletij pomembno zniža smrtnost in zbolevanje zaradi preprečljivih bolezni?[3] V luči povedanega ni zanemarljivo, da je v zadnjih mesecih po podatkih Evropskega centra za preprečevanje in obvladovanje bolezni (ECDC) o povečanem številu prijav oslovskega kašlja poročalo več evropskih držav – tudi Slovenija.[4] Oslovski kašelj je zelo nalezljiva bolezen dihal; povzroča jo bakterija *Bordetella pertussis*, ki se nahaja v ustih, nosu in žrelu. Otroci, ki zbolijo za oslovskim kašljem, imajo lahko mučne in dolgotrajne epizode kašlja s pomodrevanjem, ki trajajo nekaj tednov; tudi starejši imajo lahko večje težave. Proti oslovskemu kašlju sicer v Sloveniji cepimo že od leta 1959,[5] tako da je cepivo preizkušeno in varno; v časih, ko so starši vedeli, kaj takšna bolezen pomeni, so se zanj množično odločali. V zadnjem času pa opažamo upad precepljenosti, kar vodi v ponovne izbruhe bolezni.

Onesnaženo okolje

Kaj pa presežna smrtnost v luči onesnaženega okolja? Onesnažen zrak je namreč najpomembnejši okoljski dejavnik tveganja za zdravje, saj letno zaradi posledic onesnaženega zraka na globalni ravni umre kar 7 milijonov ljudi; od tega v Sloveniji 1.800.[6] V letu 2020 so zdravstveni

stroški za zdravljenje zdravstvenih stanj, ki so posledica onesnaženega zraka, za Ljubljano in Maribor znašali več kot 541 milijonov EUR.[7] Ob okoljskih vplivih in naši domovini, ki naj bi bila kakor zdravje, ne morem mimo pitne vode. Da se gradi kanalizacija – zloglasni kanal C0 čez vodonosnik za celotno Ljubljano, kar ogroža vir pitne vode za 400.000 prebivalcev, je svojevrsten precedens, ki me spomni na prerokbo Indijancev plemena Cree: »Šele takrat, ko bo posekano zadnje drevo; šele takrat, ko bo zastrupljena zadnja reka; šele takrat, ko bo ujeta zadnja riba; šele potem boste ugotovili, da denarja ni moč jesti.« Nič nam ne bodo pomagale »mrtve črke na papirju« in domnevna skladnost z mnogokrat izigrano zakonodajo, če bomo naravne vire uničili.

Demografija

Kaj pa ljudje – smo Slovenke in Slovenci čili, mladi in zdravi? Ni nas veliko in spadamo med najstarejše prebivalce na svetu. Pri 80,7 letih starosti je v letu 2023 naša pričakovana življenjska doba nad povprečjem EU. Dejavniki tveganja za naše zdravje so kljub naši zeleni, tradicionalno samooskrbno naravnani deželi slaba prehrana in uživanje tobaka, ki predstavljata vzroke približno tretjini smrti, ter uživanje alkohola, ki povzroči še nekaj več smrti. Ishemične bolezni srca in kolorektalni rak predstavljajo več kot dve petini preprečljivih vzrokov smrti. Marsikatero bi kljub dobremu presejalnemu programu (če ste prejeli vabilo na Svit, ne pozabite nanj odgovoriti) lahko naslovili že osebni zdravniki, do katerih pa 130.000 oseb nima dostopa. Ker so kljub rednemu, a ne s pogodbo zavezanemu plačevanju prispevka za zdravstveno zavarovanje ostali brez njih.[8]

Postavlja se vprašanje, zakaj v dobi, ki zmore preprečiti številne bolezni, zaradi katerih so včasih umirali ali imeli hude posledice, danes opažamo toliko nezaupanja, strahu in celo gneva nad medicino in njenimi dosežki ter zakaj tako kratkovidno kažemo na domnevne krivce v zdravstvu, hkrati pa se ne ozremo vase, na svoje vrednote, svoje znanje in veščine. Po drugi strani je namreč zaupanje in pričakovanja čudežnih ozdravitev ter tehničnih rešitev, zlasti pri težko potekajočih boleznih, neizmerno in tudi podprto z donacijami ljudi, ki te »čudeže« pričakujejo.[9]

Viri velikih razočaranj so praviloma veliki, slabo utemeljeni upi in pričakovanja, ki temeljijo na neznanju in nerazumevanju. Da ne bo nesporazumov: v prispevku glasno razmišljam in poskušam osvetliti problematiko z morda do zdaj manj vidnih zornih kotov, saj verjamem, da z opolnomočenjem lahko skupaj ustvarimo pot do rešitev.

Stavka zdravnikov

V naši državi se sentimentu manihejsko razpoloženih črno-belih razlag, ki sledijo usmerjenosti proti nekomu ali proti nečemu (npr. anticepilci ali vstavite poljubno besedo za predpono *anti*), pridruži še gnev nad zdravniki.

Ti zdravniki danes stavkajo že 11. teden. Gre za najdaljšo zdravniško stavko v Sloveniji doslej.

Stavka poteka tako, da zdravniki delamo le še 40 ur + 8 ur tedensko, kar je v skladu z evropsko direktivo in glede na delovnik še vedno več, kot dela povprečen državljan. Stavka traja tako dolgo, ker je vlada šele v 11. tednu pristopila k mediaciji in ker je predhodno prekršila vse, tudi pisno dane zaveze, ki bi stavko preprečile.[10, 11] Zdravniki zahtevamo ureditev razmer, dvig osnovne plače na 2–4-kratnik povprečne plače v Sloveniji, določitev karierne poti zdravnika in odpravo plačnih nesorazmerij. Nič kaj nenavadne zahteve za delavce in njihove sindikate, tudi v zdravstvu, a vendar so te zahteve pogosto izpostavljene kot pohlep in sla po denarju.[12] Drži, da nekateri zdravniki delajo preko vseh meja, a to je potrebno urediti tako, da bodo delali varno zase in svoje bolnike, podobno kot piloti ali vozniki avtobusov. Da nekateri delajo tudi v svojem prostem času, verjetno za pregovorno pridne Slovence, ki popoldne radi kaj postorijo, ni čudno, je pa zanimivo, da so ponekod v javnosti edino zdravstvene storitve izpostavljene kot dvoživkarstvo. Ihtavost ob udrihanju vlečnega konja – zdravnikov in javnega zdravstva – je s strani določenega dela javnosti polna frustracije in hkrati trmastega nerazumevanja tega, da bo ta konj bodisi poginil od tepeža bodisi nam za vedno utekel. Vsekakor pa tak konj nikoli več ne dirja za nas ...

Bolnike in tudi zdravnike stavka resno skrbi. Težko je razumeti, zakaj bi zdravniki želeli prikrajšati bolnike za zdravstveno oskrbo, ki ni nujna. Gre res samo za denar? Ali je morda zdravnikov res toliko premalo, da enostavno ne zmoremo več, niti če delamo 48 ur tedensko? V Sloveniji imamo namreč 3,3 zdravnika na tisoč prebivalcev (OECD povprečje je 3,7) in 10,5 medicinske sestre (OECD povprečje je 9,2); je pa res, da z malo zdravniki nudimo nadpovprečno medicinsko oskrbo v primerjavi z OECD.[13] Zakaj pa zdravniki ne uresničujemo svojega poslanstva *pro bono*? Saj smo vendar zdravniki zaradi bolnikov in bolniki nas potrebujejo. A Feničani so že pred stoletji izumili sredstvo menjave, ki sicer ne kupi zdravja, kupi pa storitve in tudi zdravila, ki lahko pripomorejo k boljšemu zdravju. Podobno kot velja za zdravo hrano, čisto okolje, kakovostne bivalne pogoje – ki pomembno prispevajo k našemu zdravju, a prav tako niso zastonj. Država, ki naj bi urejala te odnose – tako glede zaposlitve zdravnikov, organizacije dela v bolnišnicah kot tudi zavarovanja; ne nazadnje vsak bolnik in tudi vsak državljan v blagajno zdravstvenega zavarovanja vplačuje skoraj 14 % bruto plače –, tega ne uredi. Če odmislimo Sončnega kralja, ki naj bi vzneseno vzklikal: »*L'État, c'est moi!*« (»Država – to sem jaz«), pa naši državi in domovini prispevamo vsi. Kje smo torej zgrešili? Morda je kleč v vrednostnem sistemu in vrednotah?

Evtanazija

Če ni zdravnikov, ki trenutno še ostajamo v Sloveniji in javnem zdravstvu, in če ostanemo sami v svoji bolečini in bolezni, postane prestajanje bolezni

zelo težko. Kot »*deus ex machina*« država in njeno vodstvo, ki ne izpelje zdravstvene reforme in ne najde (ne želi najti?) rešitev za zdravnike in bolnike, s pomočjo paternalistično razpoloženih posameznikov, ki se samozavestno oklicujejo kar za »Glas ljudstva« oz. predstavnike društva Srebrna nit, predlagata zakon o pomoči pri prostovoljnem končanju življenja.[14] Predlagatelji kot srčiko problema izpostavljajo trpljenje ali zgolj obet trpljenja zaradi bolečin, ki ima za rešitev zgolj samomor s pomočjo drugih oseb (zdravnikov). Ob rob te misli naj samo spomnim, da smo zdravniki varuhi življenja in komaj uspemo zdraviti vse bolnike. Ali bomo v pomanjkanju zdravnikov zdaj po nalogu vlade kot zakonodajalca, če bo ta zakon sprejet, samo še ubijali/evtanazirali bolnike, ker za zdravljenje ne bo ne ljudi, ne časa pa tudi ne denarja? Kaj bo s starejšimi, onemoglimi, invalidnimi, tistimi, ki nimajo nikogar? Samomorilni količnik je pri slovenskih starostnikih dvakrat višji kot povprečni količnik ostalih članic EU.[15] Jih bomo zato zdaj raje evtanazirali?

Komisija Republike Slovenije za medicinsko etiko je o predlogu Zakona o pomoči pri prostovoljnem končanju življenja jasna: utemeljeno je pričakovati, da se bodo krepila pričakovanja oziroma pritiski na stare, nebogljene in dolgotrajno oskrbovane, da sami ali s pomočjo zdravnika končajo svoje življenje.[16] Ob tem komisija posebej svari pred miselnostjo, da je življenje starega in onemoglega manj vredno. Smrt brez bolečin, s čustveno in socialno podporo človeškega dostojanstva, bi v Sloveniji morala omogočiti paliativna oskrba. Ki pa seveda stane in jo je treba še razviti. To dejstvo so predlagatelji celo upali vzeti kot argument v korist evtanazije, ki naj bi bila cenejša za družbo.[17]

Trpljenja se vsi bojimo ali pa se mu vsaj želimo izogniti. Je subjektivno in ne korenini samo v bolečini. Je pogosto duševne, psihične, socialne narave. Dolžnost lajšanja trpljenja mora prevladati nad dolžnostjo njegove prekinitve s smrtjo. Boli, ko smo osamljeni, prepuščeni sami sebi, in boli še bolj, če smo ob tem v telesni stiski ali fizični bolečini. Ko človek hudo zboli ali ko mu pričnejo odpovedovati organi, si tako po mojih izkušnjah kot izkušnjah mojih kolegov, tudi če je neozdravljivo bolan, želi živeti, a seveda s čim manj bolečine. Živeti čim dlje, izpolniti nekatere želje, se posloviti od najdražjih. Tudi če ne zmoremo pozdraviti bolezni in tudi če ne zmoremo ustaviti toka življenja in umiranja, zmoremo vedno vsaj lajšati bolečine in težko dihanje. Ti dnevi, četudi zadnji v našem življenju, so lahko s pomočjo podpore bližnjih ter medicinskih spoznanj lajšanja bolečine in trpljenja izpolnjeni z veliko ljubezni, slovesa in dopolnjeni ob svojem času, ne pa nasilno prekinjeni s smrtonosno injekcijo, morda že samo iz strahu pred tem, kaj še pride. Prekinitve življenja, ki je v odnosu do življenja vedno nasilna, se v zdravstvu ne bi smelo institucionalizirati.

Umremo zgolj enkrat, živimo pa vsak dan sproti – do zadnjega dne. Kdor se boji življenja, se verjetno za vsak slučaj opremi s smrtonosno pilulo; še bolj strahopeten podtakne orožje za uboj drugemu in mu zapove usmrtitev. Herojsko ali skrajno strahopetno? Kaj to pomeni za ljudi, ki si bodo želeli biti povsem samostojni in neodvisni in nikoli v breme svojih najdražjih? Smo pozabili, da je v ranljivosti in priznanju nemoči velika moč? Koliko poguma in človečnosti je treba imeti ne le za izkazovanje ljubezni, temveč tudi za njeno sprejemanje?

Pandemija nalezljive bolezni – učna ura?

Nalezljive bolezni so od nekdaj oblikovale Evropo. Zloglasna črna smrt – kuga, ki je vplivala na poselitev Evrope, je pomembno vplivala tudi na genom Evropejcev. Kaj pa se je zgodilo med pandemijo kovida? Če smo v zdravstvu takrat s težavo vzdržali in preprečili drugi Bergamo – kot v nam bližnji in dragi sosedi –, pa je pandemija vseeno pustila globoke, boleče sledi v našem zdravstvu in razklanost v družbi. Ljudje so pričakovali bolje delujoče zdravstvo; polni upanja so se po težkih dveh letih epidemije pridružili siloviti protikovidni kampanji, okronani z zmago ljudi in politike, ki se je uprla ukrepom v času kovida. Zdelo se je, da se je začela nova doba: konec epidemije, konec omejujočih, neprijetnih ukrepov, dodatna evropska sredstva po kovidu, ki naj bi javno zdravstvo okrepila, ter novo vodstvo in drugačno komuniciranje, s svobodnim imenom. A morda je prav v vehementnem zanikanju epidemije in ukrepov slutiti globoko nerazumevanje medicine, zdravstva in žal skrbi za zdravje, pa tudi zametke vrednostnega sistema, v katerem šteje samo skrb zase in svoboda brez meja.

Zaradi virusa SARS-CoV smo se pred štirimi leti soočili s prvim valom hude bolezni, ki so mu sledile različica delta pozimi 2020 in spomladi 2021 ter nato bolj virulentna, a manj nevarna omikronska varianta.[18] Razumevanje bolezni, diagnostike in ukrepov se je sčasoma spremenilo, kar je povzročilo zmedo med ljudmi. Sproti smo se morali učiti, tako strokovnjaki kot javnost. Večkrat je izgledalo, kot da ne vemo. In marsičesa res nismo vedeli. Celo velike organizacije, kot sta Svetovna zdravstvena organizacija in Center za nadzor in preprečevanje bolezni (SZO in CDC), so spreminjale navodila. Hiter razvoj cepiv je med znanstveniki veljal za velik dosežek, a širša javnost je postala le še bolj skeptična in nagnjena k teorijam zarote in »antivaxerskemu« sentimentu. Fizična razdalja in nošnja mask sta postali pomembni kot preventivni ukrep. Številne vlade so omejile prosto gibanje in zaprle prebivalstvo, da bi omejile širjenje pandemije, kar je bilo v splošni javnosti razumljeno kot omejitev svobode in kratenje pravic do svobodnega gibanja kljub zakonskim maksimam: »*Suprema lex salus populi*«. Zamude pri presejalnih programih, diagnostiki, izbirnih operacijah in zmanjšanju števila zdravnikov in medicinskih sester, ki so na voljo za zdravljenje drugih bolezni razen kovida niso prispevale k razumevanju, da je bil kovid takrat celo resnejša grožnja javnemu zdravju kot rak. Veliko ljudi je izgubilo svoje sorodnike. Strah in tesnobo, ki sta se pojavljala v prvem valu in tudi posledično pripomogla k upoštevanju pravil in zajezitvi virusa v prvem valu, je nadomestila pandemična utrujenost.[19] Naveličanost in zmanjševanje skladnosti vedenja ljudi s predlaganimi ukrepi sta privedla celo do ignoriranja preprostih, a učinkovitih ukrepov, kot so umivanje rok ali zadrževanje doma med prebolevanjem. Ob pospešeni digitalizaciji, ki je omogočila delo in šolanje na daljavo, so na plan privrele številne dodatne težave: neustrezni pogoji doma, osamljenost in občutki ujetosti, lažne novice, moč propagande v digitalnih medijih. Pokazale pa so se tudi dolgoročnejše posledice kovida.

Izčrpani zdravstveni delavci so takrat, ko so drugi delali od doma, delali z bolniki. Po navidezni vrnitvi v normalnost se razmere niso zanje prav nič

izboljšale: bolniki so potrebovali storitve, ki so med pandemijo zastale; inflacija in draginja nista delovali dobrodejno; namesto novih prostorov, zgrajenih z evropskimi sredstvi, se je pričelo graditi železniške postaje. Marsikdo je zapustil zdravstvo: tako zdravniki, ki so odšli v tujino ali zasebni sektor, kot medicinske sestre, ki so povsem zapustile zdravstvo in se pričele zaposlovati v trgovskih centrih. Ljudje pa so po pandemiji začeli le-to zanikati in so jo hitro pozabili, žal tudi koristne ukrepe iz preteklosti, kot je denimo cepljenje proti boleznim, ki povzročajo hude okvare (npr. ošpice, rdečke), ter ukrepe za zaščito najranljivejših; pomen zdravstvenega osebja in tudi pomen upoštevanja pravil sta se v očeh družbe zmanjšala.

Pandemija je perfidno pokazala pomen pismenosti, zdravstvene in znanstvene, ter tudi pomen komuniciranja. Verjetno ni naključje, da je pismenost v Sloveniji upadla na najnižjo možno raven prav v obdobju po epidemiji.[20] Pravijo, da se manj bistri učijo na lastnih napakah, modreci pa na tujih. Če smo delali napake – ali jih bomo delali še naprej (morda zdaj v drugo skrajnost?) ali smo se iz njih zmožni kaj naučiti? Se bomo raje delali, da ničesar ni bilo in da je vse v redu? Ker je morda pomembnejši videz normalnosti in raje uživamo v iluziji, kot da bi se spoprijeli z lastnimi hibami in našli rešitve, ki so povezane tudi z vrednotami in vrednostnim sistemom? Če ljudje ne razumemo niti vsebine niti procesov odločanja, tudi ne zmoremo upoštevati ukrepov, čeprav se rezultati neupoštevanja pravil merijo v številu smrti/bolezni. Prav v teh dneh je naša država z vračilom glob dala jasno vedeti, da so bili ukrepi med epidemijo zanjo nezakoniti in očitno nepotrebni. Je bila torej vse iluzija? Virusi ne obstajajo?

Sama si ne želim vrnitve v čase, ko bo obstoj virusa in bolezni stvar vere in religiozne dogme in ne bomo več zaupali znanosti. A zdi se, da smo ta rubikon kot družba že prečkali: kovid je bil pri veliko Slovencih dojet kot družbeni konstrukt, celo kot politična agenda in ne kot grožnja zdravju ljudi, zdravstvu in javnemu zdravstvenemu sistemu. Paradoksalno: do zloma javnega zdravstva prihaja zdaj, ko naj bi bilo vse v redu in pandemije ni več. Tiščanje glave v pesek namreč še nikoli ni rešilo problemov.

Rešitve

Pravijo, da se prične daniti tik po tem, ko je tema najtemnejša. Razkrile so se vse slabosti našega zdravstva. Ljudje potrebujemo javno zdravstvo in potrebujemo zdravnike, ki nas zdravijo. Potrebujemo tudi medicinske sestre za nego in druge stroke, ki pomembno prispevajo h kakovosti obravnave. Javno zdravstvo in zdravje vseh nas je v resnici naložba in ne strošek. Bolj zdravi državljani lahko več prispevamo – ne le zase, pač pa tudi za tiste, ki tega ne zmorejo. Zdravstvo pomembno prispeva k višjemu BDP. Odpirajo se možnosti novih tehnologij, digitalizacija, razvoj novih metod zdravljenja in personalizirane medicine. Vse to ponuja možnost za razvoj. Vendar pa je v državi, kjer je temeljni zakon zdravstva (t. i. ZZVZZ) od nastanka države nespremenjen, tega treba spremeniti in urediti financiranje. Plačnik oziroma pri nas »razdelilnik denarja« javnega zdravstvenega zavarovanja mora

v največji možni meri (v okviru razpoložljivih sredstev) vsem zavarovancem zagotavljati dostop do enako kakovostnih in varnih zdravstvenih storitev, ki pa morajo upoštevati načela pravičnosti, pravočasnosti, solidarnosti, strokovnosti. Zato mora plačnik jasno opredeliti obseg košarice, dosegljiv z razpoložljivim denarjem, v pogodbah z zavarovanci. Vlada in ministrstva so kot zakonodajalci dolžni uskladiti zakonodajo z EU, ki med drugim pravi, da vsak zdravnik specialist z ustrezno licenco in ustreznimi pogoji dela lahko sklene s plačnikom (ZZZS) pogodbo o izvajanju programa na primarni ravni, in to pod enakimi pogoji za vse izvajalce. Poleg tega v tujini obstajajo dobre prakse in zakonodajne rešitve, za sekundarno in terciarno raven; tam bolnišnice združujejo skupne službe, a se strokovno specializirajo, kar omogoča optimalnejše procese dela in hkrati prihranke. Direktiva o delovnem času za zdravnike naj velja tudi pri nas, z možnostjo, da kdor želi, dela več, vendar pa še vedno znotraj varnih načinov dela. V plačilu storitev mora biti upoštevana tudi kakovost in varnost obravnave. Dobro delo mora biti dobro nagrajeno, po načelih meritokracije.

Zdrav življenjski slog je sam po sebi nagrada za ljudi, ki ga prakticirajo, a ga moramo dodatno spodbujati. Pri tem ne smemo pozabiti na preventivne ukrepe, zdravo okolje in odnose: skupaj smo močnejši, znamo si pomagati in kot taki smo tudi kot Slovenke in Slovenci obstali na tem koščku sveta. Številni izzivi, ki jih pred nas postavlja 21. stoletje – demografski in okoljski izzivi ter ekonomska situacija –, od nas zahtevajo ustvarjalnost, sodelovanje, trdo delo in sočutje, da bomo skupaj zmogli več.

Prihodnost zdravstva je v naših rokah: v sodelovanju s tehnologijo, a temelječ na ljudeh, ki delajo v zdravstvu in so tam zaradi nas, državljank in državljanov Slovenije. Da bi spremembe v zdravstvu zares zaživele, moramo zbrati pogum in srčnost ter ohraniti empatijo in sodelovanje. Čaka nas veliko dela. Z boljšim zdravstvenim sistemom lahko živimo bolje. Vsekakor pa z več zdravniki, s precej krajšimi čakalnimi dobami, kot jih imamo sedaj in jih nalašč nisem omenjala, saj so le simptom neoptimalno delujočega zdravstva. Kot so rekli Latinci: *Bis vivit qui bene vivit*. Lahko živimo bolje, če se tako odločimo in če so naše vrednote takšne, da podpirajo zdravje vseh nas. Izbira je naša.

Viri

[1] Eurostat, »Excess mortality statistics«, 20. marec 2024, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Excess_mortality_-_statistics&oldid=628176 (pridobljeno 2. aprila 2024).
[2] P. M., »Golob: Vitamin D, sonce in morska voda pozdravijo covid«, *Delo*, 15. julij 2022, https://www.delo.si/novice/slovenija/golob-vitamin-d-sonce-in-morska-voda-pozdravijo-covid/ (pridobljeno 2. aprila 2024).
[3] NIJZ, https://nijz.si/nalezljive-bolezni/cepljenje/ (pridobljeno 2. aprila 2024).
[4] STA, 2. februar 2024, https://english.sta.si/3264203/number-of-whooping-cough-cases-on-the-rise (pridobljeno 2. aprila 2024).

[5] ECDC, 16. januar 2024, https://vaccine-schedule.ecdc.europa.eu/Scheduler/ByCountry?SelectedCountryId=188&IncludeChildAgeGroup=true&IncludeAdultAgeGroup=true&SelectedVersionId=40 (pridobljeno 2. aprila 2024).
[6] O-STA, »Ali je tu dihanje nevarno«, https://o-sta.si/33563/ali-je-tu-dihanje-nevarno (pridobljeno 2. aprila 2024).
[7] OECD, »Health at Glance. Country report 2023«, https://www.oecd.org/slovenia/health-at-a-glance-Slovenia-EN.pdf (pridobljeno 2. aprila 2024).
[8] Prav tam.
[9] Sklad Viljem Julijan, https://viljem-julijan.si/sklad-viljem-julijan/ (pridobljeno 2. aprila 2024).
[10] Na. R., A. P. K. in Matic Prevc, »Vladna stran ni šla na sestanek s Fidesom, jutri bo stavka«, *Siol*, 8. januar 2024, https://siol.net/novice/slovenija/zadnji-poziv-vladi-pred-stavko-fidesa-na-voljo-imate-pet-terminov-za-sestanek-623885 (pridobljeno 2. aprila 2024).
[11] FIDES, Domača stran, https://sindikatfides.si/obvestila/fides-na-pogajanja-predloge-vlade-ki-%C5%BEe-vnaprej-ka%C5%BEejo-da-je-cilj-le-ponovno-izigravanje (pridobljeno 2. aprila 2024).
[12] Vesna Vuk Godina, »(POGLED) Kolumna Vesne V. Godina: Zdravniška in sodniška stavka sta samo preoblečeni pohlep elite«, *Večer*, 10. januar 2024, https://vecer.com/pogledi/pogled-kolumna-vesne-v-godina-zdravniska-in-sodniska-stavka-sta-samo-preobleceni-pohlep-elite-10347728 (pridobljeno 2. aprila 2024).
[13] OECD, »Health at Glance. Country report 2023«, https://www.oecd.org/slovenia/health-at-a-glance-Slovenia-EN.pdf (pridobljeno 2. aprila 2024).
[14] I. Dernovsek, »Za predlog zakona o evtanaziji zbrali že več kot 5000 podpisov«, *Dnevnik*, 5. junij 2023, https://www.dnevnik.si/1043025351 (pridobljeno 2. aprila 2024).
[15] Zdravniška zbornica Slovenije, https://www.zdravniskazbornica.si/za-javnost/zbrana-vsebina-o-pomo%C4%8Di-pri-samomoru-in-evtanaziji (pridobljeno 2. aprila 2024).
[16] Zdravniška zbornica Slovenije, »Stališče Komisije Republike Slovenije za medicinsko etiko o predlogu Zakona o pomoči pri prostovoljnem končanju življenja«, https://www.zdravniskazbornica.si/docs/default-source/tedenski-bilten-fs/stalisce_kme_rs_-_predlog_zakona_o_pomoci_pri_prostovoljnem_koncanju_zivljen_p.pdf?sfvrsn=e4f43d36_3 (pridobljeno 2. aprila 2024).
[17] Nova24, »Izjava, ki šokira: ›Evtanazija je cenejša od stroškov za umirajoče v bolnišnicah‹«, 5. maj 2023, https://novice.najdi.si/novica/81a4d6d34cc026e7066228e28c75fe8e/nova24tv/izjava-ki-sokira-evtanazija-je-cenejsa-od-stroskov-za-umirajoce-v-bolnisnicah (pridobljeno 2. aprila 2024).
[18] Tina Bregant, »What has (not) been learnt from the COVID pandemics«, Sinapsa Neurocience Conference 2023.
[19] WHO, *Pandemic fatigue: Reinvigorating the public to prevent COVID-19*, 2020, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/335820/WHO-EURO-2020-1160-40906-55390-eng.pdf (pridobljeno 2. aprila 2024).
[20] Klaudija Šterman Ivančič in Ana Mlekuž, ur., *PISA 2022: Program mednarodne primerjave dosežkov učencev in učenk: Nacionalno poročilo s primeri nalog iz matematike*, Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2023, https://www.pei.si/raziskovalna-dejavnost/mednarodne-raziskave/pisa/pisa-2021-pisa-2022/ (pridobljeno 2. aprila 2024).

Lara Stare-Knific

Pesmi

90°

Včeraj so ustavili gondolo. Nič več na Vogel.
Danes je zapihal severni veter in ljudje so zaprli polkna. (Že leta jih ni več.)
Priigrali smo si zadnji kos potice in jo vrgli prašičem.
Maj je raj, če verjameš v letne čase. Če si zapisan vetru in ne pozabiš na rože.
In kaj potem?
Zjutraj smo vstali in si naredili zajtrk. Mlačna proja, surovo mleko, natrgan kruh. Prašiči niso pojedli potice.
Naslednjo noč jo je nekdo ukradel. Polkna ene hiše so spet odprta. Toplota gre ven. (Omg! Baje preprodajajo droge!) (1 gram za tri štruklje.)
Hiša se je ponoči obrnila na Vogel. Nikoli več je niso videli.
In potice tudi ne.
Rože so zasadili ob poti,
letne čase so prežgali in pregasili
in odkar je začel prihajati cirkus,
pravijo, da ni več isto. Spet so vpregli konje. In spet so jim zrasla ušesa. Cirkus se je preselil na Vogel in gondola spet ne dela. Polkna se zapirajo in odpirajo sama in mleko je izgubilo pol maščobe.

Nikoli še nisem bral Nietzscheja

Vse gori in vse je v plamenih.
Bogovi so popadali in relativizem je usahnil.
Povsod režejo ude.

Hren smo izkopali iz zemlje,
posadili smo konopljo.
A samo za medicinske namene.

Čez mejo je odjeknil krik
in potem je bila tišina.
Zdaj so ostale samo smeti.

Potem se je spustil bog z neba.
Zrasel je iz zemlje.
Povedal je, da gre narobe.
Obrnil se je od ljudi.
In nehal je biti bog.

Poceni brusnična marmelada iz trgovine

V mojih sanjah je medved in jé jagode.
Brusnic je zmanjkalo.
Zadnjič sem jih šla nabirat.
Kot takrat, ko sem bila še majhna.
Pozabila sem že, da sem se bala medveda.
Mali kosi postanejo veliki
in veliki se zmanjšajo.

Tega takrat nisem vedela. Nihče ne pravi, da vem zdaj.
Paličice na obrobju mojega očesa so odmrle.
Zdaj vidim manj barvno.
Zdaj gledam manj.
O tem, kar vidim, bi se dalo razpravljati.
Medved še vedno pride,
v mojih sanjah se še vedno tepeva za brusnice.
Le da ga zdaj ne vidim več.
Izgubi se v gozdovih
in gozdovi se izgubijo med mojimi mislimi.

O poeziji Lare Stare-Knific

Pesmi Lare Stare-Knific, izbrane za objavo v tokratni številki *Zvona*, vsaka na svoj način prehajajo med sanjami in resničnostjo, včasih zelo jasno, spet drugič skorajda brezšivno. S hitrimi menjavami fantastičnih podob in narativnega ritma, ostro zarezanimi premolki ter občasnimi besednimi igrami avtorica ustvarja svojevrstno atmosfero, ki mestoma deluje ironizirano, pogosteje pa groteskno, skorajda dahlovsko ali burtonovsko. Čeprav so pesmi zasičene z živimi, včasih skorajda agresivnimi podobami, pa besede v njih zamolčijo ravno dovolj, da bralec poskuša manjkajoče dele zapolniti z lastno intervencijo. Na ta način s poezijo stopi v živ in živahen dialog.

To so tudi najbolje uspele pesmi iz nabora, ki ga je avtorica poslala za objavo. Vanj je sicer vključila tudi pesmi, ki so bodisi bolj osebnoizpovednega bodisi družbenokritičnega značaja. Te so, za razliko od izbranih, mestoma preveč neposredne, celo moralistične, preveč si prizadevajo, da bi bralca prepričale v določeno občutje ali svetovnonazorsko pozicijo. Avtorici zato svetujemo, da tudi v primerih, ko v pesnjenju stopa v bolj izpovedni ali družbenokritični narativ, najde način, da tako do sebe kot do predmeta pesnjenja ustvari potrebno distanco in se tako izogne vtisu pravičništva in pridigarstva. Pesem namreč ni ne sodba ne advokatura, še manj izpoved, ki prinaša odgovore, ampak je neusahljiv vir vprašanj, ki vedno znova porajajo nova vprašanja.

Kristian Koželj

O avtorici

Lara Stare-Knific je študentka tretjega letnika primerjalne književnosti in anglistike. Pesni od leta 2020, od 2021 pod mentorstvom Barbare Korun. Objavljala je v reviji *Mentor* in spletni reviji *Apokalipsa* ter sodelovala na Festivalu mlade literature Urška in na Pesniški olimpijadi v Dravogradu. Ukvarja se tudi s SLAM poezijo in obiskuje tekmovanja v Kranju.

Foto: osebni arhiv avtorice

Primož Čučnik

Dom se premika

We live in an old chaos of the sun.
Wallace Stevens

1

pri tleh jeclja ostanek mraka
senca se plazi čez pobočje hriba

jasna noč na list pošilja slano
trava je dolgo posuta z roso

korale so škrbine morske pene

žirafa smuka prve žarke
pod njenim trupom pihne sapa

miza pogrne prt s pekočim hrenom
trave zmrazi zadnje sneženje

naš raj je naša nespoznanost raja
kar se ve, je vse, kar se pripravlja

2

vzhodi na podeželju, sviti jutra
planet na krožniku zasveti v peški

hiša je tiha, svet naklonjen
v štedilniku pokljajo vlažna drva

kos stopiclja po padlih listih
v sadovnjak priskače divji kunec

rosa leži na slonji koži

sapa iz nič ustvari trenje
nespečne zmoti lom svetlobe

soj se opre na davnosončje
svet si ob svitu žvižga to popevko

3

kar se ve, je vse, kar se pozabi
sonce obsije veje, ki so sonce

sveti se lesk bleščanja rose
sok skozi žile hrani korenine

živimo onkraj sebe – delci v zraku
svet, ki nas vidi – ogledalo duše

tišje kot val zaniha zvon v zvoniku

noči so v znamenju jasnih utrinkov
na spodnjem pragu meteorski roji

prag gre od doma in se več ne vrne
val vzame nase težo morja

dan se konča ob koncu dneva

4

ptič je tekoč v svojem žvrgolenju
svetloba ve, kako živeti s ptičem

žirafa z vratom do oblaka

barve krožijo v kalejdoskopu
zrcalo je velika skleda leče

neskončna pega na obrazu doma

žirafa in oblak sta zdajle eno
med vidnim in nevidnim ni razlike

stvari na soncu so postale svetle
iz sence bije žvrgolenje ptiča

stvari ohranijo svetlobo dneva
stvari preminejo v slišnost doma

5

a vse, kar vidimo, ni univerzum
dom je nasprotje težnosti te hiše

hiša izgine, če je ne prelistaš
v hiši besed nevidna hiša

akt brez besed, slovar tišine
brez zraka v hiši nerealne hiše

brez hiše v zraku ni plavuti kita
sončnice berejo besedo sonca

prekle se ruvajo iz tal v tornadu

kaščo pretrese in uklesti
najtišji zvok oplazi uhelj slona

6

tu svet stoji, strašanskost gore
dom je speštan pod slonjo težo

gamsi ne padejo kvišku s previsa

dom je nomad z zložljivim skednjem
skedenj na svetu najde prostor

strašen je, kdor sadi drevesa
drevesa so realnost skednja-sonca

kdor krči morje, dela s prazno glavo
v puščavi uma so nasedli kiti

nikamor nismo obrnili ladje
gredelj se potopi v nadzemlje

val ne vzdrži pogroma morja

7

dom se premika z vzhodi sonca
svet je, kjer naj bi teklo morje

na zemlji se bleščijo tone krila
žirafa smuka žarke trave

hiša je na svetlobi votla
predmet je senca svojega odseva

strašen je svet brez sija sonca
ubog je dom brez meta sence

kaj smo izvedeli iz virov

val, ki podre plavut obzorja
noht se blešči kot ribja luska

iz ribjih ust v uhelj slona

O avtorju

Primož Čučnik je pesnik, prevajalec in urednik. Izdal je več pesniških zbirk, med drugimi *Dve zimi* (1999, nagrada za prvenec), *Nova okna* (2005), *Sekira v medu* (izbrane pesmi, 2006), *Delo in dom* (2007, nagrada Prešernovega sklada), *Kot dar* (2010, Jenkova nagrada), *Mikado* (2012, Veronikina nagrada) in nazadnje *Niti v sanjah* (2022). Iz poljščine in angleščine je (so)prevedel nekaj temeljnih sodobnih avtorjev (Białoszewski, Sommer, Świetlicki, Wiedemann, O'Hara, Bishop, Ashbery, Cage, Whitman). Dolga leta je bil odgovorni urednik revije *Literatura*, za katero zdaj ureja poezijo, poleg tega je urednik in ustanovitelj žepne založbe Šerpa. Sodeloval je pri kompilaciji *Košček hrupa in ščepec soli* (KUD France Prešeren, 2002). Trenutno v LUDi knjigarni vodi cikel pesniških branj Poezija na podlago.

Foto: Tomaž Grom

Jacob Schrodt

Mejniki

V prvem razredu sem prišel domov iz šole in oznanil svojo ljubezen do Lillian Clay. Njeni lasje so bili oranžni kot peščenjak, govorila je v improviziranih rimah in nosila čevlje narobe.

»Poročila se bova,« sem zatrdil.

Po večerji je Oče rekel: »Greva se peljat.«

Sedel sem spredaj, na maminem sedežu. Čakal sem, da spregovori. Peljala sva se – on in jaz, jaz in on – iz mesta na avtocesto in po mostu čez reko. Njegov obraz je žarel v ugašajočem mraku. Na meji dveh zveznih držav je pokazal na majhen zelen znak, ki je stal ob najinem boku, in rekel: »Preberi. Na glas.«

»Prva milja.«

Nekoliko naprej je spet nekaj pokazal. »Druga milja.«

Tako sva potovala in moj glas je na kakšno minuto presekal tišino.

Pri sedmi milji je Oče rekel: »To si ti, v tem trenutku, tukaj v terencu, z mano.«

Osemnajsta milja je bil kolidž. Triindvajseta služba. Pri petindvajseti je rekel: »Nekaj let si že delal, prihranil nekaj denarja. Če se še vedno želiš poročiti z gospodično Clay, bi bil tole primeren trenutek.« Razložil mi je, da so stvari urejene z razlogom in da tisti, ki ta red prelomijo, končajo ob cestah, brez denarja ali družine ali doma.

Po kakšnih štiridesetih miljah je zapeljal na izvoz in ustavila sva se na bencinski črpalki. Ostal sem v avtu, ko je šel plačat. V kotičkih neba je še vztrajala sled dneva, a za bleščečim sijajem črpalke je bila ravnica obarvana v noč. Tukaj nisem bil več deček. Imel sem kariero, hipoteko, ženo in otroke. Bil sem on. Hotel sem domov.

Danes vozim tujce z letališč in barov domov, da zaslužim za najemnino. Moja stalna partnerka vsak prvi in tretji vikend v mesecu spi z drugimi moškimi. Ljubim jo globoko, neobičajno. Rada bi otroke, zakona pa ne. Sam nisem prepričan ne v prvo ne v drugo.

Tisto noč se je Oče vrnil z bencinske črpalke z majhno banjico sladoleda. Jedel je počasi in strmel skozi vetrobransko steklo, kot bi bil sam v terencu, sam na svetu. Pogosto je postal takšen – hladen in oddaljen, kakor uročen od lastnih misli. Vedel sem, da jih ne smem prekiniti. Prežal sem na vsak grižljaj. Ko mi je končno prepustil banjico, so bili ostanki v njej stopljeni. Dvignil sem jo k ustom, popil sladko juho in Oče naju je odpeljal proti toku časa.

Iz angleščine prevedel Kristian Koželj

PROZA

Foto: osebni arhiv avtorja

O avtorju

Jacob Schrodt je bobnar, glasbeni producent in pisatelj. Za svoje prozno delo je prejel nominacijo za nagrado Pushcart Prize, svoja dela pa je doslej objavil v publikacijah *The Forge*, *Star 82 Review*, *Swing*, *Jerry Jazz Musician* in drugje. Z ženo in dvema otrokoma živi v Nashvillu (Tennesse, ZDA). Leta 2023 je nastopil na festivalu Izrekanja v Celju kot del zasedbe Six One Five Collective. Tokratna objava je njegova prva v slovenščini.

Dr. Aksinja Kermauner

Tako zelo se vživim v lik, da se včasih vanj kar malo zaljubim

Vir: Wikipedija

S knjigo živim, odkar pomnim. Starša, oba sta se ukvarjala s književnostjo, sta mi brala vse mogoče že kot dojenčku. Najbolj mi je v ušesu ostala poezija Daneta Zajca in Gregorja Strniše. Kdo pravi, da ni za majhne otroke? Seveda nisem nič razumela, ampak pri poeziji ne gre za racionalno razmišljanje, pač pa za to, kako se te dotakne. In se me je.

V hišo so v moji mladosti hodili mnogi družinski prijatelji in strastno reševali usodo slovenske kulture. Spomnim se strica Ahaca oziroma Dušana Pirjevca, Dominika Smoleta, Jožeta Pučnika, Dimitrija Rupla, Vitomila Zupana, Vena Tauferja, pa Maksima Sedeja mlajšega in še mnogo drugih. Debate so dostikrat trajale pozno v noč.

Oče Taras je bil verjetno eden prvih moških, ki je sprehajal svojega otroka po Tivoliju. Sedela sem v svojem belem vozičku in radovedno kukala ven, on pa je, zatopljen v knjigo kakšnega filozofa, ure in ure porival leseno ropotalo naokrog. Do svojega šestega razreda sem bila prepričana, da je nemški filozof Martin Heidegger hišni prijatelj; le čudno se mi je zdelo, da ga nikoli ni bilo na obisk!

Sestri Ajdi sem od nekdaj rada pripovedovala zgodbe. Zvečer nama je mami s poljubčkom zaželela lahko noč, ko pa je zaprla vrata spalnice, se je sestra bliskovito preselila v mojo posteljo. Tako sem ji vsak večer pletla in pletla dogodivščine izmišljenih in realnih junakov. Če pa je kdaj ob najinem preveč razgretem pogovarjanju mami le pokukala k nama, je Ajda tako zvito oblikovala odejo, da je bilo videti, kot da mirno spi, ona pa se je potuhnila pod mojo pazduho. Seveda sva se večkrat tudi glasno smejali, zato mami dostikrat ni nasedla in je Ajdo brezkompromisno napodila v njeno posteljo.

V prvem razredu sem se nepričakovano srečala s svojo visoko kratkovidnostjo, disleksijo in diskalkulijo. Nevrološka motnja se takrat seveda še ni imenovala tako, pač pa so ji rekli površnost. Zato sem morala stokrat napisati pisane črke a in o pa b in d. Kljub temu jih še danes ne ločim. Disleksijo sem udomačila z zares pogostim branjem, zaradi diskalkulije pa sem imela v gimnaziji tri popravne izpite pri matematiki in fiziki. Navadno sem v pravilno zastavljeno formulo narobe napisala številke in zamešala števila, zato se mi ni izšel noben račun. Danes pač uporabljam kalkulator.

Seveda sem bila od nekdaj prepričana, da bom postala književnica. Svojo prvo pesem z naslovom *Mesečni konj* sem napisala nekje v petem razredu, seveda na moderen način, brez rim, in jo tudi ilustrirala. Prebrala sem vse, kar mi je prišlo pod roke. Včasih so bile knjige pretežke za mojo starost, pa me ni motilo; kot najstnica sem se pregrizla na primer skozi vso zbirko Sto romanov. No, oče mi je milostno dovolil,

da sem lahko preskočila dolge in strokovne predgovore. Brala sem povsod, če se je le dalo; najlepše je bilo zvečer z baterijo pod odejo, ko sem že imela svojo sobo. Spomnim se zatohlega in »podihanega« zraka pod odejo, ko sem morala nujno prebrati še naslednjo stran, da sem izvedela, kako se je zadeva razpletla, čeprav se mi je brez kisika že pošteno vrtelo! V šoli sem ogromno risala, predvsem stripe z dogodivščinami zaljubljenih mladostnikov. Če mi učitelji tega niso pustili, so mi misli takoj odplavale stran.

Moja prva pesniška zbirka je izšla pri dvaindvajsetih letih, potem dolgo nič, na porodniškem dopustu 1994 s svojo četrto hčerko pa se mi je odprlo. Od takrat vsako leto izide najmanj ena knjiga, pa najsibo otroška, mladinska, za odrasle ali strokovna.

Moje pisanje je hecna zadeva. Dokler so bile hčere še majhne, sem najlažje ustvarjala na morju, med poletnimi počitnicami. Družbe v kampu je bilo za punce veliko in lahko sem si vzela kakšno urico zase. Preden sem si vtaknila slušalke v uho in zavrtela zadnji album skupine Siddharta, sem jim zabičala, da me lahko zmotijo le, če bo kakšna naravna kataklizma. To so striktno upoštevale, tako da je pod borovci nastajal roman za romanom.

Srečo imam, da lahko najprej pišem v glavi, ni se mi treba takoj usesti za računalnik. Ideje se porajajo tako rekoč ves čas, treba jih je samo razdelati, umestiti v kontekst in si zamisliti glavne like, ki jih do potankosti okarakteriziram, od zunanje podobe do njihovih imen, družine in zgodovine. Tukaj zdaj presneto pazim, saj sem za nek roman izbrala ime in priimek, ki sta mi bila zelo všeč, kasneje pa ugotovila, da oseba s tem poimenovanjem zares obstaja. Ups! Lik z njenim imenom namreč ni bil ravno pozitiven … Junake je treba nato umestiti v realni ali izmišljeni prostor; če je realen, si ga do potankosti ogledam, če izmišljen, si ga skiciram na papir. Pri tem skušam biti natančna, saj me kot bralko strašno moti, če gre v kakšnem romanu junak v prvem prizoru v kuhinjo na levo, v drugem pa na desno. To je nespoštovanje bralca, površnost, ki si je pisatelj ne bi smel privoščiti. Se pa hitro zgodi. V neki zgodbi sem zelo znano delo Paula Gaugina pripisala Marcu Chagallu … Zelo se trudim, da se do potankosti seznanim s snovjo, ki jo obravnavam. Ko smo z uporabniki CUDV Črna na Koroškem pisali roman v lahko berljivem načinu in za glavna lika izbrali cvetličarko in gasilca, sem ves dan preživela na gasilski postaji.

Potem se v moji domišljiji začne predstava, oziroma bolje rečeno, takrat začnem sama živeti svojo zgodbo, s svojimi junaki doživljam vse prijetne in neprijetne dogodke. Tako zelo se vživim v like, da se včasih v katerega tudi malo zaljubim. Večkrat tipkam kot v transu in se zvečer, ko preberem napisano, prav čudim. Kot da bi v tistih najbolj posvečenih trenutkih nekaj seglo skozi mene, neznana energija z domislicami, ki se pojavijo od bog ve kod. Junaki se osamosvojijo in počnejo stvari, ki me dostikrat presenetijo. In ko sem v fazi pisanja, ne morem spati, dokler ne izčrpam tega silnega vala, ki me nosi na svojem razpenjenem grebenu. Ko se zatakne, grem na sprehod – med hojo ideje kar kapljajo –, skočim v morje, grem pod tuš … In spet zajaham val. Sedim ob računalniku več ur skupaj, čas mine kot sekunda. In ko na koncu postavim piko, sem izpraznjena, ampak neizmerno srečna, da sem povila še eno papirnato dete …

Veronika Snoj

Sončenje pred čajarno ali drobci iz iraškega povojnega življenja

Rada fotografiram, predvsem takrat, ko se odpravim v naravo in kraje, ki niso preveč turistično obljudeni. Kompaktni fotoaparat me je tako v žepu spremljal na prvem malo daljšem obhodu po četrti na severu Arbila, prestolnice iraške avtonomne regije Kurdistan, kamor sem se preselila le nekaj dni predtem.

Bil je čudovit decembrski petek in sonce je žarelo skorajda tako, kot je upodobljeno na zastavi Kurdistana. Navdiha za fotografiranje četrti, ki je uživala v zasluženem počitku prvega iraškega konca tedna, tako ni manjkalo. Po nekaj urah sprehajanja pa sem se vendarle odločila, da je že skrajni čas za kosilo, in se počasi začela odpravljati proti svojemu stanovanju. Motivi, ki sem jih opazila na poti, so me prepričali, da sem naredila še nekaj hitrih posnetkov, in ravno tedaj, ko sem želela pritisniti na sprožilec na fotoaparatu, da bi ujela kompozicijo popravljalnice daljincev na drugi strani ceste, se mi je zazdelo, da me nekdo kliče. »Hej, fant,« sem zaslišala v angleščini.

Obrnila sem se in zagledala starejšega brkatega gospoda, ki se je sončil pred čajarno. Oblečen je bil v tradicionalno obleko, križancem med tuniko in kombinezonom, prepasanim z barvito ruto. Glavo mu je pokrivala *kefija*, priljubljena bližnjevzhodna moška ruta, med prsti pa je mencal *masbah*, muslimansko alternativo rožnega venca brez križa, ki pa ga v Iraku po rokah in žepih nosi večina moških, ne glede na versko ali etnično pripadnost.

»Fant, punca?« me je vprašal, še vedno v angleščini, ko sem odvrnila pogled. »Punca,« sem mu z nasmehom odgovorila v arabščini. Navajena sem že, da moja kratka pričeska na Bližnjem vzhodu rada bega moj okoliš. »Foto,« je dodal ter s prstom pokazal nase in na dva možakarja. Presenečeno sem pritisnila na sprožilec in mu nato pokazala moje stvaritve. Narahlo je pokimal. »Prisedi,« je nato dodal v angleščini. Nekdo mi je primaknil plastičen stol, nekaj trenutkov kasneje pa mi je lastnik čajarne v roke potisnil papirnat kozarček izredno sladkega čaja.

Kavarna v centru Arbila; foto: osebni arhiv avtorice

Gospod mesar, s katerim se je avtorica prispevka zapletla v zanimiv pogovor; foto: osebni arhiv Veronike Snoj.

Približali so se tudi drugi možakarji, ki so tako kot ta moj gospod sedeli pred čajarno, in me začeli v angleščini spraševati, kako mi je ime, od kod prihajam, kje delam, kaj počnem ...

Ko sem jim pojasnila, da prihajam iz majhne deželice blizu Italije in da delam za krščansko organizacijo, so mi hitro dali vedeti, da so tudi sami kristjani. Ta podatek me ni ravno presenetil, saj je četrt Ankawa, v katero sem se preselila, poznana prav po svoji izraziti krščanski demografiji. Svojčas krščanska vas, kakšnih pet kilometrov oddaljena od starega mestnega jedra Arbila, je dom ene najstarejših cerkva v regiji, katere ostanki segajo celo v 4. stoletje, katedrale pa tudi arbilske nadškofije in stolnice kaldejskih katoličanov. V celi četrti ni niti ene mošeje, vsaka tretja trgovinica pa prodaja žgane pijače. Na praktično vsaki hiši visi vsaj en križ ali pa podoba Marije, prav tako ne manjka trgovin z nabožnimi predmeti.

Veliko bolj me je zato presunila sama gospodova zgodba. Po poklicu mesar, prihaja iz krščanske vasi blizu Mosula, ki jo je zapustil, ko so jo zavzeli vojaki samooklicane Islamske države leta 2014 in zasegli njegov posel. Tako kot na tisoče drugih kristjanov je zbežal v bližnjo regijo Kurdistan, ki je v času bliskovitega širjenja Islamske države postala zatočišče za mnoge begunce in prebivalce Iraka. Regija ima namreč svojo vojsko, ki je uspešno branila meje regije pred napadi Islamske države. Veliko kristjanov se je, kot omenjeni mesar, preselilo ravno v Arbil, v omenjeno krščansko četrt, kjer jim je bila skupnost vsaj malo domača. Tu se je moj sogovornik odločil odpreti novo mesnico.

Zgodba me je pretresla. Irak sem si želela obiskati že nekaj let, saj sem si želela na lastne oči videti, kako se država starodavnih civilizacij po letih preizkušenj le postavlja na noge. Rane nedavnih okrutnosti je bilo torej pričakovati, vendar se me je zgodba, o kateri bi lahko prej slišala zgolj v medijih, v živo veliko bolj dotaknila. Nisem vedela, kako se odzvati na gospodovo pripoved, in sem zato zgolj nerodno kimala in ohranjala vljuden nasmešek ter od časa do časa v presenečenju široko razprla oči.

»Imamo lep dan, kajne?« me je nerodne tišine odrešil mesar. Decembrski sončni žarki so česali cesto in božali naše obraze. Prijetno vreme bi se težko bolj razlikovalo od boleče zgodbe, ki sem jo ravnokar slišala. Molče sem prikimala, spila zadnji požirek čaja, se srčno zahvalila gospodu in njegovim kolegom ter se odpravila domov.

Iraška vojska je s pomočjo kurdistanske vojske in drugih mednarodnih zaveznikov v Mosulu, drugem največjem iraškem mestu, premagala Islamsko državo leta 2017. Po sedmih letih še vedno ostaja veliko nezaceljenih ran. Številni prebivalci Iraka, ki so bežali pred džihadistično skupino na podoben način kot moj sogovornik, se še vedno niso vrnili domov, sploh v kraje, kjer je Islamska država kmetom in podjetnikom

uničila posestva in imetje. Nekateri še vedno živijo v taboriščih za notranje razseljene osebe, drugi so se ustalili v Arbilu, spet tretji so se odpravili v tujino.

Utrip soseske Ankawa; foto: osebni arhiv avtorice

Leta vojn so se dotaknila tudi mojih iraških sodelavcev. Ko poslušaš njihove osebne zgodbe, v nekem trenutku prideš do točke, ko začneš slediti njihovemu zgledu in te zgodbe sprejmeš kot neizogibno iraško resničnost. Zdi se, da je to edini način, kako lahko ohranijo dovolj moči, da živijo dalje.

Po eni strani občudujem iraško čustveno trdnost in vsesplošno pozitivno naravnanost, ki se odraža v življenjskih načrtih, kot so nakup hiše, prenova stanovanja, ustvarjanje družine, tkanje prijateljstev, včasih celo želja po dopustu v Evropi. Po drugi strani pa se kot vnukinja beguncev, ki so po drugi svetovni vojni bežali iz Jugoslavije in ki v svoji zavesti še vedno nosi posledice pretrpelih izkušenj prednikov, sprašujem, kdaj in kako se bodo odrazile travme, ki se na plečih Iračanov nabirajo že desetletja. Se bodo z njimi na psihološki ravni soočili sami ali jih bodo prenesli na svoje potomce? Kako bo to psihološko breme vplivalo na prihajajoče konflikte v krajih, kjer so se rodile najstarejše civilizacije sveta? Ali bodo sploh kdaj doživeli toliko let miru, da bodo zmogli predelati vsa grozljiva doživetja?

Irak je te dni relativno stabilna država, z velikim poudarkom na besedi »relativno«. Čeprav ti dandanes v Iraku še največja nevarnost preti na cesti zaradi kaotičnega prometa, je zgolj mesec dni po mojem prihodu Iran v Arbil izstrelil več raket v hišo premožnega kurdskega podjetnika in ubil tako njega kot nekaj članov njegove družine.

Ob tej tragediji, ki je sicer preplavila svetovne medije in ob kateri je v srcu stisnilo več mojih bližnjih, so moji sodelavci in znanci zamahnili z roko. Kronično nestabilnost sprejemajo kot stalnico, ki gre z roko v roki tako z samo geopolitično umeščenostjo kot z etnično in versko pestrostjo države. V Arbilu, bogatem mestu, ki ga je težko umestiti v stereotipno podobo povojnega Iraka, se Iračani s takšnimi incidenti soočajo tako, da najemajo ali pa si kupujejo stanovanja v bleščečih, nedavno zgrajenih stolpnicah, se vozijo s športnimi terenci, nakupujejo pametne telefone iPhone in dnevno uporabljajo usluge za dostavo hrane in drugih izdelkov. Poročajo se, pošiljajo otroke v vrtec, praznujejo zmago priljubljene nogometne ekipe, hodijo v službo in se še naprej, kot moj sogovornik iz Ankawe, sončijo pred čajarnami ter se družijo ob kajenju šiše in igranju kart.

Sama si ob tem srčno želim, da bodo enkrat le našli čas za celjenje svojih ran.

POGOVOR

Dr. Daniela Dvořáková

Ulrik bi morda postal kralj ali pa vsaj njegova prva senca v ozadju

Intervju je pripravila Saška Ocvirk.

Foto: Lea Lokovšek

Leta 2019 je pri Celjski Mohorjevi družbi izšla znanstvena monografija *Barbara Celjska: Črna kraljica*. Tako med strokovno javnostjo kot splošnim bralstvom je dosegla velik odmev in doslej doživela že tri natise. Konec leta 2023 smo dobili prevod nadaljevanja z naslovom *Pod kraljičinim žezlom*. Podnaslov *Elizabeta Luksemburška in Ulrik II. Celjski 1437–1442* že nakazuje, da gre za prvi del trilogije o zadnjem Celjanu, nekronanem kralju, ki je še v nastajanju.

Ob izidu svoje druge knjige v slovenščini je Slovenijo znova obiskala avtorica, izjemna slovaška zgodovinarka dr. Daniela Dvořákova. Sredi marca je tako gostovala v Pokrajinskem muzeju Celje in v knjigarni Celjske Mohorjeve družbe v Ljubljani. Ob tej priložnosti je nastal tudi pogovor za revijo *Zvon*.

Dvořáková je samostojna znanstvena sodelavka na oddelku za starejšo zgodovino Zgodovinskega inštituta Slovaške akademije znanosti v Bratislavi. Posveča se raziskovanju zgodovine poznega srednjega veka Kraljevine Madžarske, posebej v času vladanja Sigismunda Luksemburškega. Pri svojem delu je usmerjena v raziskovanje problematike plemstva, ukvarja pa se tudi z vprašanji dvorne kulture, odnosov in vsakdanjega življenja v srednjem veku. Je avtorica ali soavtorica več knjižnih uspešnic in monografij, poleg omenjenih še tudi *Vitez in njegov kralj: Stibor iz Stiboríc in Sigismund Luksemburški*; *Spomini Helene Kottanner*; *Konj in človek v srednjem veku*; in *Konstanška kronika Ulricha Richentala*.

Ste vedno vedeli, da boste zgodovinarka? Kaj ste najraje brali kot deklica, kot najstnica?

Da sem se odločila študirati zgodovino, je bilo presenečenje tudi zame. Sprva sem želela študirati psihologijo ali umetnostno zgodovino, saj sem rada risala in slikala. Ampak v tistem času je bilo malo možnosti za sprejem na teh področjih na univerzi, zato je na koncu zmagala zgodovina. Vedno sem rada in veliko brala, v otroštvu so bile to predvsem pravljice, klasične, s princesami in princi, kjer dobro vedno premaga zlo. In morda sem se prav zaradi teh princes usmerila v srednji vek, čeprav dobro tam ni vedno premagalo zla. Kot najstnica pa sem oboževala zgodovinske romane. Pravzaprav sem rada brala skoraj vse žanre, tudi detektivske zgodbe. Res pa po teh vse odtlej nisem več posegala.

Če je prostor še nekako samoumeven, zakaj pa ste se specializirali ravno za ta čas, za pozni srednji vek? Ko človek enkrat začne odkrivati neko področje, je potem logično, da nadaljuje, ampak kaj je bila za vas prva srednjeveška ljubezen?

Tudi to je bilo bolj ali manj naključje. Študij zgodovine sem končala dve leti po tako imenovani žametni revoluciji, po padcu komunizma, ko se je končno odprla pot do študija srednjeveške zgodovine. Z izjemo kmečkih uporov je bila ta več desetletij potisnjena ob rob. Sprva naj bi bila moja diplomska naloga onomastična analiza lokalnih srednjeveških imen. Eden od profesorjev na univerzi me je poklical na pogovor in rekel: »Daniela, pri tem ne boš uživala. Izberi raje vojvodo Stiborja za svojo temo.« Vojvoda Stibor je bil med vladanjem Sigismunda Luksemburškega

Predstavitev knjige v Pokrajinskem muzeju Celje. Z leve: ddr. Igor Grdina, prevajalec dr. Andrej Rozman, dr. Daniela Dvořaková, tolmačka Iveta Rozman in urednica Saška Ocvirk; foto: Lea Lokovšek

pomemben lik, vendar o njem ni bilo skoraj nič znanega, kljub temu, da je imel v lasti skoraj tretjino ozemlja današnje Slovaške. In tako se je zgodilo, da sem pristala v obdobju med 14. in 15. stoletjem. Moja prva srednjeveška ljubezen je bil torej vojvoda Stibor iz Stiboric, o katerem sem kasneje napisala knjigo *Vitez in njegov kralj*. In ker se ob Sigismundu ne da spregledati njegove druge žene Barbare, sem preko nje spoznala tudi Celjske.

Za zgodovinarje, ki se običajno ukvarjajo z nacionalno zgodovino, je manj običajno, da njihove knjige postanejo bestselerji v drugih državah. Vam se je to z Barbaro Celjsko zgodilo. Ste bili presenečeni?

Zelo, in to prijetno presenečena. Knjiga je bila sprva uspešnica na Slovaškem, pozneje, zame presenetljivo, pa tudi v tujini, izšla je namreč tudi v nemški in angleški izdaji. Najbolj vesela pa sem bila slovenske izdaje, ker kraljica Barbara Celjska sem tudi spada. Ampak zasluge za to, da je knjiga taka uspešnica, gredo predvsem sami Barbari kot izjemni zgodovinski osebnosti.

Omenili ste že, kako ste pravzaprav po naključju trčili v Barbaro. To je bilo presenečenje na več ravneh, mar ne?

V knjigi *Vitez in njegov kralj* sem se ukvarjala tudi z likom kralja Sigismunda Luksemburškega, ki mu je vojvoda Stibor služil. In tako seveda nisem mogla prezreti kraljice Barbare, ki je bila druga Sigismundova žena in je večino svojega življenja preživela ob njem. Takrat sem še mislila, da je Barbara res »črna kraljica«, nekakšna demonska vladarica, v vseh pogledih negativen lik. Zato sem sprva pričakovala, da bom napisala temno zgodbo o negativnem liku, toda viri so sčasoma pokazali popolnoma drugačno podobo te ženske. To me je pripeljalo do ljudi, ki so si namenoma izmislili in širili to slabo reputacijo njej. Neverjetno je, da se je ta izmišljena legenda, ki sem ji sprva tudi sama verjela, ohranila vsa ta stoletja. Šlo je za skoraj detektivsko

raziskovanje primarnih virov, v katerih je bila Barbara povsem drugačna, kot je veljalo v nekem splošnem dojemanju.

Avtorica med podpisovanjem knjig; foto: Lea Lokovšek

V vaših knjigah tako o kraljici Barbari kot o njeni hčeri Elizabeti Luksemburški preseneti izjemno število virov. Zgodbo podprete z več vidikov in različnih virov. Kako je potekalo to raziskovanje?

Eden od razlogov, zakaj mi je všeč 15. stoletje, je, da je na voljo že veliko različnih pisnih virov. To obdobje sistematično raziskujem, kar pomeni, da skušam iz tega časa pregledati vsak posamezen vir na območju takratne Kraljevine Ogrske. Tudi v strokovni literaturi sem našla številne usmeritve in smernice, kateri viri so še pomembni. Gradim na delu svojih kolegov zgodovinarjev, tistih pred mano in tudi sodobnikov. Brez njihovega dela teh zgodb ne bi bilo mogoče napisati. Sicer pa so eden najboljši virov za ta čas t. i. mestne knjige. Za razliko od listin in kronik so to zelo iskreni viri, ker si tu niso prav dosti izmišljevali. Iz njih izvemo, koliko in za kaj so porabili denar, izvemo, kaj so jedli, s čim se obdarovali, koga zaposlovali, koga podkupovali, kam so potovali, kaj prinašali, kakšni stroški so se pojavljali ob obiskih plemičev ipd. Ulrik je bil na primer finančno vedno zahteven obisk.

Rodbina Celjskih je izjemno pomembna dinastija za Evropo tistega časa, kaj šele za Slovence. Kako to, da te zgodbe odkrivamo šele zdaj, skozi vaše delo?

Obstaja precej obsežna strokovna literatura o rodbini Celjskih. To je zelo privlačna in dobro raziskana tema. Večinoma pa gre res za znanstvena dela, ki niso dostopna širšemu občinstvu, bila so objavljena v revijah in zbornikih različnih konferenc. Zagotovo nisem edina, ki se ukvarja s to družino, in obstaja veliko zgodovinarjev, ki vedo o drugih predstavnikih te družine več kot jaz. Izbrala sem kraljico Barbaro, ker so bile ženske kot zgodovinske osebnosti s strani zgodovinarjev doslej nekoliko spregledane in podcenjene.

Knjiga *Pod kraljičinim žezlom: Elizabeta Luksemburška in Ulrik II. Celjski 1437–1442* je nadaljevanje knjige *Barbara Celjska*, hkrati pa prvi del trilogije. Kako ste jo zasnovali?

Sprva sem želela zajeti celotno obdobje po smrti kralja Sigismunda do nastopa kralja Ladislava Posmrtnega. To je čas, ko Kraljevina Ogrska ni imela kralja in je Ulrik Celjski skupaj z Janom Hunyadyijem postal eden najbogatejših in najvplivnejših mož v kraljestvu. A sem se zaradi količine virov in predvsem izjemne zgodbe Barbarine ter Sigismundove hčere Elizabete Luksemburške odločila, da knjigo razdelim na tri dele.

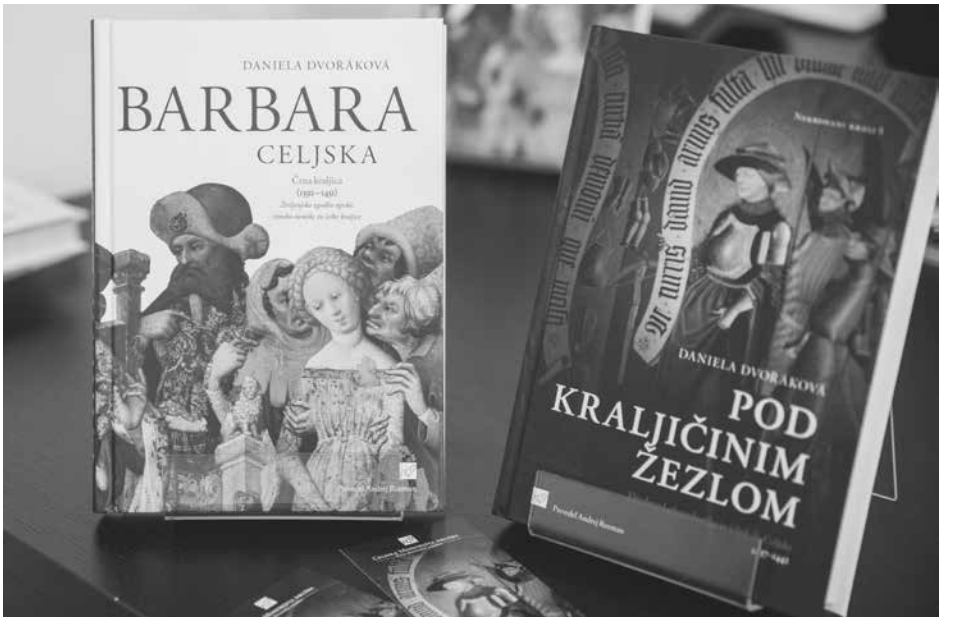

Foto: Lea Lokovšek

Barbaro Celjsko smo skozi vaše knjige doživeli povsem drugače, kot jo je doslej opisovala zgodovina. Kakšen lik pa je bila njena hči Elizabeta?

Elizabeta Luksemburška je podedovala veliko lastnosti svojih staršev. Bila je zelo inteligentna, odločna in vztrajna. Madžarski zgodovinarji so ji nadeli pridevnik *akaratos*, kar bi lahko prevedli kot odločna. In res je bila odločena narediti vse, da osvoji kraljevski prestol za svojega novorojenega sina. Bila je trda, neprilagodljiva, ni imela občutka za diplomacijo. Še več, imela je poseben talent za to, da je iz prijateljev naredila sovražnike. V tem se je razlikovala od svojih staršev.

Tako Barbara kot Elizabeta sta presegali okvire svojega časa. Obe sta bili bistri, ambiciozni, delovni, pa tudi oblastiželjni. S to razliko, da je imela Barbara pri tem podporo moža – v trenutku, ko je Sigismund umrl, je padla v nemilost in skoraj vse izgubila –, Elizabeta pa je bila vdova. Sina je rodila po smrti Albrehta in za njegove pravice se je borila sama proti vsem.

Ko govorimo o ženskah v srednjem veku, moramo verjetno vzeti v zakup, da imajo besede, kot so emancipacija, materinstvo, družinska sentimentalnost in podobno, precej drugačen pomen kot danes, mar ne?

Absolutno. Takratne ženske verjetno ne bi razumele naše želje po emancipaciji, svobodi in enakopravnosti sploh. Individualnost, intimnost in zasebnost so bile zelo omejene. Tudi ko je šlo za kraljice. Ne vemo, kako je Barbara Celjska doživljala materinstvo. Njeni hčeri Elizabeti se je zagotovo zdelo veliko pomembneje, da svojima malima hčerama zagotovi dobro poroko in svojemu sinu ohrani krono, kot pa da bi se ukvarjala z njihovo vzgojo in jih spremljala, kako odraščajo. Iz varnostnih razlogov je otroke poslala izven meja kraljestva. Morda je bila zaradi tega žalostna, vendar se zagotovo ni vdajala sentimentalnosti. Bila je racionalna in za svoj cilj pripravljena žrtvovati tudi svoje življenje.

Naslov trilogije je *Nekronani kralj*. Z njim se nanašate na poslednjega

Celjana, Ulrika II. Kakšen vtis pa je on naredil na vas?
Še vedno ga ne poznam v celoti. Do sedaj sem pri raziskovanju virov dosegla konec Elizabetine vladavine. Ulrikova najbolj bleščeča leta so še pred mano in sem prav radovedna, kakšno podobo bom dobila o njem. Lahko pa že rečem, da je bil – tako kot Barbara – zelo inteligenten, dobro izobražen, v mladosti je prepotoval večji del Evrope, bil je zelo ambiciozen in samozavesten. Bil je veliko Hermanovo upanje, še posebej, ker se je ta sprl s sinom Friderikom, kot vemo iz nesrečne ljubezenske zgodbe z Veroniko Deseniško. Herman je v Ulrika tudi zelo veliko investiral. Poslal ga je na romanje v Santiago de Compostela in po Evropi. To je Ulrik dobro izkoristil in postal eden izmed redkih moških, na katere se je Elizabeta lahko oprla.

Dr. Daniela Dvořaková na obisku knjigarne Celjske Mohorjeve družbe v Ljubljani; vir: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Slovenci si v razmerju med Habsburžani in Celjani pogosto postavljamo hipotetično vprašanje, kaj bi bilo, če bi bilo. Si upate ugibati, kako bi se usoda obrnila, če bi Ulrik uspel dočakati visoko in plodno starost?
Morda bi postal kralj Ogrske. Če bi Ladislav Posmrtni umrl nekaj let prej, to sploh ne bi bila tako neverjetna možnost. Če Ulrik ne bi padel v past v Beogradu, kjer ga je umoril mladi Hunyady, in bi kralj Ladislav živel dlje, pa bi morda ostal ob njem kot siva eminenca, moški, ki bi iz ozadja vladal tudi brez krone.

V zaključku knjige *Pod kraljičinim žezlom* se posebej zahvalite svojemu pokojnemu možu Pavlu. Družinski pečat v knjigah najdemo tudi skozi fotografije. Kakšna naveza sta bila, ko je šlo za vaše delo? Verjetno se je temu nekako morala prilagoditi vsa družina.
Moj mož Pavel Dvořák je bil zelo znan in priljubljen zgodovinar na Slovaškem. Bil je v veliki meri moj učitelj, saj je bil starejši in bolj izkušen. Fotografije v omenjenih knjigah so delo njegovega sina Jakuba, odličnega fotografa, ki je žal tudi preminil. Njegovo vlogo je prevzel moj sin Pavel Dvořák mlajši, ki je prav tako odličen fotograf.

Po nekaj letih ste spet obiskali Celje in Ljubljano. Kako doživljate ti dve mesti kot zgodovinarka in nenazadnje kot obiskovalka?
Po prvem gostovanju sem bila navdušena nad Slovenijo. Nisem obiskala samo Celja in Ljubljane, ampak mi je prevajalec mojih knjig v slovenščino gospod Andrej Rozman s prijatelji in sodelavci razkazal še druge fascinantne kraje. Obiskali smo grad Žovnek, kartuzijo Žiče, Ptujsko Goro in druge zgodovinske kraje. Še veliko je tega, kar bi rada videla v Sloveniji, še posebej v povezavi z raziskovanjem zgodovine grofov Celjskih v srednjem veku.

Dr. Renato Podbersič ml.

Ob 250. obletnici rojstva Valentina Staniča

Valentin Stanič, primorski duhovnik, izobraženec, vzgojitelj in pedagog, človekoljub, socialni delavec, kulturnik, narodni buditelj in prevajalec, danes velja za izjemnega človeka. Kot planinec in alpinist se je uveljavil tudi v evropskem merilu. Na vrhuncu svojega življenja, v prvi polovici 19. stoletja, je s svojim delovanjem zaznamoval širši prostor na jugozahodu tedanje habsburške monarhije. Njegova zanimiva življenjska pot še danes preseneča in navdušuje, hkrati pa nam izrisuje podobo podeželskega duhovnika, ki je v življenju unovčeval najrazličnejše darove ter živel in deloval za svoje ljudstvo.

Mladost in šolanje

Rodil se je 12. februarja 1774 v kmečki družini v Bodrežu pri Kanalu ob Soči. Očetu Andreju in materi Mariji, rojeni Ipavec, se je rodilo šest otrok. Po domače se je hiši reklo pri Cerovškovih. Valentina so krstili že dan po rojstvu v cerkvi Marijinega vnebovzetja v Kanalu, zakrament pa mu je podelil kanalski kaplan Tomaž Draščik, rojak iz Bodreža.

Že v zgodnji mladosti je Valentin pokazal veliko nadarjenost, toda glede na to, da župnijsko središče Kanal takrat še ni premoglo trivialke, je nadarjeni fant prvo šolo obiskoval v Gorici. Leta 1790 se je, verjetno zaradi pridobitve znanja nemščine, prešolal na trivialko v Trbižu v Kanalski dolini. Zatem je dve leti obiskoval normalko v Celovcu, šolanje pa je jeseni 1792 nadaljeval v Salzburgu, kjer je ostal deset let.

Študij v Salzburgu

Za Salzburg se je mladi Stanič najverjetneje odločil na pobudo kanalskega dekana Janeza (Ivana) Soviča, ki je tudi sam nekdaj študiral tam. V Gorici zaradi Cerkvi nenaklonjenih jožefinskih reform ni mogel opraviti teološkega študija, kajti v mestu ob Soči takrat niso premogli bogoslovnega študija, bogoslovje v Gradcu pa naj bi bilo po mnenju mecena Soviča preveč jožefinsko usmerjeno. Prav dekan mu je priskrbel bivanje v enem od solnograških zavodov, deloma pa se je Stanič sam preživljal z inštrukcijami.

Najprej se je vpisal na filozofsko fakulteto, kjer je dve leti izredno uspešno poslušal predavanja in študij zaključil z odličnim uspehom. Tudi študij teologije je nadaljeval v Salzburgu, z njemu lastno marljivostjo in nadarjenostjo je nameraval namesto v štirih že v treh letih zaključiti bogoslovne študije, zato je v začetku leta 1802 prosil za mašniško posvečenje. Njegovi želji so ustregli in 6. februarja je postal duhovnik. Takoj po posvečenju se je v zimskih razmerah podal na zahtevno pešpot čez hribe proti domu in v nedeljo, 28. februarja 1802, je imel v kanalski župnijski cerkvi novo mašo. Po slovesnosti se je takoj vrnil v Salzburg, da bi dokončal prekinjeni študij. V začetku septembra 1802 se je ponovno peš odpravil v rodni Kanal.

Delovanje na goriškem podeželju

Že isto jesen se je torej vrnil na Goriško, kjer je novembra 1802 najprej sprejel mesto kaplana na Banjšicah. Valentin Stanič je bil napreden duhovnik, ki je zelo skrbel za svoje župljane. V kaplaniji je uredil prvo šolo, v času, ko se je šolska organiziranost na podeželju šele vzpostavljala, je otroke kar sam zelo uspešno poučeval. Poleg branja, pisanja in računanja jim je tešil njihovo radovednost tudi pri petju, telovadbi, prirodopisu in celo astronomiji. Stanič je svoje duhovniško poslanstvo jemal predvsem kot pomoč sočloveku, bil je pravi humanist. Zato je pri svojem delovanju posegal na različna področja. Z majhno tiskarno je že na Banjški planoti poskrbel za tisk lastnih in prevedenih pesmi.

Spomladi 1809 je bil imenovan za vikarja v Ročinju. Poleg duhovniškega dela je tamkajšnje domačine učil tudi umnega kmetovanja, zasadil je prvo drevesnico in sadovnjak. V kaplaniji je otroke učil brati, pisati in peti ter jih učil tudi plavanja, jih vzpodbujal k telovadbi in plezanju. Leta 1817 je v kraju zgradil tudi šolo. Ker so na Goriškem takrat razsajale črne koze, je kar sam cepil proti tej tedaj zelo nevarni in nalezljivi bolezni. Igel ni bilo, zato je Stanič namesto tega uporabljal rastlinski trn, ki ga je pomočil v obolelo žival in nato kužnino prenesel v človeka.

Vir: Wikipedija

V času Napoleonovih vojn, ki so prizadele tudi Soško dolino, sta v deželi zavladali lakota in pomanjkanje, in Stanič je poskrbel, da so se njegovi najrevnejši verniki vsaj enkrat na teden do sitega najedli. Hkrati se je s pretresljivo poslanico obrnil na avstrijskega cesarja Franca I. in ga zaprosil za posredovanje, seveda v nemščini, z besedami: »Sila nas stiska, Franc, daj kruha. Sicer, o Bog, bo hitra smrt«.

Francoski vojaki so ob svojem umiku leta 1813 v Kanalu porušili most čez Sočo in prav Stanič je poskrbel za postavitev zasilnega lesenega mostu ter se pozneje s prošnjo za obnovo mostu obrnil na avstrijskega cesarja.

Kanonik v Gorici

Tedanji goriški škof Jožef Walland je očitno cenil sposobnosti podeželskega duhovnika, zato ga je poleti 1819 imenoval za kanonika stolnega kapitlja v Gorici. Pri tem je izpostavil Staničeve zasluge pri pastorali in delu s šolsko mladino.

Leta 1822 je postal član goriške Kmetijske družbe, bil pa je tudi izjemen praktik. Zavzemal se je za napredek deželnega kmetijstva, da bi tako pomagal siromašnemu ljudstvu. Učil je naprednega kmetovanja, zlasti se je ukvarjal s sadjerejo in živinorejo.

Na Goriškem mu je zaradi nadvse razvejanega delovanja primanjkovalo ustreznih knjig, zato jih je naročal iz Ljubljane. Pozneje jih je tudi sam pisal in celo tiskal ter izdal prvi knjižni katalog v slovenščini. Imel je bogato knjižnico oziroma že kar knjigarno, veliko knjig je razdal. Ob tem je pomagal tudi slovenskim dijakom v Gorici.

Leta 1828 je postal višji inšpektor vseh šol na Goriškem. Spomladi 1840 je ustanovil gluhonemnico v Gorici, več let je bil ravnatelj tega zavoda. Gojence je tudi sam učil, skrbel zanje in jih vodil na izlete v goriško okolico. Leta 1846 je bil gonilna sila pri ustanovitvi

Goriškega društva proti mučenju živali, prvega v tedanji Avstrijski monarhiji. V svojem življenju je Stanič uveljavljal najrazličnejše darove, vse je počel zavzeto in požrtvovalno.

Stanič v gorah

Že bivanje in študij v gorati pokrajini severne Avstrije je mladi Stanič izkoristil tudi za planinarjenje in alpinizem, saj je veljal za velikega ljubitelja narave. Med plezanjem po prepadnih stenah salzburških gora je obenem nabiral in proučeval tudi kamnine in planinsko cvetje za svoj herbarij. Dne 29. julija 1800 je osvojil in izmeril tudi Veliki Klek/Grossglockner (3798 m), čez tri tedne pa se je kot prvopristopnik povzpel tudi na Watzmann (2713 m).

Goram in hribom je ostal zapisan tudi pozneje. Ob tem so ga sprva gnali znanstveni vzgibi in tudi prvinska želja, da bi osvojil še neosvojene vrhove ter ob tem doživel veselje. Sredi septembra 1808 se je skupaj z vodnikom Antonom Kosom kot četrti človek povzpel na vrh Triglava in mu izmeril višino. Na pot sta se odpravila iz Bohinja. Že sam vzpon je tedaj predstavljal pogumno dejanje. Stanič se je povzpel še na Matajur, Krn, Kanin, Prestreljenik in Mangart ter na številne vrhove v Karnijskih Alpah. Njegovi vzponi so bili za tisti čas izvirni in drzni, saj se je v hribe navadno odpravljal samostojno brez vodnika ter nemalokrat tudi pozimi.

Ljubezen do hribov je Stanič ohranjal tudi v zrelih letih med delovanjem v Gorici, ko se je pogosto odpravil na okoliške hribe – na Sveto goro, Škabrijel in Sabotin.

Stanič in Slomšek

Leta 1835 je prišel na počitnice na Goriško Anton Martin Slomšek. Valentin Stanič ga je spremljal v Oglej in mu tam predlagal ustanovitev slovenske založbe. Pisatelj Jože Lavrenčič, avtor povesti o Valentinu Staniču (*Cerovškov gospod*, 1924), pravi, da se je zamisel o ustanovitvi Mohorjeve družbe porodila prav v Ogleju, ko sta skupaj poromala h grobu oglejskega škofa sv. Mohorja. Slomšek je to zamisel uresničil leta 1851.

Stanič je Slomšku z zvonika oglejske bazilike razkazoval kraje in gore, ki jih je že obiskal. O tem nam poroča Slomšek, ki o Staniču piše takole: »Kakor v mladih letih so tudi ostarljiv mož vse nar viši hribe po Belči, Bevci, Forlanih, po Koroškem ino Kranjskem prehodili.«

Smrt in spomin

Valentin Stanič je umrl zaradi posledic nesreče pri delu ob goriški gluhonemnici 29. aprila 1847. Pokopali so ga dva dni zatem na nekdanjem goriškem mestnem pokopališču Santa Croce, ki ga danes ni več, sedaj je tam Parco della Rimembranza.

Po njem se danes imenujejo društva, ulice, trgi – med njimi tudi trg v Münchnu (Stanigplatz) –, planinske postojanke in nagrada Bavarskega planinskega društva. Nanj danes spominja težko dostopen 1895 metrov visok Staničev vrh v Zeleniških špicah. Na njegov spomin naletimo tudi tik pod vrhom Triglava, kjer stoji Staničevo zavetišče, ki ga je postavil Jakob Aljaž, na severnih poteh proti Triglavu pa danes stoji Dom Valentina Staniča (2332 m). Planinsko društvo Valentin Stanič vsako leto organizira štirideset kilometrov dolg pohod *Po stopinjah Valentina Staniča*, ki se zaključi v Kanalu.

Lovro Tacol

In memoriam Petru Simonitiju

Foto: arhiv Ljubiteljskega gledališča Petra Simonitija Celje

V sredo, 20. 3. 2024, nas je zapustil Peter Simoniti, ki je svoje življenje v veliki meri posvetil ljubiteljskemu gledališču, poeziji in skrbi za lepo slovensko besedo. Poslovil se je v Domu sv. Jožef v Celju, kamor je v samem začetku tamkajšnjega varstva starejših prišel zaradi bolezni svoje žene in kjer je kot stanovalec ter tudi soustvarjalec kulturnega dogajanja ostal do svoje smrti.

Peter Simoniti se je rodil 22. maja 1930 na narodnostno ogroženem področju v Biljani v Goriških Brdih. Njegova družina se je pred fašizmom najprej zatekla v Zvirče na Gorenjskem, kjer je pri rosnih osmih letih sam napisal in režiral svojo prvo igro. Z Gorenjske so se z družino preselili v Topolšico, kasneje v Slovenj Gradec. Leta 1957 je prišel živet v Celje in si po poroki z izbranko Nado ustvaril svoj dom in družino. Povsod, kjer je bival, je bil Peter Simoniti predan gledališču.

Odigral je preko 50 vlog – med vidnejšimi je bil Andrej v Kozakovi *Vidi Grantovi*, župnik v Cankarjevem *Hlapcu Jerneju* in *Kralju na Betajnovi*, zlodej v *Pohujšanju v dolini Šentflorjanski*, zdravnik v Molièrovem *Namišljenem bolniku*, Bonaventura v Župančičevi *Veroniki Deseniški* in Piccolomini v *Celjskih grofih*.

Kot režiser se je preizkusil zelo zgodaj ter v različnih krajih in zasedbah. Že leta 1948 je v rodni Biljani režiral Nušičevo igro *Analfabet*. Na začetku bivanja v Celju je režiral igro *Bog z vami, mlada leta!*, ki so jo igrali v Celju, Topolšici in Slovenj Gradcu. V sodelovanju s profesorico slovenskega jezika Boženo Orožen in Osrednjo knjižnico Celje je režiral večere poljske, češke, slovaške, hrvaške, makedonske in ruske lirike ter poezijo Rabindranatha Tagoreja, Alojza Gradnika, Franceta Balantiča, Jožeta Šmida, Franceta Prešerna, Vojeslava Moleta in še mnogih drugih.

Svojo kulturno sled je Peter Simoniti pustil tudi v času rednega službovanja v Banki Celje, kjer je vsa leta režiral proslave ob dnevu žena in dnevu republike.

Poleg tega se številne generacije otrok rade spominjajo Dedka Mraza, ki jih je 46 let zapored obiskoval v vrtcih širšega celjskega območja, Savinjske, pa tudi na Koroškem in Kozjanskem. Peter Simoniti je oblikoval lik dobrega moža, ki je oznanjal mir in razumevanje med ljudmi, učil ljubezni in medsebojnega spoštovanja med otroki in starši, pravega odnosa do narave. Za vse prisotne je poustvaril nepozabno notranje doživetje dobrega in lepega.

Vse do svojega slovesa je bil Peter Simoniti umetniški vodja, sicer pa skoraj tri desetletja tudi igralec, režiser, scenograf, kostumograf in idejni oče Ljubiteljskega gledališča Teharje – Celje, ki je pričelo delovati leta 1993 po razpustitvi Amaterskega gledališča Železar Štore – Celje. Gledališče v svoji stalni zbirki hrani več dramskih del, ki jih izvajamo že vsaj 20 let – med najbolj prepoznavne zagotovo sodijo drama

Leta nič, en dan potem (Zorko Simčič), recital *Venec spominčic možu na grob* (Ljubka Šorli) in drama *Pod Košatim očesom* (Alma Karlin). Predstavili smo se širom domovine, med rojaki v Italiji, med štajerskimi Slovenci v Avstriji in na Hrvaškem.

Skozi sodelovanja s številnimi institucijami in posamezniki je zmogel Peter Simoniti s svojo osebnostjo stkati mnoge tesne vezi, številna prijateljstva. Večina igralcev se je pridružila gledališču ravno zaradi njega in jih je zaradi njegove srčnosti tudi ostala dejavnih. Vsa leta smo ga vsi brezpogojno dojemali kot središče, v celoti sprejemali njegov način dela in se z njim močno identificirali, zato smo si v začetku leta 2020 s ponosom nadeli njegovo ime – postali smo Ljubiteljsko gledališče Petra Simonitija Celje.

V torek, 26. 3. 2024, smo se od Petra Simonitija nadvse slovesno in ganljivo poslovili – družina se je poslovila od svojega očeta, dedka, pradedka, brata, gledališka družina pa od svojega duhovnega očeta. Zbrali smo se pri sveti maši v cerkvi sv. Jožefa, ki jo je doživeto obhajal lazarist Anton Lavrič, nato pa smo na Mestnem pokopališču Celje z obredom, ki ga je vodil župnik Vlado Bizant, ter govori, pesmimi in recitacijo pospremili pokojnika h kraju njegovega zemeljskega počitka. Vključujem odlomek iz govora, ki sem ga napisal in prebral v imenu gledališča.

> Dragi Peter, zavedam se, da je zaradi tvojih številnih danosti to sila nehvaležno početje, a če bi te moral na kratko opisati, bi rekel, da si bil človek simbolike. Vsako bitje, vsaka stvar, vsak dogodek je imel zate poseben pomen, smisel, posebno sporočilo. Zato si prav vse sprejemal z odprtim srcem in dobrohotnim pogledom. Poleg tega si bil v slehernem početju pozoren na najdrobnejše detajle; opazil in občutil si odtenke v glasu, gibu in besedi, ki bi jih mnogi prezrli. Navsezadnje si ne samo dopuščal možnost, temveč si globoko, scela verjel v obstoj nevidnega, v skrivnostno moč narave, v Boga. Tako, kot poudari Jožef v drami *Leta nič, en dan potem*: »Človeku je vedno vse najvažnejše napovedano …« Menim, da tudi ni naključje, da si tako v tej igri kot tudi sicer v življenju igral Jožefa, lik trdnega, dobrega, ljubečega moža, da si zadnji del svojega življenja prebival v Domu sv. Jožef in da si se dokončno poslovil z zemeljskega sveta le nekaj ur po godu tega svetnika.
>
> Dragi Peter, izžareval si toliko miline, dobrote in ljubezni! Srčno in s ponosom si pripovedoval o domačih Brdih in neobsojajoče govoril tudi o najtežjih spominih, povezanih z vojno. S popolno vdanostjo si skrbel za svojo ljubo ženo Nado in se ji daroval. Kljub temu, da nisi bil psiholog, duhovnik ali terapevt, so se ti mnogi iskreno zaupali, pri tebi so našli uteho in podporo, mnogim si pomagal pri pomembnih življenjskih odločitvah. S svojo karizmo si k ustvarjanju v gledališču pritegnil najrazličnejše posameznike, ki smo se zbirali okrog tebe in se vsakič znova stekali k tebi. Prepričan sem, da smo svojo vztrajnost do dela povečini črpali od tebe. Vsakomur, ki je prestopil prag gledališča, si bil sposoben dodeliti vlogo, primerno njegovi pojavi in osebnosti, saj si jasno razumel, da vsak svoje vloge tudi sicer nosimo na velikem odru sveta.
>
> Dragi Peter, verjamem, da si dotrpel in dočakal uro hrepenenja. Verjamem, da je tvoja duša najprej pohitela k Nadi, verjamem, da te je za nebeško slavje olepšal Vinko Tajnšek in da sta te na pragu kot gostilničar in njegova žena iz *Treh tičkov* pričakala Žarko in Milka Conradi. Verjamem, da nas boš od zgoraj še naprej skrbno spremljal in se veselil vseh naših uspehov. V imenu gledališča, ki ponosno nosi tvoje ime, ti obljubim, da bomo vsepovsod, kjer bomo igrali, širili tvoj zgled, tvoje vrednote, tvojo brezmejno dobroto!

Dr. Ferdinand Šerbelj

Anton Postl, kronist baročne Dolenjske

Baročno 18. stoletje, ki je bilo med drugim tudi v znamenju razcveta likovne dejavnosti – kiparstva, slikarstva in (tudi) stavbarstva –, lahko označimo kar za zlato ero, ki je prepoznavno oblikovala podobo našega kulturnega prostora. V to slikovito stkano preprogo neštetih vzorcev je svoj votek vtkal tudi slikar Anton Postl (tudi Postel), ki je bil dejaven večinoma v dolenjskem Šentrupertu. Njegovo naročniško okolje je obsegalo dobršen del podeželske Dolenjske. S svojim poljudnim naglasom, a tehnično solidnim znanjem tako v oljnem kot v fresko slikarstvu presega podobarski nivo, ne sodi pa na Olimp naših baročnih mojstrov.[1]

Dejavnost poznobaročnega Postla je izpričana v zadnji tretjini 18. stoletja in je v celoti vezana na širši prostor Dolenjske. Ne vemo, kako je nekje na začetku 19. stoletja sklenil nam neznani začetek s koncem svojega življenja. »Na svetlo« je stopil šele leta 1769, ko se je kot priseljenec poročil v Šentrupertu na Dolenjskem, kjer je z družino z vsaj enim otrokom živel najbrž vse do smrti. Tam je imel tudi svojo delavnico, ki si jo je delil z bratom. Ob poroki je veljal za uglednega slikarja, saj je imel za sabo že nekaj del, med njimi bandero in božji grob v Šentrupertu (1763), križev pot v Hmeljčiču pod Hmeljnikom (1766), predvsem pa poslikavo svetih stopnic na bližnji mokronoški Žalostni gori (1767). Ta poslikava velja za njegovo najobsežnejše delo. Verjetno ga je šele to naročilo dokončno zvabilo v »najlepše kraje sveta, ki so po svoji legi, po svojem modrem nebu in po svojih prečudovitih barvah najlepši na Slovenskem« (P. Voranc).

Sveta Kozma in Damijan zdravita bolnika, Ribnica na Dolenjskem; foto: Marko Kapus

Toda kje se je Postl izučil svoje obrti? Za njegovo slikarstvo so značilne dinamično razgibane in barvno živahne kompozicije ter v pasijonskih prizorih ekspresivno stilizirane figure. Njegov čopič ima zelo oseben značaj, tako z oblikovnega in dekorativnega vidika, zmožen pa je poudariti tudi anekdotičnost v zgodbah, zaradi česar je zlahka prepoznaven. Njegov likovni izraz je raziskovalce (zmotno) usmerjal v delavnico ljubljanskega freskanta Franca Jelovška (umrl 1764), čeprav nas ravno poslikava svetih stopnic odvrača od zaključkov o podobnosti njunega dela. Pri Postlu, čigar slikarstvo zaznamuje sicer stilno zamudna dekoracija, sta namreč

[1] O komaj znanem slikarju Postlu je za realizacijo projekta z razstavo in katalogom dal pobudo in jo tudi realiziral Studio 5, Marko Kapus, s. p. Katalog je izdal in založil Župnijski urad Šentrupert, zanj župnik Janez Vidic.

Smledniška legenda, podružnična cerkev sv. Antona Padovanskega, Blečji vrh pri Trebelnem; foto: Marko Kapus

Jelovškov odsotna iluzionizem in njegova dekorativna shema. Postl »piše« na osnovi poudarjene risbe, ki ji sledi modelacija s krepkimi barvnimi prehodi. Še zlasti pa je ta odmik od Ljubljane verjetnejši, ko se srečamo s slikama *Poklon pastirjev* in *Poklon Svetih treh kraljev* iz Karlovca, ki sta delo pavlinskega slikarja Gabrijela Tallerja (umrl 1780), kajti podobnost s Postlovimi slikami je tako prepričljiva, da bi ju na Dolenjskem brez zadržka pripisali našemu slikarju.[2] Ostanimo pri tej še nedorečeni opazki in se napotimo k svetim stopnicam na Žalostni gori. Ob vznožju stopnic nas pozdravi vabilo v latinskem jeziku: »Kateri se želite dvigniti v nebeške višave, vzpenjajte se pobožno po teh stopnicah.« V štirih prostorskih enotah je sedemindvajset prizorov, od *Jezusovega slovesa od matere Marije* do *Kristusove poti v Emavs*, ki predstavljajo rdečo nit pasijona, zaradi česar veljajo te stopnice za najobsežnejši pasijonski in ikonografski cikel pri nas. Ob tem ne moremo mimo dejstva, da je gledališko ubrano dogajanje spomin na sugestivne prizore živih pasijonov, ki so se takrat neredko prirejali po mestih. Danes na te stopnice zvečine gledamo kot na umetnostni spomenik, a pomisliti moramo, da so nastale iz globokega verskega čustvovanja tako naročnika kot številnih romarjev, ki so se med vzpenjanjem po stopnicah ob sugestivnih upodobitvah v mislih poglabljali v odrešenjsko dramo Trpina. Mnogo kasneje, leta 1800, je Postl s sinom Andrejem poslikal še svete stopnice pri cerkvi v Novi Štifti. A šest prizorov z najnujnejšimi statisti, ki krasijo ves prostor stopnic in božjega groba, je naslikanih z vidnim upadom ustvarjalnega zagona.

Ob številnih posameznih slikah, ki so le spomin na nekdanje oltarne opreme, so se ohranile še celote s Postlovimi slikami in freskami. Tak primer najdemo v romarski cerkvi sv. Antona Padovanskega na Blečjem vrhu, kjer je postopoma nastajala pravcata »galerija« oltarnih slik, fresko poslikav in votivnih podob. S tremi oltarnimi nastavki, slikovitimi kot stenska preproga, je freskirana cerkev v Sajevcu pri Ribnici. Celosten prispevek Postlove delavnice doživljamo tudi ob vstopu v Florijanovo podružnico v vasici Retje pri Loškem Potoku (po 1768). Trije rezljani oltarji s po dvema slikama in prižnica so tako usklajeni, da ob slikah pomislimo na Postlov delež tako pri polihromaciji oltarjev kot pri njihovi rezbarski izvedbi, še toliko bolj, ker so oltarji kot veliki okvirji za slike zasnovani brez skulptur. Med uspela Postlova dela, s katerimi se lahko postavi ob bok sodobnim delavnicam, lahko štejemo še slike v Dobrniču (*Sv. Frančišek Ksaver*), slike na Gorenjih Jesenicah pri Šentrupertu, *Sv. Družino* v Hočevju, *Sv. Cecilijo* v Jurjevici, slike v Ribnici na Dolenjskem (župnišče), na Sv. Vrhu nad Mokronogom, v Škocjanu na Dolenjskem, kjer se nahajata veliki platni *Sv. Ignacij* in *Smrt sv. Frančiška Ksaverja* (župnišče), v Zdenski vasi pri Dobrepolju, ki

[2] Sliki iz leta 1760, *Poklon pastirjev*, inv. št. MUO-006072, in *Poklon kraljev*, inv. št. MUO-006071, sta danes v Muzeju za umetnost in obrt v Zagrebu.

se lahko pohvali s štirimi slikami na dveh stranskih oltarjih, v Hrastovici pri Mokronogu, v župnišču v Tržišču, kjer hranijo *Marijino kronanje*, ter na Veseli Gori pri Šentrupertu. Več slik, predvsem bander, hrani Narodni muzej Slovenije.

Jezusa pribijejo na križ, Svete stopnice, Žalostna gora nad Mokronogom; foto: Marko Kapus

Ob zatonu slikarjeve dejavnosti in kakovosti del je delavnica, ki jo je prevzel slikarjev sin Andrej, zašla na podobarski nivo. Ob tem je opaziti upad barvitosti, modeliranje brez niansiranja, ki pripomore k izrazitosti risbe, okornost gibov (manjših in grčavih) figur ter karikaturno pohudobljenost negativnih oseb. Na poenostavljenem prizorišču je vse več raztresenega kamenja in nakracanega rastlinja, arhitektura pa spominja na makete jaslic. Pogostejši so cikli križevih potov, tako da lahko za to delavnico celo zapišemo, da je bila med prvimi, ki je začela s slikanjem serij tega motiva, ki je odražal razmah te pobožnosti. Ugotovljenih je nad deset ciklov Postlove provenience, a vsi niso ohranjeni v celoti. Opozoriti velja vsaj na tiste na Stopnem, v Šentjerneju in na Trebanjskem Vrhu, na katerih opazimo, da se ne naslanjajo na takrat običajne »ljubljanske« različice. V poznih delih iztekajočega se stoletja pa zanesljive ločnice med očetom in sinom ni več moč potegniti. Andrej se je s podpisom na (izgubljenem) oltarju v Dvorski vasi pri Velikih Laščah (1791) označil kot pomočnik, a kot lahko sodimo po njegovi službi organista v Dobrepolju, ki jo je opravljal hkrati, le s prihodkom od dejavnosti delavnice ni več mogel shajati.

Prehojena slikarjeva pot razkriva, da je Postl živel med domačini širšega območja Šentruperta, zanje pa je tudi, kot izključno slikar nabožne motivike, opremljal večinoma podružnične in božjepotne cerkve. Na razumljiv način jim je slikal podobe nebes, dejanja svetnikov, jih pretresel ob pogledih na križeve pote, na votivnih slikah (*ex voto*) pa je upodabljal tegobe, ki so jih ljudje v zahvalo in upanje prinašali k oltarjem svojih priprošnjikov. In ker njegov motivni svet obsega krepko čez sto različnih tem (ikonografij!), upravičeno velja za zgovornega kronista duhovnega razpoloženja svojega časa, s čimer je dal svojstven pečat versko in folklorno naglašenim vsebinam baročnega slikarstva na Dolenjskem. Ob tem pa nam razkriva tudi skromne ambicije naročniškega okolja Dolenjskega.

Literatura

Komelj, Ivan. »Slikar Anton Postl«. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 8, 145–163. Ljubljana, 1970.

Cevc, Emilijan. »Postl, Anton«. V: *Enciklopedija Slovenije*, 9, 170. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995.

Šerbelj, Ferdinand. *Anton Postl, dolenjski baročni slikar*. Šentrupert: župnijski urad, 1997.

Mag. Tadej Koren

Tolminski muzej – zrcalo posoškega časa

»Natorno je tore, da se je začelo na Tolminskem razvijati čisto posebno, od drugih različno življenje z lastnimi navadami in značajnimi svojstvi. Zato je opravičena trditev, da ima Tolminsko svojo posebno zgodovino, ki je vredna, da se marljivo zbira in skerbno preiskuje, ter sedanjemu in bodočemu svetu spisuje v prijetno zabavo, še bolj pa u poduk in živ vzgled.«[1]

Tolminska, ki jo opisuje zgodovinar, arheolog in zemljepisec Simon Rutar v osemdesetih letih 19. stoletja, je v njegovih časih zajemala še območje Bovškega in Kobariškega. To je prostor Zgornjega Posočja, skrajnega severozahodnega dela Slovenije, ki meji na Italijo, kjer v Benečiji na drugi strani meje deluje slovenska skupnost. Danes je območje morda še najbolj znano pod imenom Dolina Soče in velja za širše poznano in dobro obiskano turistično destinacijo, ki se ponaša z bogato arheološko, etnološko in kulturno-zgodovinsko dediščino. Tolminski muzej je samostojni javni zavod s pooblastilom za izvajanje državne javne službe muzejev kot osrednji regijski muzej na območju občin Tolmin, Kobarid in Bovec. Na ta način pokriva celotno dolino, strokovno pa področja arheologije, etnologije, zgodovine in umetnostne zgodovine. Je pričevalec časa, bogatega izročila, s katerim so ti kraji prežeti.

Posočje je bilo vedno na križišču ali, če hočete, na prepihu zgodovine. Posledice pestrega dogajanja danes predstavlja zelo obširna in kompleksna dediščina. Tolminski muzej je bil leta 1950 ustanovljen z namenom, da bi zbiral, ohranjal in predstavljal to bogato in raznoliko zapuščino. Sedež muzeja je v mogočni Coroninijevi graščini sredi Tolmina, kjer se poleg upravnih, depojskih in razstavnih prostorov nahajata še priročna strokovna knjižnica in poročna dvorana, v kateri se odvijajo kulturne prireditve. Poleg zbirk in razstav v matični hiši muzej skrbi tudi za več kot dvajset zunanjih zbirk, razstav in objektov. Pod njegovo upravljanje ali pa zgolj strokovni nadzor spadajo: arheološki muzej in temelji rimske hiše na Mostu na Soči, spominske razstave v rojstnih hišah Simona Gregorčiča na Vrsnem in Cirila Kosmača na Slapu ob Idrijci, razstava o Simonu Rutarju v vasi Krn, etnološke zbirke v starem jedru Breginja, Potokov in v Domu Trenta pod okriljem Triglavskega narodnega parka, lesena kašča na Pečinah, nemška kostnica ob sotočju Soče in Tolminke, spominska cerkev Svetega Duha v Javorci, ki nosi znak evropske dediščine, ter še več drugih objektov na teritoriju Zgornjega Posočja. Ob tem velja izpostaviti vlogo Tolminskega muzeja pri urejanju monumentalnih ostalin nekdanjega gradu na Kozlovem robu, griču v osrčju Tolmina, saj je v teku prenova in vzpostavitev novega interpretacijsko-informativnega centra. Občina Tolmin, Tolminski muzej in Zavod za turizem Dolina Soče z zunanjimi partnerji odstirajo ta del zgodovine, ki je kraj zaznamoval s kar tremi grajskimi objekti. So vir navdiha in zagona za

[1] Simon Rutar, *Zgodovina Tolminskega, to je: zgodovinski dogodki sodnijskih okrajev Tolmin, Bolec in Cerkno ž njih prirodoznanskim in statističnim opisom* (Gorica, 1882).

oblikovanje novih vsebin, ki bodo osvetlile in predstavile ta košček premalo poznane dediščine.

Mednarodni muzejski svet (ICOM) je leta 2022 sprejel novo muzejsko definicijo. Pri njenem oblikovanju so sodelovala muzejska združenja po vsem svetu, sledi pa ji tudi Tolminski muzej:

> Muzej je stalna neprofitna ustanova, ki deluje v korist družbe, raziskuje, zbira, konservira, interpretira ter razstavlja snovno in nesnovno dediščino. Muzeji so odprti za javnost, dostopni in vključujoči ter spodbujajo raznovrstnost in trajnostni razvoj. Delujejo in komunicirajo etično, profesionalno in v sodelovanju s skupnostmi, pri čemer omogočajo raznovrstne izkušnje za izobraževanje, uživanje, premišljevanje in širjenje znanja.

V Tolminskem muzeju je na ogled maketa spominske cerkvice Svetega Duha v Javorci. V merilu 1:20 jo je izdelal Franc Pogačar iz Ljubljane; foto: Tolminski muzej.

Kaj bomo v muzeju v letošnjem letu ponudili obiskovalcem? V duhu zapisanega vodila bomo postavili osrednjo razstavo o trgovini, gostinstvu in turizmu v Posočju. Osvetlili bomo življenje in pomen teh dejavnosti za prebivalce, izpostavljene bodo opuščene gostilne, njihova vloga pri druženju in srečevanju v preteklosti ter spremembe navad v sodobnem času, ko se druženje seli na digitalne platforme. Leto bo posvečeno tudi 180-letnici rojstva Simona Gregorčiča, ki jo bomo obeležili z nizom dogodkov in aktivnosti, eden takšnih zanimivih projektov bo tudi slikanica za otroke o pesnikovem življenju, ki nastaja v sodelovanju s Celjsko Mohorjevo družbo. Leto bomo zaključili z arheološko razstavo o najdbah iz Podbele, ki osvetljujejo življenje v Posočju pred več kot pet tisoč leti. Med letom ne bodo umanjkali raznovrstni dogodki, saj bomo organizirali dneve odprtih vrat, številne aktivnosti ob 30-letnici ustanovitve današnjih posoških občin, 110-letnico začetka prve svetovne vojne ter gostovanja raznovrstnih razstav, predstavili in utrdili pa bomo tudi različna sodelovanja in povezovanja v celotnem prostoru Alpe-Jadran, ki zajema avstrijsko Koroško, Furlanijo Julijsko krajino v Italiji in Posočje v Sloveniji.

Tolminski muzej je vsekakor »zrcalo posoškega časa«, saj predstavlja bogato premično, nepremično ter snovno in nesnovno dediščino v dolini reke Soče in njeni širši okolici. Med drugim hrani nekaj res unikatnih predmetov. Eden izmed njih – trentarska bula – je predstavljena na naslovnici revije, ki jo imate pravkar v rokah. Štejemo jo med najenostavnejše, a obenem najlepše predmete etnološke zbirke Tolminskega muzeja. Uporabljali so jo v gospodinjstvu za hrambo zabele, skute in drugih živil. Izdelana je iz enega samega kosa lesa, iz drevesne grbe, ki kot rakasta tvorba zraste na deblih nekaterih dreves. Ker je ta les zelo trd in ga je težko oblikovati, so ga Trentarji mehčali in ga izžigali z žarečo žerjavico ter tako s počasnim in vztrajnim delom prišli do izdelka, na katerega so (bili) lahko upravičeno ponosni. Trentarska bula priča o izredni iznajdljivosti in ustvarjalnosti njenih izdelovalcev ter o izostrenem čutu za lépo: ta se ne kaže v bohotni uporabi materialov, barv in vzorcev, ampak v preprosti, čisti liniji in obliki, ki ji ni kaj odvzeti ali dodati.

Da bi odkrili še več podobnih predmetov in zgodb, vas vabimo v Tolminski muzej, kjer se trudimo vso to bogato izročilo umeščati v širši časovno-prostorski okvir in tako ustvarjati žive muzejske pripovedi. Zgodbe, ki tako nastajajo ob reki Soči, krasni hčeri planin, kot jo je poimenoval pesnik Simon Gregorčič, so brezčasne.

Dr. Nina Novak Kerbler

Ali se tudi novorojeni pasji mladički rodijo: 2. del

V prejšnji številki revije smo že razložili, kdaj uporabljamo glagole *roditi (se), skotiti (se)* in *povreči,* ter pojasnili razliko med *rojstvom* in *skotitvijo*. V tem prispevku bomo pogledali, kako se uporabljajo izrazi *nosečnost*, *brejost*, *porod, kotitev, novorojenček* ipd.

Nosečnost in brejost

V *SSKJ* je za *nosečnost* navedeno, da gre za »stanje noseče ženske«, iz česar je jasno, da se izraz ne uporablja za živali, napačno pa je tudi govoriti/pisati o »človeški« nosečnosti, saj je to stanje značilno samo za človeka in ne poznamo drugih nosečnosti. Za živali, ki pričakujejo mladiče, se uporablja samostalnik *brejost*, ki je v *SSKJ* razložen kot »stanje breje živali«. Za ponazoritev navedenega navajamo primere s spleta in iz otroške revije.

NAPAČNO	PRAVILNO
	Če je ženska pred **nosečnostjo** že zbolela za boleznijo /.../ (Spletni vir 1)
	Brejost traja pri kuncih približno 30 dni, skoti se od 4 do 12 mladičkov. (*Moj planet*, okt. 2023)
Vsekakor obstaja povezava med vedenjem psa in **človeško nosečnostjo**. (Spletni vir 2)	Vsekakor obstaja povezava med vedenjem psa in **nosečnostjo**. (Spletni vir 2)
Po ovulaciji se v spolnem ciklusu pri samici oblikuje rumeno telo. Njegova glavna naloga je izločanje hormona progesterona, ki vzdržuje brejost. Maternico pripravi na **nosečnost**, skupaj z drugimi hormoni pa vpliva tudi na izločanje mleka. (Spletni vir 3)	Po ovulaciji se v spolnem ciklusu pri samici oblikuje rumeno telo. Njegova glavna naloga je izločanje hormona progesterona, ki vzdržuje brejost. Maternico pripravi na **brejost**, skupaj z drugimi hormoni pa vpliva tudi na izločanje mleka. (Spletni vir 3)

Porod in kotitev

SSKJ opredeljuje *porod* kot »ločitev ploda od matere na koncu nosečnosti«. V razlagi ni posebej navedeno, da se ta izraz uporablja samo za ljudi, vendar pa je o tem mogoče sklepati zaradi uporabe izraza *nosečnost*, ki smo ga že obravnavali. Za živali se uporablja izraz *kotitev*, ki je v *Sinonimnem slovarju slovenskega knjižnega jezika* razložena kot »spravljanje mladiča, mladičev iz rodil«.

NAPAČNO	PRAVILNO
	Začetek **poroda** se od ženske do ženske lahko precej razlikuje. (Spletni vir 4)
	Šele ko nastopi čas **kotitve** in vzgoje mladičev, si lisice poiščejo globlje in varnejše skrivališče. (*Moj planet*, okt. 2023)
Priprave **na porod pri psički** /.../ Padec telesne temperature je eden od najbolj zanesljivih znakov bližajočega se **poroda**. /.../ Teden **pred porodom** lahko temperatura začne nihati /.../ (Spletni vir 5)	Priprave **na kotitev pri psički** /.../ Padec telesne temperature je eden od najbolj zanesljivih znakov bližajoče se **kotitve**. /.../ Teden **pred kotitvijo** lahko temperatura začne nihati /.../ (Spletni vir 5)

Novorojenček in novoskoteni mladiček

Novorojenček je v *SSKJ* opisan kot »otrok do štirih tednov starosti«, pridevnik *novorojen* pa je razložen kot »nedavno, pred kratkim rojen«. Kot smo že omenili, se samostalnik *otrok* in glagol *roditi (se)* navezujeta na človeka, tako da je iz navedenih razlag jasno, da se izrazi *novorojenček, novorojen* ipd. ne uporabljajo za živali, to pa je razvidno tudi iz spodnjih primerov. Odvečna in napačna je tudi raba pridevnika *človeški* pred izrazi, ki poimenujejo ljudi ali se povezujejo z njimi, npr. *človeški novorojenček*.

NAPAČNO	PRAVILNO
	Novorojenček je doma, starša pa pogosto prestrašena in polna skrbi. (Spletni vir 6)
	Telesna masa rjavega medveda je /.../ **Novoskoteni** mladiči tehtajo manj kot 0,5 kg. (Spletni vir 7)
Značilnosti **pasjih novorojenčkov** /.../ Novoskoteni psički pridejo na svet zelo nebogljeni. **Novorojeni pasji mladič** instinktivno zazna toploto /.../ (Spletni vir 8)	Značilnosti **novoskotenih pasjih mladičkov** /.../ Novoskoteni psički pridejo na svet zelo nebogljeni. **Novoskoteni pasji mladič** instinktivno zazna toploto /.../ (Spletni vir 8)
Novorojeni mačji mladiček /.../ bi moral takoj imeti sesalni refleks. (Spletni vir 9)	**Novoskoteni mačji mladiček** /.../ bi moral takoj imeti sesalni refleks. (Spletni vir 9)
Za primerjavo: **človeški novorojenček** je 6-krat težji od **novorojenega** medvedka. (*Moj planet*, dec. 2023)	Za primerjavo: **novorojenček** je 6-krat težji od **novoskotenega** medvedka. (*Moj planet*, dec. 2023)

Iz obravnavanih primerov rabe s spleta in iz otroške revije je razvidno, da pisci besedil te izraze pogosto uporabljajo sinonimno in enakovredno, da bi

se izognili ponovitvam. Kot smo razložili, je to s pomenskega vidika napačno. Pravilna raba izrazov, ki se uporabljajo pri opisovanju začetka življenja pri ljudeh in živalih, je povzeta v spodnji preglednici.

LJUDJE	ŽIVALI
roditi (se)	skotiti (se), povreči
rojstvo	skotitev
nosečnost	brejost
porod	kotitev
novorojenček	novoskoteni mladič/-ek

V uvodu prejšnjega jezikovnega kotička smo navedli napačne primere z obravnavanimi izrazi. Za konec navajamo ob njih tudi ustrezno popravljene primere in še enkrat ponavljamo, da se (pasji) mladički ne rodijo, ampak se skotijo.

NAPAČNO	PRAVILNO
Medvedka koti mladiče vsako drugo leto /.../ **Novorojeni** medvedki so izjemno majhni glede na velikost mame. (*Moj planet*, dec. 2023)	Medvedka koti mladiče vsako drugo leto /.../ **Novoskoteni** medvedki so izjemno majhni glede na velikost mame. (*Moj planet*, dec. 2023)
Lisičke se **rodijo** slepe in gluhe. (*Moj planet*, okt. 2023)	Lisičke se **skotijo** slepe in gluhe. (*Moj planet*, okt. 2023)
Žirafe kotijo v sušnem obdobju. /.../ Samica po navadi skoti le enega mladička, ki ob **rojstvu** pade na tla z višine dveh metrov, saj žirafa koti stoje. **Novorojena** žirafa je visoka od 1,7 do 2 metrov. Kmalu po **rojstvu** se postavi na noge. (*Moj planet*, nov. 2023)	Žirafe kotijo v sušnem obdobju. /.../ Samica po navadi skoti le enega mladička, ki ob **skotitvi** pade na tla z višine dveh metrov, saj žirafa koti stoje. **Novoskotena** žirafa je visoka od 1,7 do 2 metrov. Kmalu po **skotitvi** se postavi na noge. (*Moj planet*, nov. 2023)
Mama koala koti na drevesu. Mladiček je ob **rojstvu** velik le za fižolček. (*Moj planet*, sept. 2023)	Mama koala koti na drevesu. Mladiček je ob **skotitvi** velik le za fižolček. (*Moj planet*, sept. 2023)

Spletni viri:

- Spletni vir 1: https://mucek.si/ali-macke-res-ne-smejo-biti-v-blizini-nosecnic/.
- Spletni vir 2: https://www.cooldog.si/blog/pes-nosecnost-in-prihod-dojencka/.
- Spletni vir 3: https://www.aler.si/novice/navidezna-brejost-pri-psicah.
- Spletni vir 4: https://zdaj.net/porod/znaki-zacetka-poroda/.
- Spletni vir 5: https://www.pikavet.si/priprave-in-potek-na-porod-pri-psicki/.
- Spletni vir 6: https://www.bibaleze.si/dojencek/prakticni-nasveti-za-prve-dni-z-novorojenckom.html.
- Spletni vir 7: https://www.kocevsko.com/sl/zgodbe/spoznajte-rjavega-medveda-in-njegove-znacilnosti/).
- Spletni vir 8: http://www.zvc.si/nasveti-veterinarja/psi-in-macke/15-psi-in-macke/77-zna%C4%8Dilnosti-pasjih-novorojen%C4%8Dkov.html).
- Spletni vir 9: https://www.rtvslo.si/zabava-in-slog/nasvet-dneva/macji-novorojencek-noce-sesati/186229.

Nina Kremžar

Vrzeli in opisi

Večini ljudi, ki rada bere (in če želite pisati, predpostavljam, da spadate mednje), je bistvenega pomena, da knjige preberejo, preden vidijo njihove filmske predelave. To se zdi smiselno, če pomislimo, da je branje svojevrstna umetniška izkušnja (tudi) zaradi načina, kako aktivira notranje doživljanje. Seveda želi vsaka umetnost v svoji publiki zbuditi čustvene odzive, a v primerjavi z literarno druge umetnosti te odzive spodbudijo na podlagi jasnih zunanjih dražljajev (bodisi vizualnih ali slušnih), medtem ko literatura operira izključno s črkami in besedami, ki so si pravzaprav vsakič enake in same po sebi še ne tvorijo umetnine, dokler jih ne dopolnimo z razumevanjem. Literatura je igra pomenov in jezika; glasba ali slika lahko spregovorita komur koli, knjiga pa je odvisna od tega, da tisti, ki jo drži v rokah, zna tudi brati.

Čeprav so knjige nemi črno-beli predmeti, zmorejo v bralcih oživiti tudi zelo burna čustva. To pa zato, ker je branje – če se za trenutek spustimo v literarno teorijo – v veliki meri zapolnjevanje vrzeli (ali praznih prostorov), ki pri bralcih zbuja domišljijo in nas pripravi do tega, da ko beremo gosto potiskane strani, ne vidimo le črnih črk, temveč najrazličnejše podobe in prizore. Ko preberemo besedi »svetlolasa ženska«, se nam tako pred očmi prikaže podoba naše učiteljice iz tretjega razreda, sopotnice na vlaku, sestrične v drugem kolenu ali morda obraz ženske, ki je še nikoli nismo srečali in je ob branju začela nastajati po naši volji. Zapolnjevanje vrzeli prinaša bralni užitek in nas pripravi do tega, da ob knjigi prebedimo dolge ure, da bi jo dokončali, preden si ogledamo tisti film ali serijo, ki bosta naše lastne izvirne podobe zamenjala z uniformnimi (in bodo naše učiteljice, sopotnice in sestrične vse postale isti obraz neke privlačne igralke).

Literatura se, za razliko od vizualnih medijev, vrzelim ne more izogniti. Ne glede na obsežnost opisov nobena knjiga ne uspe ubesediti vsega, niti k temu ne bi smela stremeti. Predstavljajte si, da bi v pripovedi morali vsako stvar opisati, kot da jo bo prebiral Nezemljan, ki prvič stoji na našem planetu. Takšna pripoved bi bila preprosto neberljiva. Ko torej kot avtorji zapišemo besedo »hiša«, predvidevamo, da ima naš bralec vsaj približno enak okvir razumevanja kot mi, da pozna pojem »hiša«, in njen osnovni namen in da je morda kje kakšno hišo že videl. Zato nam k sreči ne bo treba razlagati, kaj so vrata in čemu služijo okna.

Čarobnost branja kot umetniške izkušnje se, vsaj po mojem, skriva v avtonomiji, ki jo daje bralcu, da s tem, ko samostojno zapolnjuje vrzeli, aktivno soustvarja zgodbo. Te moči literature se moramo kot avtorji zavedati in se opominjati, da smo kot snovalci besedila sami odgovorni za vrzeli, ki jih v tekstu dopuščamo, oziroma je naša naloga, da bralcu pričaramo podobe ter glede na potrebe konkretne zgodbe hkrati zamejimo možnost interpretacij. Če konkretiziram – hiš bo toliko, kot bo bralcev; nekatere bodo velike in rumene, drugim bodo puščale strehe, spet tretje bodo bivalne prikolice in tako dalje in tako dalje. Če je za našo zgodbo torej pomembno, da ima hiša zunanje stopnišče, na katerem bo našemu liku spodrsnilo in si bo zlomil nogo, moramo – če bralcu ne

želimo zrušiti podobe njegove lastne hiše in tako spodnesti njegove avtonomnosti (kar nam lahko upravičeno zameri) – to tudi zapisati.

Gre torej za ravnotežje – premišljeno vzporejanje vrzeli, ki so bistveni del bralskega užitka, in ubesedovanja, ki zameji praznino, da ne pogoltne besedila. Namenoma sem napisala ubesedovanje in ne opisovanje, kajti opisi so le eden od načinov, kako zmanjšujemo velikosti naših vrzeli (omeniti velja še dialoge in neposredno pripoved, a o tem drugič), a ker se ravno pri opisih rado zaplete, se tokrat posvetimo njim. Namreč ko avtorji iščemo pravo mero med povedanim in nepovedanim, se znajdemo pred dilemo, ki vodi v dva ekstrema. Prvič, zgodi se nam lahko, da spišemo besedilo, kjer je vrzeli preveč – ker se bojimo, da bi bralca z opisi preveč omejili, da bi pripoved zaradi detajlov izgubila univerzalnost ali kaj podobnega. Povedano drugače, ko si ne drznemo prevzeti odgovornosti za lastno zgodbo, tvegamo, da bo vrzel, ki bo zazevala v njej, tako velika, da ne bo več dosti ostalo. Takšno besedilo, v katerem se bralec ne more opreti na konkretne podobe, pogosto izpade dolgočasno. Stavek »Pred vrati je stal moški« gotovo pove mnogo manj od sledečega:

> Nenadoma je stal pred njegovimi vrati, osivel moški s skrbno zalizanimi lasmi, oblečen v dve številki prevelik podložen tvidast jopič in hlače z enakim obledelim vzorcem. Od njega se je širil blag smrad po postanem znoju.[1]

Hitro ugotovimo, da je avtorica odlomka vrzeli v besedilu uspešno zajezila z opisi, ki so ravno dovolj natančni, da bralcu sporočijo pomembne informacije (*skrbno* počesan, *prevelik* suknjič itd.), a mu hkrati dovolijo, da si končno podobo moškega, ki stoji pred vrati, naslika sam (kako visok je, kakšne barve so njegove hlače, ima raven ali okrogel nos …). Ta odlomek spretno pokaže tudi, kako se uspešno izogniti drugi dilemi – to je pretiranemu opisovanju, ki v želji, da bo bralec »pravilno« razumel avtorjev namen, zaduši bralčevo domišljijo in svobodo ter, ironično, pripelje do podobnega rezultata, torej dolgočasnosti. Ali kot pravi Stephen King: »Enako lahko kot opisovati premalo je opisovati preveč. Verjetno celo lažje.«

Avtorji do opisovanja pristopajo na najrazličnejše načine: nekateri se ga ogibajo, spet drugi mu v svojih delih odmerijo ogromno prostora. Spretni avtorji si lahko privoščijo, da se z opisi poigravajo in njihovo količino odmerjajo glede na vsebino zgodbe. A preden začnemo svoja orodja uporabljati na inovativne načine, se je vedno najprej dobro naučiti nekaj osnovnih prijemov. Kar sledi, so splošne smernice, ki jih lahko pisci upoštevamo, ko razvijamo svoj slog opisovanja:

1. Najpomembnejše in med pisatelji že kar legendarno pravilo se glasi »pokazati, ne povedati« (angl. »*show, don't tell*«). Nekoliko škandalozno je trditi, da v pripovedi ne smemo pripovedovati, ampak ko pride do opisov, zdrs v pripovedovanje tam, kjer bi lahko podobo pokazali, bralca poleni, saj ga ne izzove k interpretaciji oziroma domišljijski predstavi. Če na primer zapišemo, da je »bila jezna«, smo bralcu povedali, kako naj se počuti, nismo pa mu omogočili, da čustvo na podlagi dogodkov razbere in začuti sam. Poleg tega jezo vsak posameznik doživlja na svoj način in naš skop opis pravzaprav obvisi v oblaku nekonkretnosti. Če prejšnji stavek primerjam s sledečim opisom, verjamem, da bo bistvo hitro jasno:

> Ko je Nana zagledala črepinje, ji je obraz poškrlatel, zgornja ustnica ji je zatrepetala, obe očesi, zdravo in leno, pa sta se topo in nepremično zapičili v Marjam.[2]

[1] Zarja Vršič, *Kozjeglavka* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 2019).

[2] Khaled Hosseini, *Tisoč veličastnih sonc* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2009).

2. Da dosežemo naravnost, skušamo pri opisovanju slediti načinom doživljanja. To pomeni zavestno vključevanje vseh čutov (in ne zgolj tistega, kar vidimo in slišimo), ki *pokažejo,* kaj zaznavamo. Če nas, recimo, v nekem prostoru zebe, začnemo opazovati svojo okolico in najprej ugotovimo, da nikjer ni radiatorja, šele nato opazimo staro peč, h kateri stopimo, da bi potipali, kako topla je, vmes pa si seveda tesneje zavezujemo šal. Naloga pisatelja je, da opazuje in v svojem opazovanju stopi korak nazaj, stran od lastne interpretacije, nato pa svoj opis zavihti nekako tako kot kamero, ki usmerja bralčevo pozornost. Če bomo v svojih opisih iskreni, če bomo bralca nežno popeljali skozi doživljaj, bo našemu pogledu nezavedno sledil.

3. V povezavi z naravnostjo moramo kot avtorji način opisovanja smiselno prilagoditi glede na tip pripovedovalca. Opisi so seveda namenjeni bralcu, prvoosebni pripovedovalec sam sebi verjetno ne bi podrobno opisoval lastnega stanovanja, kjer živi že 25 let in v katerem zna ponoči do stranišča priti v trdi temi. A tudi o pripovedovalcih bolj podrobno kdaj drugič.

4. Opisi naj bodo raznoliki, predvsem pa naj se ne ponavljajo. Če lik vsakič znova opišemo kot »temnolasega in visokega«, postanemo dolgovezni, predvsem pa bralcu sporočamo, da ne zaupamo njegovi sposobnosti pomnjenja (in ustvarjanja predstav).

5. Čeprav se ne želimo vmešavati v bralčeve lastne interpretacije, želimo v opisih z njim še vedno komunicirati učinkovito. Kjer torej lahko, bomo ponudili konkretne in detajlne podobe, ki našemu pisanju dodajo avtentičnost. Namesto da bi napisali »drevo«, je vedno bolje zapisati »breza« ali »oreh« ali »jablana«.

6. Opisi zgodbo začinijo. Da ne bi prevladali, naj bodo zmerno odmerjeni. Avtorji velikega kova, kot je Charles Dickens, si morda lahko privoščijo, da svoj roman začnejo s stranjo dolgim opisom novembrske megle (govorim o *Pusti hiši*), ampak takšne pripovedi zahtevajo izredno spretnega pisca, predvsem pa predanega bralca z dobro mero bralske kondicije in volje. Za ostale smrtnike je bolje, če skušamo bralsko pozornost pritegniti drugače; najbolje tako, da zgodbo začnemo z dogodkom, ki je lokomotiva, ki poganja besedilo; opisi so okna in sedeži in topel zrak v vagonu, ki delajo vožnjo prijetno, a jih komajda opazimo. Za bralsko udobje naj se opisi torej izmenjujejo z dogodki, dialogi itd. Če karikiram, lika ne moremo preprosto posedeti na kavč in potem več strani samo opisovati. Človeku moramo pustiti, da prižge televizor, zakinka ali vstane in si skuha čaj. Enak odmor od opisov si zasluži tudi bralec.

Kot sem poudarila, so zapisi v zgornjih točkah smernice in ne pravila. A tako smernice kot pravila so zato, da se jih krši. Vsaka zgodba ima svoje potrebe – nekatere zahtevajo vehementne opise, druge odvržejo vse pridevnike. Naloga nas kot piscev je preprosta: poslušamo in zgodbi damo tisto, kar potrebuje. Spodnje vaje (primerne za pisanje proze, a tudi poezije) naj bodo torej vstop v iskanje ravnotežja in igro opisovanja, nujni trening, da svoje pisanje kondicijsko pripravimo za vstop na večja prizorišča.

2. vaja: Opisi

Zamolčanje. Vajo, ki jo pogosto uporabim na delavnicah kreativnega pisanja, sem poimenovala zamolčanje, ker bomo tokrat svoje sposobnosti opisovanja pripeljali do roba tako, da si v besedilu ne bomo dovolili uporabiti dejanskega pojma, ki ga opisujemo, ali kakršne koli njegove sopomenke. Za namen naloge je najbolje, če si

izberemo občutek, na primer mraz ali vročina, če smo nekoliko drznejši, lahko tudi čustvo, kot sta jeza ali zavist. Če si recimo izberemo *mraz,* ne bomo uporabili besed, kot so *hlad, mrzlo, ledeno* in tako dalje. A iti moramo še dlje; »prepovedane« so tudi besede, ki mraz zelo jasno asociirajo, na primer *zima, sneg, led, severnik* in podobno. Sami se moramo odločiti, da si ne bomo pustili goljufati in ubirati bližnjic, temveč da bomo želeno ubesedili z drugimi postopki. Naloga nas bo prisilila, da temeljito pomislimo, kakšne asociacije in odzive občutje zbuja, katere predmete ali dogodke lahko z njim povežemo, predvsem pa, da na novo ubesedimo nekaj, kar sicer doživljamo kot samoumevno. To gotovo ne pomeni, da bomo v vsakem besedilu odslej mraz opisovali na dolgo in široko, a morda bomo nekoč namesto »zaradi vetra jo je zazeblo« raje napisali »zaradi vetra jo je oblila kurja polt« in bo to tudi zato, ker se ob popoldnevih pripravimo do tega, da takole vadimo.

Kreativne uganke. Tokrat si izberemo nek predmet (lahko sicer tudi pojav, osebo ali kaj podobnega, a zavoljo nezahtevnosti lahko začnemo s predmetom) in ga opišemo na način, ki bo karseda kreativen oziroma literarno obdelan in se bo hkrati izognil direktnim razlagam. Naš namen bo torej, da pripravimo uganko, ki bo za bralca predstavljala izziv. Da ne bi v želji, da je naš opis »uspešen«, pretiravali s podrobnostmi (in bi tako namen vaje spodletel), se omejimo na trideset besed. Prav tako se dogovorimo, da ne opisujemo namena ali načina rabe predmeta oziroma česar koli, kar bi našo uganko prehitro izdalo. Izziv naj bo torej dvojen, sprva za nas, ki ga pišemo, nato še za tistega, ki bo uganko prebral. Za motivacijo dodajam lasten poskus uganke (rešitev pa razkrijem v prihodnji rubriki): *Votlo telo, ki se noče potapljati. Šele ko dolgo in močno dežuje, ga zamika dno.*

Izbris pridevnikov. Pri opisovanju likov se najhitreje zapletemo v prej omenjeno past pripovedovanja, namesto da bi lik prikazali skozi njegova dejanja in odzive. Zato je ta vaja zastavljena dvostopenjsko. Sprva ustvarimo klasičen opis svojega lika (dovolj je celo seznam glavnih osebnostnih potez), ki bo verjetno poln pridevnikov. V naslednji fazi napišimo opis na podlagi ustvarjenega seznama, a si ne dovolimo uporabiti nobenih pridevnikov. To ne pomeni, da pridevnike preprosto izbrišemo (se opravičujem za zavajajoč naslov vaje), temveč da opis predrugačimo tako, da bo lik predstavljen enako bogato. Verjetno bo to od nas zahtevalo nemalo prilagoditev; iz neposrednih opisov se bomo morali premakniti bližje k dejanjem in lik postaviti v središče dogajanja, ki terja odzive, ti pa nam izdajo, s kakšno osebo imamo opravka.

Detajli v vsakodnevnem. Pri tej vaji pobrskajmo po spominu in poiščimo relativno bližnji dogodek, ki se je izkazal za zapomnljivega. Osredotočimo se na konkretne podobe v zvezi z dogodkom oziroma na karkoli, kar je tako ali drugače izstopalo – kaj smo videli ali slišali, je bil morda v zraku nenavaden vonj, katere čevlje smo tisti dan obuli … Poudarek naj bo na podrobnostih, ki bodo v bralcu vzbudile konkretne podobe. Če vam na pamet na pade noben poseben dogodek, ki bi se vam zdel vreden opisa, lahko vedno opišete dan, ki ste ga ravnokar preživeli. Naj vas ne skrbi banalnost vsakdanjika; kot zapiše Natalie Goldberg (v *Writing Down the Bones*), »so naša življenja hkrati običajna in mitična«, polna trenutkov in podrobnosti, ki jih je vredno, morda celo nujno, zapisati.

Dr. Matjaž Barbo

Alfred Khom in njegovo delovanje v Ljubljani

Alfred Khom (1825–1893) je eden od mnogih glasbenikov, ki so del svojega življenja posvetili slovenskim deželam, jih s svojim delom močno zaznamovali, pozneje pa praktično skorajda povsem utonili v pozabo. Kljub temu, da je bil sicer v svojem času tudi na Kranjskem prisoten v splošni kulturni zavesti kot dirigent, skladatelj, organist, zborovodja in glasbeni učitelj, pa je pozneje postopoma spomin nanj zbledel. Nekaj malega je o njem najti v avstrijski strokovni literaturi, a tudi tam je predstavljen pomanjkljivo.

Danes je žal izgubljen velik del Khomovega kompozicijskega opusa. Ohranili so se nekateri natisi njegovih skladb, v arhivih na Dunaju in v Ljubljani pa tudi nekaj rokopisov, ki pričajo o skladateljski inventivnosti in vsestranski spretnosti avtorja, ki se je uspešno prilagajal estetskim principom in idejnim nazorom svojega časa.

Khomovo ustvarjalnost je zaznamovalo obdobje, ki ga je opredeljeval na eni strani silovit razvoj kompozicijskih sredstev, na drugi strani pa intenziviranje nacionalnega občutka, navidez morda paradoksalno prepletenega z zavestjo globalizirajoče ekspanzije tedaj sodobnega glasbenega jezika. Ti okviri so določali tudi Khoma samega, na eni strani v širok svet odprtega svetovljana, na drugi strani pa glasbenika, zaljubljenega v domačijsko dediščino, ki mu je pomenila izkaz globlje nadnacionalne bíti avstrijske kulturne enovitosti onstran jezikovnih meja.

Khom je bil rojen 16. septembra 1825 v Linzu. Prvi glasbeni pouk je dobil pri materi, za katero viri pravijo, da je bila odlična pianistka. Pozneje se je v glasbi izpopolnjeval na linški gimnaziji. Njegova študijska pot se je leta 1843 nadaljevala na Dunaju, vendar je študij glasbe že leta 1846 prekinil, da bi prevzel ponujeno mesto kapelnika gledališča v Celovcu.

Leta v Celovcu so bila za mladega glasbenika posebno odločilna. Z delom v gledališču so dozorevale njegove dirigentske izkušnje, hkrati pa je v ospredje stopilo njegovo navduševanje nad moškim zborovskim petjem, specifično tako v umetniškem kot seveda tudi idejnem smislu z vsemi družbenimi in političnimi konotacijami. Ne nazadnje se je v celovškem okolju srečal tudi z ljudskim petjem, bržkone tako v nemškem kot slovenskem jeziku.

Khom velja za enega glavnih utemeljiteljev organiziranega pevskega delovanja na Koroškem. Na njegovo pobudo je konec leta 1847 nastalo celovško Moško pevsko društvo (*Männergesangverein*). V obdobju naraščajoče napetosti in nezaupanja oblasti do novih združevanj so sicer iz taktičnih razlogov ob ustanovitvi društva za prvega pevovodjo imenovali raje starejšega Casperja Harma, ki je društvo v svoji osebi povezoval s starim Glasbenim društvom (*Musikverein*), Khom pa je bil postavljen za drugega pevovodjo. S Harmom sta

skupaj poučevala na glasbeni šoli Glasbenega društva, med njima pa je postopoma prihajalo do trenj. To je hromilo njuno sodelovanje pri vodenju moškega zbora in spodbudilo Khoma, da se je poslovil od Celovca.

V času Khomovega delovanja v celovškem gledališču je bil vodja tamkajšnjega orkestra Josef Leitermeyer. Spremenjene politične razmere in ukinjanje društvenega življenja so Leitermeyerja spodbudile, da si je poiskal zaposlitev v Ljubljani in tam prevzel pouk violine v okviru Filharmonične družbe. Precej verjetno je prav Leitermeyer pritegnil Khoma k odločitvi, da pride v Ljubljano.

Khomovo delovanje v Ljubljani

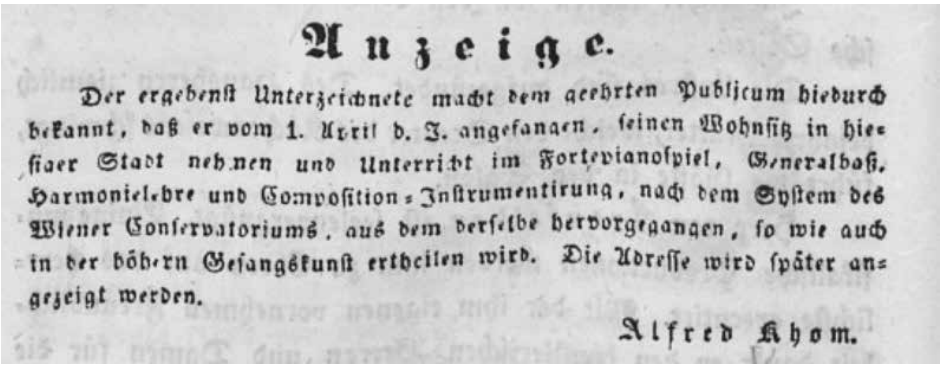
Tudi ljubljansko glasbeno življenje je zaznamovalo revolucionarno vrenje leta 1848. V okviru Filharmonične družbe je naraščala priljubljenost moškega pevskega zbora, ki je dotlej le redko samostojno nastopal na koncertih. Vodstvo družbe je začelo iskati primernega zborovodjo. Najprej je vodstvo prevzel dolgoletni vidni član Filharmonične družbe, Franz Kurz zum Thurn und Goldenstein (1807–1878). Goldenstein je bil vsestranski umetnik. V Ljubljani je vodil slikarsko šolo in zapustil več cenjenih likovnih umetnin, zlasti cerkvenih fresk. Prehodil je vso Kranjsko in skiciral različne vedute. Njegovo delo je podobno kot pri Khomu navdihovala ljubezen do tukajšnje pokrajine in ljudi. S Khomom sta postala mnogo pozneje tudi družinsko povezana, saj se je Khom leta 1873 v drugem zakonu poročil z njegovo hčerko.

Goldensteina je pri vodenju zbora za kratek čas zamenjal Heinrich Hilscher, organist pri frančiškanski cerkvi Marijinega oznanjenja, nato pa je leta 1849 mesto prevzel Alfred Khom. Khomov prihod v kranjsko prestolnico je natančno zabeležen s časopisnim oglasom, v katerem je najavljeno, da bo 1. aprila začel s poukom v klavirski igri, generalnem basu, harmoniji ter kompoziciji-instrumentaciji. V oglasu je poudarjeno, da je sistem, ki ga bo učitelj pri pouku uporabljal, povzet po dunajskem konservatoriju, ki da ga je sam tudi obiskoval. Poleg tega naj bi ponudil tudi višjo raven pevske umetnosti.

Friedrich Keesbacher je v kroniki Filharmonične družbe Khoma ob njegovem nastopu službe označil za izkušenega glasbenika, spretnega skladatelja in prizadevnega zborovodjo. Dejansko je tudi v Ljubljani kmalu postal Khomov prispevek na področju zborovstva izjemno cenjen. S svojim trudom in skrbno vodenimi vajami je prispeval k dvigu petja v Filharmonični družbi. Zbor je nastopal na različnih prireditvah in koncertih, se programsko in izvedbeno izpopolnjeval ter iskal različnih možnosti za predstavitev javnosti. Poleg javnih koncertov so med drugim redno organizirali izlete in potovanja s petjem.

Khom se je leta 1850 v Ljubljani poročil z deset let starejšo nevesto Pavlino Kurent, sestro ugledne markize Gozzani. Stanoval je v ljubljanskem predmestju Krakovo, trnovski župnik pa ga je hvalil, »da je v časti pri ljudeh.«

V 50. letih 19. stoletja je javno nastopanje Khoma doživelo enega od vrhuncev. V časnikih so redno izhajale napovedi in poročila s koncertov, na katerih je sodeloval bodisi kot izvajalec bodisi kot skladatelj. Med drugim so v okviru Filharmonične družbe izvedli posamezne stavke iz njegovih pozneje izgubljenih simfonij v G-duru in D-duru. Poudariti velja, da predstavljata njegovi simfoniji

Anzeige.

Der ergebenst Unterzeichnete macht dem geehrten Publicum hiedurch bekannt, daß er vom 1. April d. J. angefangen, seinen Wohnsitz in hiesiger Stadt nehmen und Unterricht im Fortepianospiel, Generalbaß, Harmonielehre und Composition-Instrumentirung, nach dem System des Wiener Conservatoriums, aus dem derselbe hervorgegangen, so wie auch in der höhern Gesangskunst ertheilen wird. Die Adresse wird später angezeigt werden.

Alfred Khom.

Oglas iz časnika *Illyrisches Blatt* 10. 3. 1849, št. 20, 80.

dejansko redek primer simfonične ustvarjalnosti pri nas sploh. Na sporedu ljubljanskih koncertov so bile tudi druge Khomove skladbe, med drugim *Uvertura v C-duru*, *Slavnostna uvertura* in *Ave Maria* za klavir, violončelo ter moški kvartet, ki je bil skladatelju posebej ljub.

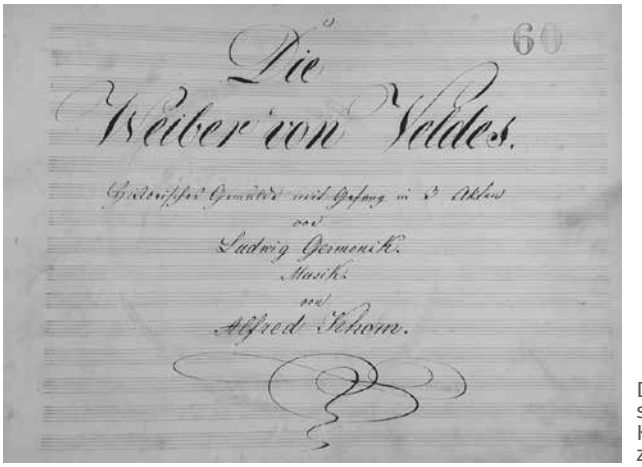
Khom je nastopal na koncertih tudi kot izvajalec na fisharmoniki, enemu od prednikov harmonija, pogosto z različnimi priredbami skladb. Na enem od koncertov s fisharmoniko se je tako leta 1855 v okviru ljubljanske Filharmonične družbe sploh prvič pojavilo na sporedu kako delo Johanna Sebastiana Bacha. Khom, za katerega lahko upravičeno domnevamo, da je bil glavni pobudnik izvedbe, je na fisharmoniki ob gostujočih tujih glasbenikih, londonski pianistki Arabelli Goddard in dunajskem violinistu Ludwigu Straußu, izvedel Bachovo *Meditacijo*.

Khom je leta 1850 prevzel mesto organista v cerkvi nemškega viteškega reda v Križankah. Pri tem se je povezal z vodjem filharmoničnega orkestra Leitermayerjem, s katerim sta, kot smo omenili, sodelovala že v Celovcu. Khom je orglal, Leitermayerju pa je prepustil vodstvo glasbenih izvedb slovesnih maš, ki jih tedanji kritik opisuje z vznesenimi besedami: »Kako mogočno so harmonska sozvočja dvigovala duha, ki se je v molitvi utopil v te zvoke ter se v tihem češčenju dvigoval na krilih tonov k prestolu Najvišjega.«

Leta 1854 je moški zbor Filharmonične družbe prevzel Kamilo Mašek, pri čemer Keesbacher, ki omenjeni podatek navaja v svoji kroniki, ne predstavi razlogov za menjavo vodstva. Za njim je vodstvo zbora prevzel Anton Nedvěd, ki je v Ljubljano prišel iz Prage.

Khom se je postopoma oddaljil od Filharmonične družbe, čeprav se je še vedno pojavljal na sporedih koncertov. Intenzivneje se je posvetil delovanju v Katoliškem društvu rokodelskih pomočnikov, ki ga je 1855 po vzoru Adolfa Kolpinga v Ljubljani ustanovil Leon Stanislav Vončina. Poleg tega je še nadalje privatno poučeval. Leta 1859 je nastopil službo pomočnika glasbenega učitelja. Med njegovimi učenci izstopa frančiškan p. Angelik Hribar.

Ko se je Nedvěd odrekel svojim glavnim obveznostim pri Filharmonični družbi, je družba znova imenovala dva učitelja. Za učitelja violine je bil imenovan Karl Zappe, sicer orkestralni direktor deželnega gledališča, za pevskega učitelja pa Alfred Khom. Oba sta službo nastopila 1. januarja 1860, pri čemer družbin kronist Keesbacher skoraj v isti sapi pove, da je Khom kmalu nato sledil klicu v Gradec, na njegovo mesto pa so postavili organista cerkve pri sv. Jakobu, Karla Frühlinga.

Die Weiber von Veldes, naslovna stran partiture Alfreda Khoma; Glasbena zbirka NUK, z dovoljenjem.

Neposredno pred koncem Khomovega delovanja na Kranjskem je posebej odmevalo njegovo sodelovanje pri uprizoritvi predstave *Die muthigen Weiber von Veldes*, ki so jo leta 1860 *Novice* najavile kot *Serčne Blejke*. Khom je za uprizoritev napisal novo glasbo, vanjo pa vpletel tudi slovenske ljudske pesmi. Še dolga leta priljubljeno gledališko delo Ludvika Germonika je postavljeno na Bled v čas ilirskih provinc.

Khom je torej jeseni leta 1861 zapustil Kranjsko in se preselil v Gradec, kjer je sprejel službo učitelja na šoli Glasbenega društva za Štajersko (*Musikverein für Steiermark*). Znova je prevzel tudi vodenje moškega zbora v graškem Telovadnem društvu (*Thurnerverein*), vodil vaje, nastope, pa tudi organiziral izlete in zborovanja. V Ljubljani so njegova dela občasno še izvajali, poleg tega pa so o njegovih uspehih poročali nekateri domači časniki.

Khomovo graško obdobje se je sklenilo leta 1871, ko se je znova za kratek čas vrnil za zborovodjo celovškega Moškega pevskega društva. Tam je ostal do leta 1873, ko se je znova poročil, tokrat, kot smo že omenili, s Clementino, rojeno Kurz von Goldenstein. Skupaj sta se preselila na Dunaj. Za krajše obdobje je postal *regens chori* župnijske cerkve v koroškem Volšpergu v Labotski dolini, nato pa od leta 1881 dokončno ostal na Dunaju. Znova se je posvetil moškemu zborovskemu petju in skupaj z Germonikom sta leta 1884 ustanovila moško in žensko pevsko društvo Pevski dom (*Sängerheim*).

Khom je umrl na binkoštni ponedeljek, 22. maja 1893, v Simmeringu pri Dunaju. Sporočilo o njegovi smrti je že po nekaj dneh doseglo bralce časnika *Laibacher Zeitung*, v katerem je bil objavljen priložnostni zapis. Nekaj let po smrti so Khomova dela še izvajali tudi pri nas, sicer pa so si za ohranitev njegovega spomina prizadevali njegovi najbližnji sorodniki: sin Eduard, ki je prav tako postal glasbenik, ter skladateljeva vdova, sicer pevska učiteljica in pianistka. Ta je v svojem salonu prirejala koncerte, o katerih so poročali tudi ljubljanski časopisi. V *Cerkvenem glasbeniku* leta 1907 zasledimo še zapis Stanka Premrla, ki se je na Dunaju udeležil koncerta gojencev dunajske cerkvenoglasbene šole. Na njem so izvedli Khomov ofertorij za mešani zbor z orglami *Mihi autem*. Za tem pa tovrstnih poročil ne najdemo več. Khomova glasba je izginila s sporedov, deloma so se porazgubile tudi njegove partiture, s tem pa je žal vse bolj bledel spomin na enega pomembnih sooblikovalcev slovenske glasbene preteklosti.

Dr. Andraž Arko

Božična zgodba v nemih filmih o Jezusu

Sveti Frančišek Asiški je pred 800 leti v vasici Greccio postavil prve »žive jaslice« in s tem sprožil proces, ki je privedel do današnjih jasličnih figuric in z njimi povezanih ustvarjalnih postavitev in interpretacij božične zgodbe. Ta je že od nekdaj privlačila in navdihovala umetnike, pri čemer tudi filmarji niso bili izjeme. Tako so bili od »rojstva filma« konec leta 1895 praktično v vse filme o Jezusovem življenju vključeni tudi prizori božične zgodbe, čeprav je bila večina teh filmov naslovljenih kot »pasijon«.

Življenje in trpljenje Jezusa Kristusa (1899–1914)

Režiserja Lucien Nonguet in Ferdinand Zecca sta za francosko filmsko družbo Pathé posnela serijo prizorov iz Jezusovega življenja z naslovom *Življenje in trpljenje Jezusa Kristusa* (*La vie et la passion de Jésus-Christ*). Celoten proces nastajanja filma je dejansko trajal celih petnajst let, vključuje pa prve posnetke iz leta 1899, drugo serijo iz obdobja 1902–1905, tretjo iz leta 1907 ter zadnjo, četrto, iz leta 1914. Danes najbolj razširjena verzija iz leta 1907[1] vključuje prizore iz Jezusovega otroštva, ki so uvedeni v zmesnimi napisi/naslovi: Oznanjenje, Prihod Marije in Jožefa v Betlehem, Skrivnostna zvezda, Hoja za zvezdo, Rojstvo in poklon modrih, Pokol nedolžnih otrok, Beg v Egipt, Nadangel jih varuje med begom, Počitek pri vodnjaku, Prihod v Egipt, Sveta družina v Nazaretu, Sveta družina pri delu in Jezus med pismouki. Že iz naslovov je razvidno, da so med svetopisemske odlomke vključene tudi nesvetopisemske teme. Predvsem pa je zanimivo, da je v naslovu filma izpostavljen pasijon, medtem ko je dejansko tretjina filma posvečena prizorom pripovedi o Jezusovem otroštvu.

Življenje in trpljenje Jezusa Kristusa (1907); posnetek zaslona: Jezusovo rojstvo. Vir: YouTube.

Kristusovo rojstvo, življenje in smrt (1906)

Prva ženska režiserka in producentka Alice Guy,[2] ki sodelovala pri okoli tisoč filmih, je leta 1906 posnela *Kristusovo rojstvo, življenje in smrt* (*La naissance, la vie et la mort du Christ*).[3] S tehničnega vidika je posnet na podoben način kot *Življenje in trpljenje Jezusa Kristusa*, ki ga je posnel njen prijatelj in tekmec

Kristusovo rojstvo, življenje in smrt (1906); posnetek zaslona: Angeli igrajo Detetu uspavanko. Vir: YouTube.

Ferdinand Zecca. Njegov film je na prvi pogled privlačnejši – tudi zaradi obarvanosti –, prednost Guyjeve pa je, da pripoveduje z večjo subtilnostjo in odtenki, a z manj veličine. Upoštevajoč tedanjo precejšnjo nerazmejenost med gledališčem in filmom, gre Guyjevi pohvala za velik poudarek, ki ga daje naravni in realistični igri. Njen film je morda tudi zaradi tega preprostejši, a zato globlji in dejansko film, ne pa posnetek odrskega prizora.

Zgodba o Jezusovem rojstvu obsega šestino triintridesetminutnega filma, vključuje pa prizore: Marija in Jožef prispeta v Betlehem, Jožef trka na vrata, a ju ne sprejmejo, slednjič pa jima rimski vojak pokaže, kam naj odideta; ob prizoru Jezusovega rojstva se poleg treh modrih pred detetom zvrsti tudi cela procesija njihovih služabnikov; sledi še ljubek nebiblični prizor, v katerem Marija položi Jezuščka v zibelko, orkester angelčkov pa mu v času njene odsotnosti igra uspavanko.

Od jasli do križa (1912)

Sidney Olcott je leta 1912 posnel *Od jasli do križa* (*From the Manger to the Cross*).[4] Film je prvi primer pravega kinematografskega evangelija s trdno pripovedno zgradbo. Za svoj čas je bil izjemen zaradi visokega proračuna in dolge metraže, zato velja za enega prvih dolgometražnih filmov.

Če smo danes navajeni fotografij in posnetkov s celega sveta, pa je bilo leta 1912 izjemno to, da film o Jezusu prikazuje tudi čudo sveta – piramide in Sfingo. Tako so lahko gledalci prvič v filmu o Jezusu videli Sveto deželo, saj so ga posneli v Nazaretu, Betlehemu, Jeruzalemu in drugih krajih v Palestini.

Od jasli do križa (1912); posnetek zaslona: Sveta družina pred Sfingo. Vir: YouTube.

Uro in deset minut trajajoči film se posveti Jezusovemu otroštvu bolj kot mnogi drugi, saj tej temi nameni kar slabo tretjino celotne pripovedi. Zgodba je »klasična« kompilacija pripovedi o Jezusovem otroštvu iz Matejevega in Lukovega

evangelija. Za razliko od predhodnih filmov ta ne prikazuje angelov. Tako je pri oznanjenju, Jožefovih sanjah ali oznanilu betlehemskim pastirjem angelska navzočnost prikazana z močno lučjo ali obrazno mimiko igralca.

Kristus (1916)

Produkcija filma *Kristus* se je začela leta 1912 na valu navdušenja nad filmom *Od jasli do križa*. *Kristus*[5] je prvi italijanski celovečerni film z versko tematiko. Snemali so ga v Egiptu, kasneje pa še v Coriju v Italiji. Filmska fotografija je bila za tisto obdobje zelo privlačna, saj so prizorišča veliko bolj zanimiva kot pri ostalih svetopisemskih filmih iz istega obdobja. Večina prizorov je posnetih zunaj, v naravi in ne v studiu. Film traja skoraj uro in pol, od tega pa je slaba tretjina namenjena prizorom iz otroštva. Prične se s cesarjem Avgustom, ki odredi popis prebivalstva. Zato se morata Marija in Jožef peš odpraviti v Betlehem, kjer se naselita v pastirski staji. Jezusovo rojstvo je prikazano na način, da gledalec od zunaj gleda pastirsko stajo, ki se naenkrat od znotraj razsvetli. Veliki množici pastirjev na betlehemskih poljanah angeli naznanijo rojstvo. Nato ločeno spremljamo tri izjemno velike karavane modrih z Vzhoda, ki se slednjič združijo in pridejo skupaj k Herodu v Jeruzalem. Vsa ta nepregledna množica pastirjev in vzhodnjakov se pride poklonit Jezuščku v Betlehem, kjer mu kralji izročijo darove. Nato Heroda zapeljujejo demoni, da ves blazen zaukaže pokol otrok. Modri z Vzhoda se s karavanami vrnejo domov, Herodovi vojaki pa začnejo pobijati dečke. Angel Jožefu v sanjah pokaže, naj bežijo v Egipt. Na poti se ustavijo v oazi, pa tudi pri piramidah, kjer dve ženski/angela prineseta vodo in palmove veje z datlji, nato odidejo celo v Karnak, kjer Marija počiva ob sfingah. Ko se Marija, Jožef in odraščajoči Jezus vračajo v Palestino, Jezusu sledijo drugi otroci, ki jih ta že poučuje, in z njim pridejo v jeruzalemski tempelj. Tam Jezus razlaga učiteljem, in ko raztegne roke, Marija na tleh vidi senco križa, ki ji presune srce.

Ustvarjalci so si od bega v Egipt naprej vzeli precej umetniške svobode, ne le s svojsko interpretacijo dogodkov iz Jezusovega otroštva (kasneje pa tudi pri nekaterih dogodkih v obdobju Jezusovega javnega delovanja), ampak tudi z vključevanjem vsebin iz apokrifov. Zdi se, da so želeli posneti predvsem verski epski spektakel, ne pa dejansko zgodbe o Jezusovem življenju na podlagi evangelijev, saj gre po večini za popolnoma nepotrebne in nepomembne svojske poudarke, ki pa Jezusovo življenje prikažejo v malce drugačni luči. Film vključuje nekaj zamrznjenih kadrov (v slogu *tableaux vivants*) v posebej ikoničnih trenutkih, v katerih prepoznamo nesmrtne likovne mojstrovine, prenesene na filmsko platno. Pri tem režiser zavestno in natančno upošteva izvirno kompozicijo slik. Tako sta v božično zgodbo vključena Fra Angelico – bl. Janez iz Fiesol z *Oznanjenjem* in Antonio Allegri – Correggio s *Poklonom pastirjev*.

Zanimiv je tudi posnetek Jožefovih sanj pred begom v Egipt, ko ob strani stoječ angel nad spečim Jožefom kaže na piramido in Sfingo. Posnetek je po današnjih standardih gotovo vsakdanji, za tisti čas pa je bilo to nekaj izjemnega. Način, ki ga režiser večkrat uporabi v filmu, vključuje tehniko prekrivanja podob in s tem doseže duhovni videz nekaterih figur.

Kristus (1916); posnetek zaslona: Jožefove sanje. Vir: YouTube.

Film je bil izjemno drag, saj je med drugim v njem sodelovalo več kot 2000 statistov. Odlikujejo ga prizori z velikimi množičnimi premiki, odličnimi scenografskimi rekonstrukcijami in (za tisti čas) izvirnimi posebnimi učinki, ki so navdušili občinstvo, navajeno na nekaj povsem drugega. Za nekatere prizore so najeli celo vojake britanskega protektorata v Palestini. To seveda ne preseneča, saj so množični prizori res impresivni. Tako velike množice pastirjev, ki se zbere na betlehemskih poljanah, ni upodobil še noben film, prav tako tudi ne treh velikih karavan, s katerimi so se prišili poklonit modri z Vzhoda.

Kristus (1916); posnetek zaslona: Karavane modrih z Vzhoda. Vir: YouTube.

Sklep

Ohranjeni posnetki filmov o Jezusovem življenju iz obdobja od rojstva filma pa do začetka prve svetovne vojne odražajo obdobje, v katerem so nastali. Za to obdobje je predvsem očiten prehod od posnetkov gledališko-odrskih predstav do samostojne umetniške zvrsti. Ne glede na okornost ali pripovednost, ki je danes nismo vajeni, so to biseri iz zakladnice filmske ustvarjalnosti, ki nam jih je ohranila zgodovina in so zato vredni spoštovanja in marsikateri tudi občudovanja.

Opombe

[1] Na kanalu YouTube je film dostopen pod naslovom: La vie et la passion de Notre Seigneur Jésus Chris (1907) – Hand coloured.

[2] Po poroki s Herbertom Blachéjem je postala znana kot Alice Blaché, ko pa sta se kasneje ločila, je dodala še dekliški priimek Alice Guy Blaché. Leta 1906 še ni bila poročena, zato je tudi v besedilu navedena kot Alice Guy.

[3] Na kanalu YouTube je film dostopen pod naslovom: Alice Guy – La naissance, la vie et la mort du Christ.

[4] Na YouTube je film dostopen pod naslovom: From the Manger To the Cross 1912.

[5] Na YouTube je film dostopen pod naslovom: Christus – 1916.

Dr. Urška Perenič

Varno naročje*

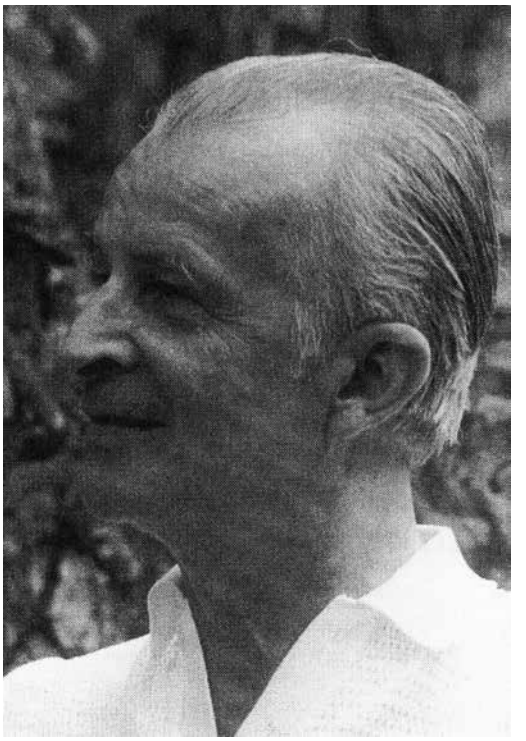
Tisto umikanje od zavednega odločanja o sebi, sem si mislil,
ali naj je ta slabost, ki se ji tako radi predajamo,
tak Remigio v nas?
Pa naše zatekanje v naročje nazorov,
kaj ni tudi to umik,
beg k nerazumskemu,
k neotipljivemu?
(Boris Pahor, *Varno naročje,* 1974, str. 213.)

Enega od pomembnejših in zanimivejših segmentov Pahorjeve književne oziroma pisemske republike krajevnih, regionalnih in planetarnih razsežnosti predstavljajo dopisi slovenskih literarnih zgodovinarjev in literarnih zgodovinark, na podlagi katerih lahko detektiramo pisateljeve pisemske povezave znotraj kulturno-literarnega polja[1] in s(m)o mu jih pošiljali: Joža Mahnič (1918–2009), Lino Legiša (1908–1980), Jože Pogačnik (1933–2002), France Pibernik (1928–2021), Boris Paternu (1926–2021), Matjaž Kmecl (roj. 1934), Marija Pirjevec (roj. 1941), Emil Cesar (1927–2020), Miran Hladnik (roj. 1954), Denis Poniž (roj. 1948), avtorica pričujočega prispevka in nekateri drugi.

Prispevek se posveča prvemu omenjenemu, pred petnajstimi leti preminulemu literarnemu zgodovinarju in profesorju Joži Mahniču, ki je znaten del raziskovalnih energij namenil obdobju slovenske literarne moderne z Otonom Župančičem v prvi vrsti[2] in gojil posebno afiniteto do del primorskih književnih ustvarjalcev Cirila Kosmača, Srečka Kosovela, Ivana Preglja – in Borisa Pahorja. S slednjim je bil v najintenzivnejšem pisemskem stiku ob začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja, točneje v drugi polovici 1973. leta. Tako rekoč tik pred tistim, ko je mariborska založba Obzorja, pri kateri je istega leta v čevlje glavnega urednika in direktorja stopil še en Pahorjev »zaveznik«, Jože Košar (1908–1982),[3] izdala antologijo »izbranih novel in črtic« z naslovom *Varno naročje* (1974). Zbirka je prinesla 24 novel iz Pahorjevih poprejšnjih zbirk, in sicer *Moj tržaški naslov* (1948), *Kres v pristanu* (1959) in *Na sipini* (1960), ter dve novi črtici oziroma noveli – med njima naslovno *Varno naročje*.

Z uvodno študijo pa je vse v svet pospremil Joža Mahnič. V zvezi s tem se je Pahorju prvič oglasil koncem meseca

* Ta in naslednji prispevek sta nastala v okviru raziskovalnega projekta Književna republika Borisa Pahorja (J6-4619), ki ga sicer financira ARIS in vodim Urška Perenič, ter v okviru programske skupine Literarnoprimerjalne in literarnoteoretske raziskave (P6–0239), ki jo prav tako financira ARIS in na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani vodi prof. dr. Tomo Virk.

Literarni zgodovinar Jože Mahnič (1918–2009) ok. leta 1980; vir: Slovanska knjižnica (MKL).

junija[4] – zasut z delom okrog priprave VII. knjige *Zbranega dela* Otona Župančiča, ob pisanju prispevka za simpozij o Ivanu Tavčarju in na prošnjo Janeza Gradišnika tudi ocen za revijo *Prostor in čas*.[5] V omenjenem pismu se Mahnič Pahorju posebej zahvaljuje za izkazano zaupanje, ki je veljalo tudi v obratni smeri, saj je imel tržaški pisatelj, kakor se spominjam iz najinih pogovorov, Mahniča s še nekaterimi drugimi literarnimi zgodovinarji in publicisti (med njimi fizika in rojaka Lava Čermelja, ki je prispeval uvodno besedo k zbirki novel *Grmada v pristanu*, 1972) zaradi znanja, natančnosti in prizadevnosti zelo v čislih.

Iz nadaljevanja Mahničevih dopisov Pahorju izhaja, da se je literarni zgodovinar, ki je bil tisti čas v službi gimnazijskega profesorja, čez poletje zakopal v študij in pisanje, ob tem pa skušal ohranjati tvoren stik z literarnim avtorjem, ki je bil enako natančen, da ne rečemo pedanten, in je natanko vedel, katere značilnosti njegovega dela naj literarni zgodovinar izpostavi v prikazu.[6]

Za ta namen sta se morala dopisovalca kar nekajkrat srečati, o čemer poleg njune razmeroma skromne korespondence vzporedno pričujejo Pahorjeva pisma kranjski profesorici Mariji Žagar, ki ji je 21. julija 1973 iz Planice[7] med drugim poročal o obisku prof. Mahniča z ženo in mlajšo hčerko.[8] Morda ni odveč niti dodati, da je bil za pisanje spremne besede k zbirki, za katero so Obzorja izdala soglasje že januarja 1973,[9] sicer najprej predviden Jože Pogačnik, vendar je pozneje prišlo do spremembe. Zakaj, ni povsem jasno, saj je Pahor cenil oba, se pa zdi, da se mu je za *Varno naročje* zdel primernejši Mahnič. V pismu Žagarjevi ga je takole pohvalil:

> No, o novem izboru bo napisal spremno študijo prof. Mahnič. Tako sem predlagal in tako je bilo tudi založbi všeč. Mahnič je sicer za moderniste tradicionalist, a rajši imam zrelega in tehtnega klasično usmerjenega Mahniča kakor kako verbalistično pisarjenje z modernistično patino.[10]

Znova sta se Jože Mahnič in Boris Pahor srečala na jesen v Ljubljani, kar izpričuje Mahničevo pismo pisatelju s 27. oktobra 1973. Mahnič namreč naenkrat ni bil povsem prepričan glede naslova zbirke, ki je pozneje vseeno obveljal, prav tako je pisatelju predlagal, da iz nje izloči po njegovem »šibko« novelo *Umor nedolžnih otrok* (prvotno iz zbirke *Na sipini*) ter vanjo raje vključi besedilo *Nema abeceda noči*. Razen tega mu je »s svinčnikom« nekoliko popravljal jezik.[11]

To pa je pravzaprav vse, kar vemo o Mahničevih popravkih Pahorjevih tekstov, saj se v pisateljevi zapuščini (po doslejšnjem pregledu in popisu) ni ohranila korekturna različica zbirke. Prav tako je Pahor brez večjih zadržkov sprejel predlog literarnega zgodovinarja glede novele *Nema abeceda noči* in se, kot kaže, strinjal z vsebino Mahničevega prikaza svojega leposlovnega dela. V Mahničevem pismu s 6. 11. 1973 preberemo, da je bil spremno besedilo, ki mu je vmes dal obliko tipkopisa, v času Pahorjeve odsotnosti v francoskem Lyonu že odposlal v Maribor. Kakor že poprej tudi tokrat v ponižnem tonu, ki je globok izkaz spoštovanja, literarni zgodovinar izrazi upanje, da bo študija »dostojen prikaz njegovega [torej Pahorjevega] dela« in da bo v obojestransko zadovoljstvo. Ne pozabi pa literarni zgodovinar niti pripisati, da je prebral *Zaliv*.[12]

Voščilnica (z upodobitvijo ljubljanskih Križank) s pisemsko ovojnico s konca leta 1978, na kateri Jože Mahnič, sicer tudi romanist, Borisa Pahorja v francoščini naslavlja z »gospodom pisateljem«. Hrani NUK; foto: Urška Perenič.

Ker se Pahor najbrž zaradi prezasedenosti ni dovolj hitro odzval na dopise Mahniča o oddanem tipkopisu, se mu je ta vnovič oglasil decembra. V pismu z dne 9. 12. mu ponovi, da je torej študija izgotovljena in oddana,[13] ter ga prosi za še eno srečanje – v Dutovljah. Da se je Pahor pred samim natisom knjige odzval z nekaterimi novimi, o očitno ne usodnimi pripombami, dokazuje nato Mahničevo poboţično pismo s 26. decembra 1973, iz katerega je po eni strani mogoče sklepati na nadvse prijetno sodelovanje med dopisovalcema, na drugi pa na utrudljivo neumornost obeh. Pahor je imel vedno nove pripombe, ki jih je Mahnič seveda upošteval in bil celo pripravljen – če pisatelj slučajno ne bi bil zadovoljen – študijo objaviti drugje.

Vendar je bil in je to celo omenil v pismu Žagarjevi ob začetku novega leta 1974, ko je že pisal roman *Zatemnitev*.[14] Bilo je *Varno naročje* druga Pahorjeva knjiga kratke proze (ob *Grmadi v pristanu,* Državna založba Slovenije, 1972), ki so mu jo pred »afero Zaliv« oz. »afero Kocbek« (po)natisnili v matici, zatem pa je sledila prepoved vstopa v Jugoslavijo.

Toda zgodba nastajanja antologije *Varno naročje*, ki predstavlja enega od vrhov Pahorjeve novelistike oz. pripovedništva,[15] ni takó zanimiva samo zaradi pisemsko izpričane povezave in tvornega sodelovanja med pisateljem in literarnim zgodovinarjem, ampak v enaki meri zato, ker deluje kot svojevrsten reflektor, ki meče luč[16] na še eno področje naše zgodovine in kulturnega spominjanja. Na t. i. Kocbekov krog, saj sta se ravno ob njej znova povezala Kocbekova predvojna sopotnika in sodelavca pri reviji *Dejanje* – Pahor in Mahnič, ki je imel v desetletjih po koncu druge svetovne morije zaradi svojih gledanj na svet, družbo in človeka tudi na akademski poti nemalo težav.

Se nadaljuje …

Opombe

[1] Prav tako bi semkaj sodili dopisi domačih in tujih leposlovcev ter predstavnikov drugih vrst umetnosti, ki smo jih tudi že deloma omenjali v naših poprejšnjih prispevkih za Zvon; novinarjev, publicistov, literarnih in kulturnih kritikov, urednikov, založnikov, prevajalcev, predstavnikov medijev, ki različno kažejo na Pahorjev položaj v širšem družbeno-kulturnem polju.

[2] Uredil in s spremnimi študijami je opremil devet knjig Zbranega dela Otona Župančiča (prve tri knjige so delo Dušana Pirjevca), čigar pesništvu je posvetil tudi doktorsko disertacijo in o njem napisal znanstveno monografijo Oton Župančič: Ustvarjanje, razvoj, recepcija (1998). Obenem je avtor pete knjige Zgodovine slovenskega slovstva, ki obravnava moderno, ter obsežne monografske študije Od Zoisa prek moderne do Kocbeka. To je 2006 izdala Slovenska matica, ki ji je bil Mahnič predsednik med letoma 1994 in 2008.

[3] Pod Košarjevo taktirko so Obzorja izdajala dela, ki si jih druge slovenske založbe ne bi upale. – V založništvu Obzorij in Založništva tržaškega tiska je leta 1967 izšel tudi Pahorjev roman Nekropola.

[4] Pismo Jože Mahniča Borisu Pahorju z dne 30. 6. 1973 se skupaj z drugimi njegovimi dopisi hrani v zapuščini slednjega v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani.

[5] Mdr. Franceta Koblarja Slovenske dramatike (Knj. 1: Od začetkov do naturalizma) iz leta 1972 in neke knjige Vojeslava Moleta.

[6] Takšno izkušnjo sem imela tudi sama. Med drugim z ekskluzivnim intervjujem ob njegovem 107. rojstnem dnevu, ki sem mu ga šla za namen avtorizacije prebrat na Kontovelsko reber.

[7] Za več gl. Sončna ura: Pisemska korespondenca Borisa Pahorja in Marije Žagar (1961–1996). Uredila in opombe napisala Urška Perenič. Ljubljana: Slovenska matica, 2010. Str. 174.

[8] Sem se je prišel namreč Pahor – takó sam v istem pismu profesorici – »nasrkat dobrega kisika«. V načrtu je imel, da bi se povzpel vsaj na Kriške pode ali Prehodavce.

[9] O tem v zapuščini priča pismo že omenjenega urednika založbe Jožeta Košarja Pahorju z dne 8. januarja 1973.

[10] Gl. prej omenjeno pismo Borisa Pahorja Mariji Žagar.

[11] Namesto izraza »zastonj« mu je predlagal »zaman« itd.

[12] Podobna je vsebina Mahničevega pisma z dne 22. 11. 1973.

[13] Pri Obzorjih je knjiga uživala tudi naklonjenost Hermana Vogla.

[14] Gl. Sončna ura, str. 187.

[15] Gl. npr. Martin Jevnikar, »Boris Pahor«, v: Primorski slovenski biografski leksikon, 11. snopič, 2. knjiga. Ur. M. Jevnikar. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1985. Na spletu.

[16] Aluzija na avtobiografijo Jože Mahniča Sence in luči z moje poti (2009).

Ddr. Igor Grdina

Pahor in Kresnik

Boris Pahor je bil leta 2023 na Frankfurtskem knjižnem sejmu predstavljan kot stripovski junak, ki nasprotuje vsem oblikam fašizma. Ponarejevalci zgodovine, ki so njegovo edinstveno življenjsko izkušnjo razredčili do stopnje laži, so bili tako neprepričljivi, da so svojo imenitnost v ljubljanskih in tržaških propagandističnih medijih razglašali kar sami – ker drugi niso bili dovolj pokvarjeni, da bi jih hvalili. Navsezadnje so palmo zmagoslavja v hudih prepirih med jugoslovanskimi in internacionalnimi komunisti v letih 1948–1953 prisodili J. V. Stalinu, čigar pristaši – tudi slovenski – so svoje nasprotnike žigosali kot zlobne »titofašiste«.

Seveda drži, da je Pahor nasprotoval mnogim potezam politbiroja v Beogradu, njegovih ljubljanskih satrapov in terenskih »izvajalcev del« v Trstu, vendar pa pristašev režima maršala Tita nikoli ni postavljal v isto vrsto z Mussolinijevimi in Hitlerjevimi priganjači. Eno je torej gotovo: pisateljevega zavračanja nekaterih ravnanj komunističnih oblasti onstran meje pri Sežani in Kozini noben resnicoljuben človek ne more opisovati kot nasprotovanja fašizmu. Pri Pahorju je šlo za odpor totalitarizmu skrajne levice, ki ni bil nič manj odločen kakor tisti, ki se je kmalu po boljševiški polastitvi oblasti v septembra 1917 razglašeni Ruski republiki pojavil v vrstah evropskih socialdemokratov in laburistov.

Tržaški pisatelj se je neupogljivo zavzemal za ljudi, ki jih je od permanentne mobilizacije proti »mračnim silam« živeči Titov režim razglašal za sovražnike in jih preganjal. Ob katoličanih in »špijonih« – tako so bili etiketirani prozahodni

GLASILO OSVOBODILNE FRONTE SLOVENSKEGA NARODA SVOBODNEGA TRŽAŠKEGA OZEMLJA

TRST SOBOTA, 22. OKTOBRA 1949

Imperialistične intrige proti ljudskim demokracijam

Izvolitev titovcev v VS pomeni izzivanje ZSSR

Titofašisti proti amnestiji in osvoboditvi grških demokratov - Imperialisti sprejeli Tita v Varnostni svet, da bi z njim lažje spletkarili proti Sovjetski zvezi

Ia v resnici je Skupščina OZN v četrtek podlegla intrigam ZDA ter izvolila Titovega predstavnika v Varnostni svet.

UMRL maršal Tolbu

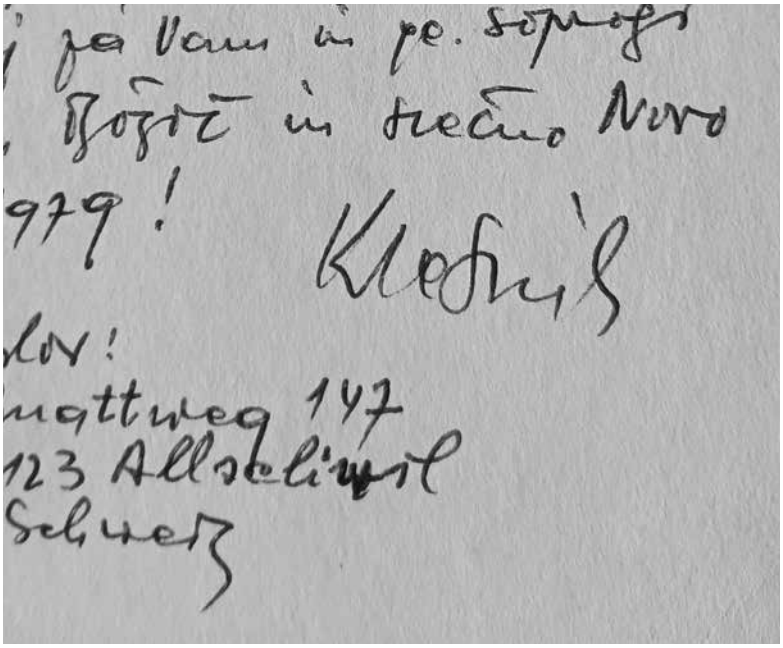
V tržaškem *Delu* so 22. oktobra 1949 internacionalni komunisti pisali o nevarnostih »titofašizma«. Na tretji strani iste številke časnika, ki je izhajal vsako soboto, je bil natisnjen odlomek iz Prežihovih *Samorastnikov*; vir: osebni arhiv avtorja.

liberalci – so se v njihovih vrstah pojavili tudi komunisti, ki iz različnih razlogov niso bili ljubi avantgardi v Beogradu in Ljubljani vladajočega »novega razreda«. Slednja je s starejšo, še precej iluzionistično generacijo partijcev in s sebi neljubimi vrstniki obračunala v čistkah, ki so se iztekle v ustrahovalne krivosodne spektakle. Da je pri njih šlo za absurdne konstrukte, nazorno kaže dejstvo, da so pred šestim dachauskim procesom Vlasta Kopača z najokrutnejšo torturo silili k priznanju krivde za propad organizacije Osvobodilne fronte v Ljubljani januarja 1945 – čeprav je bil tedaj že leto dni interniran v hitlerjanskem koncentracijskem taborišču na Bavarskem! Več kot na pol je med vrhovom režima neljube komuniste sodil celo Prežihov Voranc, čigar dela so objavljali tudi Stalinovi privrženci v Trstu. Nič manj ni bil pisatelj vodilnim titoistom sumljiv zaradi predvojnih stikov z levičarskim kritikom Sovjetske zveze Živojinom Pavlovićem, ki so ga srbski partizani sadistično trpinčili in umorili novembra 1941. Voranca je vrh vsega hudo obremenjevalo znanstvo z Antonínom Zapotockým, ki je junija 1948 postal predsednik češkoslovaške prostalinske vlade …

Na dolgem seznamu sovražnikov titoizma se je kmalu znašel tudi Pahorjev korespondent Vladimir Kresnik, ki se je kot sodelavec revije *Zaliv* razvil v pravega disidenta. Rodil se je leta 1920 v Šentjurju. Pod vplivom Celjana Branka Diehla, ki je zagovarjal revolucijo brez nasilja, se je politično že zgodaj zapisal levičarstvu. V Pahorjevem *Zalivu* je leta 1985 pričeval o predvojnih časih, ko ljudje, ki so se prikopali do enakega spoznanja kot Moses Hess – da je razredni boj izdaja humanih načel socializma –, še niso veljali za sovražnike ljudstva. Kresnik je zavračal agresivno Marxovo ideologijo ter sprejemal misel Ferdinanda Lassalla, da je emancipacijo delavstva mogoče izvesti v tehnološki revoluciji in pravno progresivni državi. Njegova vizija se je uresničevala v demokratičnih deželah zahodne Evrope, vzhodno od nje pa so po porazu sil osi zavladali komunisti, ki so bili po znani Stalinovi krilatici ljudje posebnega kova.

V aprilski vojni 1941 je Kresnik, ki je začel v Zagrebu študirati medicino, vstopil v vrste branilcev jugoslovanske države. Po njenem porazu je bil odveden v nemško ujetniško taborišče, kjer je skupaj s francoskimi in ruskimi sotrpini v mejah možnosti organiziral odpor. Zlom Tretjega rajha mu je odprl vrata v domovino in mu omogočil končati študij. Ker se ni strinjal z zlorabami zdravstvenega osebja in sistema ter medicinske stroke, ki so si jih privoščili miljenčki in ščitenci režima, je postal moteč element. Kot patolog se je namreč zlahka prepričal o moralni izprijenosti junakov novega časa. Leta 1951 je bil zaprt in poslan na Goli otok, kjer so mu tako poškodovali roko, da pozneje ni več mogel orglati, kar mu je bilo poprej v veliko veselje in uteho. Titova politična policija ga je – podobno kot starejšega kolega Milana Cundra – štela za človeka s »profašistične prosekture«. Ta oznaka je v polni meri izrazila nelagodje režima ob ljudeh, ki so se zaradi svojega poklica lahko dokopali do skrivnosti njihove črne kuhinje. Komunisti so tudi po vojni – enako kot pred njo – vse, ki so spregledali njihova zla dejanja in nakane, žigosali kot fašiste. Čeprav so trdili, da so slednje popolnoma premagali, so še kar naprej mobilizirali množice proti njim.

Po vrnitvi z Golega otoka septembra 1953 je bil Kresnik na vrhuncu tržaške krize kljub nesposobnosti za vojaško službo poklican v sestav oboroženih sil. Tako se je lahko šele marca 1954 zaposlil na patološko-anatomskem inštitutu

Rokopis Vladimirja Kresnika na voščilnici Borisu Pahorju leta 1978; vir: NUK

ljubljanske Medicinske visoke šole (prej in pozneje fakultete). V začetku leta 1956 je bil po prizadevanjih kirurga Božidarja Lavriča in internista Igorja Tavčarja na specializaciji v Lyonu, malo zatem pa si je pridobil znanstveni doktorat svoje stroke. V naslednjem desetletju so ga Kardeljevi »samoupravljači« na univerzi popolnoma onemogočili. Oblasti namreč nikoli niso pozabile grožnje Mice Šlander Marinko, ki je bila sila vplivna sestra enega in žena drugega titoističnega heroja: »Vi golootoške pokveke! – preganjali bomo vas, vaše otroke, vaših otrok otroke!«

Kresnik je potem skupaj z ženo in hčerko emigriral. Najprej se je zatekel v Švico in se čez čas preselil v Avstrijo. A s pomočjo Borisa Pahorja in njegove revije *Zaliv* je ostal v prek vseh meja zedinjeni Sloveniji. Književna republika tržaškega pisatelja je bila največji mogoči približek plemenitemu emancipacijskemu idealu narodne politike, za katerega komunistične oblasti v Ljubljani – v mestu, kjer avtor *Nekropole*, *Zatemnitve* in *Spopada s pomladjo* nikoli ni občutil domačnosti – niso imele posluha.

Kljub temu da je bil Kresnik v tujini spoštovan, se je vedno bal povsod švigajočih agentov maršala Tita in njegovih satrapov. Ko ga je Pahor obiskal, se mu je težko preizkušeni gostitelj v pismu, ki je nastalo v švicarskem Erlinsbachu 21. novembra 1975, zahvalil za trenutke brezskrbnosti. Kresnik je tržaškemu Odiseju dal vedeti, da se mu po dolgem času ni bilo treba spraševati, kaj se skriva pod prišlekovim plaščem …

Ob sesedanju komunističnega režima v Sloveniji je Kresnik v *Zalivu* analiziral njegovo »jugomafiozno strukturo«, ki je bila nepopravljivo antihumanistična. Zato tudi ni verjel v možnost demokratizacije titoistične strukture.

Po drugi strani pa je Kresnik sodil, da so levičarska gibanja v zahodni Evropi drugačna, saj jim gre za »konkordanco socialnih alternativ«. Menil je, da se je

Vladimir Kresnik na umetniški fotografiji Evgena Bavčarja. Beli plašč opozarja na upodobljenčev zdravniški poklic, kamen, ki ga drži v rokah, pa na njegov pregon na Goli otok; vir: osebni arhiv Evgena Bavčarja.

Italijanska komunistična partija usmerila na to pot. Toliko in toliko let pozneje se kaže, da je bil preoptimističen, saj so dediči te organizacije pred nedavnim razkrili, kako jih je bilo ob razsulu vzhodnega bloka strah, da bi njihova ideologija postala splošno ozloglašena … To pomeni, da »socialne alternative«, ki so jih zagovarjali,niso prerezale popkovine z marksistično-leninističnimi cilji. Do njihove tvorne dialoškosti z drugačnimi vizijami družbe dejansko ni prišlo.

Vladimir Kresnik je ob osamosvajanju domovine sprejel zamisel o osnovanju Svetovnega slovenskega kongresa, ki jo je zagovarjal pisatelj in zgodovinar Vlado Habjan. Po prenehanju izhajanja *Zaliva* je objavljal v *Reviji 2000*, leta 2004 pa je na senčni strani Karavank izdal romansirano avtobiografijo *Rekviem za pogubljene*. Z njo se deloma prekrivajo spomini na golootoška leta, ki kljub ugodni recenziji Evgena Bavčarja niso mogli iziti. Od drugih memoarskih pripovedi o podpodju titoizma se Kresnikov rokopis razlikuje po izdatnem navajanju imen trpečih jetnikov in opazno različnih rabljev.

Trdo preizkušani nasprotnik balkanske samopašnosti in zagovornik »konkordanc socialnih alternativ« se je za zmerom poslovil leta 2015. Značilno je njegova leta 1991 izdana antropo-eksistencialistična knjiga *Die Zeit der Epigonen* (*Čas posnemovalcev*), dobila prostor le v treh javnih bibliotekah neodvisne Slovenije. Ponosni nasledniki nekdanjih eliminacionistov so še preveč vplivni, da bi bila nekoč razglašena prekletstva strta …

Pahorju je bil Kresnik blizu kot intelektualec, ki se kljub bridkim izkušnjam ni predal nekritičnemu sovraštvu do preganjalcev, temveč je njihovo ravnanje razgalil z realističnim opisom ter ga zavrnil na antropološki in socialnofilozofski ravni. Premišljujoči zdravnik je bil za pisatelja vez s predvojno slovensko progresivistično tradicijo. Pahorjeva Slovenska levica je dejansko bila v marsičem bližja Kresnikovemu kot Kocbekovemu oporečništvu razmeram izza osimske meje.

Mag. Ivan Vogrič

Italijansko zgodovinopisje o predaji Ljudevita Pivka in njegovih med prvo svetovno vojno

Prestop bataljona prvega bosansko-hercegovskega polka na italijansko stran septembra 1917 na tirolski fronti je v slovenskem zgodovinopisju opisan predvsem na podlagi izčrpnega pričevanja njegovega poveljnika, Štajerca Ljudevita Pivka (1880–1937), objavljenega pred stoletjem.[1]

Če je avstrijsko zgodovinopisje razumljivo kritično do tako množičnega prestopa, ki je znotraj celotne avstro-ogrske vojske med t. i. veliko vojno v marsičem edinstven, je pristop italijanskih zgodovinarjev do tega dogodka povsem drugačen, saj poudarja druge plati sicer iste zgodbe.

Podobno kot slovensko zgodovinopisje, ki izhaja iz spominov Ljudevita Pivka, se italijanski zgodovinarji naslanjajo na memoaristiko njegovega sogovornika, Cesareja Pettorellija Lalatte Finzija (1884–1969), tedanjega majorja italijanske obveščevalne službe (ITO) judovskega porekla, ki se je pred prestopom bataljona tajno sestajal s Pivkom na »nikogaršnji zemlji«. Pettorelli Lalatta je o dogodku in njegovem ozadju spregovoril v knjigi *Il sogno di Carzano* (*Carzanski sen*) iz leta 1926, ki pa jo je italijanska policija zaplenila tik pred izidom, nato, leta 1967, pa v ponatisu *L'occasione perduta* (*Izgubljena priložnost*).

Italijanski preučevalci dogodka poudarjajo, da ni šlo zgolj za množično dezertiranje. Prestop več sto vojakov v noči med 17. in 18. septembrom 1917 pri kraju Carzano v dolini Valsugana (v današnji pokrajini Trento v Italiji) je namreč sovpadal z napadom italijanske vojske na položaje avstro-ogrske vojske v tistem sektorju tirolske fronte. Šlo je za premišljeno akcijo številčnih in dobro opremljenih enot, katerih cilj je bila penetracija globoko v ozemlje pod nadzorom avstro-ogrske vojske. Nekateri so si zamišljali, da bodo čete kralja Viktorja Emanuela III. dosegle celo 40 kilometrov oddaljeni Trento, mesto, ki je imelo za Italijane simboličen pomen. Če bi do tega res prišlo, bi to po prepričanju italijanskih zgodovinarjev po več letih bojev na skoraj nepremični frontni črti odločilno vplivalo na nadaljnji potek bojev ne samo na tej fronti, ampak nasploh na celotnem ozemlju spopadov med obema silama.[2]

Italijanska stroka pri tem izpostavlja zgodovinski trenutek, v katerem je potekala nenadna akcija italijanske vojske. To je bilo po 11. italijanski ofenzivi na soškem bojišču (med 17. avgustom in 15. septembrom 1917), ki se je končala z neuspehom, in pred zmagovitim prodorom centralnih sil pri Kobaridu (med 24. in 27. oktobrom 1917, z nadaljevanjem do sredine novembra na drugih delih bojišča). Kar je bil za ene »čudež« pri Kobaridu, bi bil za druge lahko »carzanski sen«, po istoimenskem naslovu prej navedene knjige. Italijanska stran je takrat računala na faktor presenečenja in predvsem na dejstvo, da je bila avstrijska obramba razmeroma šibka. Med pripravami

Portret Ljudevita Pivka; vir: Wikipedija

na kobariški preboj je namreč generalštab avstro-ogrske vojske glavnino svojih sil preusmeril v Posočje, kar je posledično privedlo do premestitve več enot s same tirolske fronte.[3]

Cesare Pettorelli Lalatta in za njim tudi drugi italijanski zgodovinarji navajajo vzroke, ki so privedli Pivka do prestopa: v prvi vrsti globoko proti-avstrijsko razpoloženje in izrazit narodni čut. Ker je bil prepričan, da nemška večina in slovanski narodi nimajo nič skupnega v »ječi narodov«, je bil pripravljen, da italijanskim četam aktivno pomaga pri preboju. Pred napadom je brez pomislekov postregel Pettorelliju Lalatti zaupne podatke o položajih njegove vojske, o postojankah v Valsugani in o mestih, kjer so bili nameščeni težko orožje in telefonske postaje. Pri tem se je opiral na podatke, ki so jih zanj zbirali še drugi njegovi sodelavci, predvsem češki podoficirji. Novinar Luigi Sardi trdi, da je njegova skupina takrat obsegala 52 ljudi in da je sam Pivko, pred tem večkrat odlikovan za vojaške zasluge, izdelal svoj načrt za preboj; predlagal naj bi celo ugrabitev cesarja Karla, ki se je nekaj dni pred italijanskim napadom mudil na Tridentinskem. Nasprotno pa vojaški zgodovinar Luciano Salerni piše, da je ideja za prodor proti Trentu zrasla na zelniku njegovega italijanskega sogovornika.[4]

Kljub izčrpnim podatkom, ki jih je Pivko izročil »sovražniku«, je bila italijanska stran, z izjemo Pettorellija Lalatte, do določene mere nezaupljiva do slovenskega častnika in njegove skupine; bala se je, da gre za prevaro, katere namen bi bil privabiti italijanske čete v zasedo. Resda je uspelo Pettorelliju Lalatti prepričati za napad poveljnika vrhovnega štaba italijanske vojske, generala Luigija Cadorno, po drugi strani pa so drugi visoki oficirji ostali še naprej skeptični.[5] Predvsem je vzbujalo pozornost dejstvo, da je pripravljen prestopiti na njihovo stran cel bataljon; dotlej tovrstnih primerov ni bilo, četudi so bili posamični primeri dezerterstva vsakodnevni pojav. Nekateri so bili prepričani, da imajo opravka z iztirjencem.

Preseneča, da je bil nekdanji organizator Sokolov in predvojni publicist Pivko pripravljen brezkompromisno pomagati Italijanom kljub temu, da mu je sogovornik jasno obrazložil svoje mnenje:

> Nismo vstopili v vojno samo zato, da bi se vi združili … Za maloštevilne Slovane, ki so se znašli tostran geografske meje Italije, po mojem mnenju sta to Snežnik in Risnjak, se bo gotovo našla prijateljska rešitev … Mi Italijani se borimo vedoč, da zmaga odraža londonski pakt. Ne smemo pozabiti, da bo tudi s tem paktom veliko Italijanov ostalo zunaj meja …[6]

Pivko mu očitno ni ugovarjal, saj je menil, kot ugotavlja Branko Marušič, da ni čas za polemiko; v njej je popustil, ker je bil sogovornik izkušen diplomat (pred vojno je bil ataše v Budimpešti) in je bolje poznal razmere.[7] Dejansko je Pettorelli Lalatta imel boljši pregled nad dogajanji, saj je na primer seznanil Pivka z deklaracijo, ki jo je malo pred tem sestavil Jugoslovanski odbor na Krfu (časopisi cesarstva o njej takrat niso poročali).

Je pa bil Pivko, kot izhaja iz zgornjih vrstic, seznanjen s tajnim londonskim paktom, podpisanim aprila 1915, s katerim je antanta Italiji kot novi zaveznici v prvi svetovni vojni obljubila tudi slovenska ozemlja. Londonski pakt je bil, kot vemo, podlaga za vstop Italije v vojno. Če so pred tem vojaške operacije potekale razmeroma daleč od slovenskih domov, je z napadom Italije na

Avstro-Ogrsko in izbruhom novega žarišča na Soči vojna čez noč dejansko vdrla na slovensko etnično ozemlje.

Dejansko je vstop Italije v vojno zapletel zadeve. Če so pred tem obstajala kritična, čeprav osamljena stališča do vojne (znotraj slovenskih socialnih demokratov, med nekaterimi kulturniki in duhovniki itd.), je intervencija Italije poenotila Slovence v kritični drži do Italije. Slovenska javnost je intervencijo videla kot osvajanje slovenskega ozemlja, ki bi utegnilo bistveno spremeniti zemljevid Slovenije.

Odprtje fronte na Soči je močno zamajalo pacifistična nagnjenja, zgovorno pa je tudi dejstvo, da so bili slovenski dezerterji na tej fronti, zaradi navedenih razlogov, razmeroma redki. Zgodovinar Marco Cimmino dokazuje, da so se slovenski vojaki bojevali proti Italijanom nadvse pogumno, saj so Italijo dojemali kot grožnjo slovenskim ozemljem. V tem pogledu velja Pivkovo dejanje za nekakšno izjemo, saj je imel Italijo za »koristno orodje, s pomočjo katerega bi se Slovani osvobodili«.[8]

Resda Pivko svoje akcije ni izpeljal na Soči, ampak daleč od slovenskega etničnega ozemlja. Vseeno pa je njegova poteza naletela v domovini, še po vojni, na nerazumevanje, še zlasti zato, ker so se on in njegovi potem vojskovali v sestavi italijanske vojske proti avstro-ogrski vojski. Janez Švajncer opozarja, da so v dvajsetih letih, ko so izhajale Pivkove knjige spominov, avtorju očitali izdajstvo.[9] Podoben očitek zapazimo brez izjeme tudi v italijanskem zgodovinopisju.

Dejansko je Pivko omogočil italijanskim enotam nemoten prehod. S svojimi sodelavci je pomešal med hrano uspavalo, ki je za več ur omamilo stražarje in večji del moštva, dal odstraniti ovire v prvi liniji, dal odklopiti elektriko na žičnih ovirah, dal ugasniti reflektorje itd. Italijanom je dal torej možnost, da ob uri, za katero se je pred tem dogovoril s Pettorellijem Lalatto, zlahka osvojijo avstrijske položaje.

Italijansko zgodovinopisje brez zadržka poudarja nepripravljenost italijanske vojske, da izrabi edinstveno priložnost. Kljub temu, da je lahko računala na domala elitne enote (alpince, bersaljerje, ardite, topništvo itd.) in imela številčno premoč, je napad potekal povsem zmedeno. Moštvo je prečkalo bojno črtno v popolni opravi, to je z nahrbtniki in zavihanimi odejami, in si sredi noči utiralo pot po slabo prehodnih stezicah v zelo upočasnjenem ritmu.[10] Akcijo so vodili oficirji s pomanjkljivimi bojnimi izkušnjami, in sicer na podlagi slabo zasnovanega načrta. Ta ni upošteval hitrega gibanja na terenu, sploh pa značilnosti nenadnega napada. To je omogočilo novemu poveljniku bataljona (Pivka je namreč nekaj dni pred tem nadomestil Dunajčan Eduard Lakom), da je z razmeroma maloštevilnimi vojaki zaustavil Italijane. Ti so sicer zasedli Carzano, niso pa uspeli prodreti veliko dlje. Potem ko so na lice mesta prišle okrepitve, so avstro-ogrske enote porinile italijanske vojake na izhodiščne položaje. Po dvanajstih urah bojev ali še manj so utrpele popoln poraz z nemajhnimi izgubami.

Nekaj tednov potem je Pivko prevzel vodenje odreda znotraj italijanske vojske, ki so ga sestavljali nekdanji avstro-ogrski vojaki slovanskega rodu. V vrstah teh enot je leto kasneje padel v boju češki narednik Karel Mlejnek, »vselej smejoči deček okrogle glave«, ki je 12. julija 1917 prvi navezal stik z Italijani v Valsugani.[11] Po vojni je fašistična oblast nerada omenjala te enote, saj je želela zakriti neuspeh v Carzanu.

Zanimiva je nadaljnja poklicna pot Pettorellija Lalatte po končani vojni. Potem ko je napredoval znotraj obveščevalne službe, je nekaj časa služboval v Trstu v okviru tamkajšnje vlade in na italijanskih predstavništvih v tujini. Se je pa znašel navzkriž z novim režimom. Zaradi antifašističnih idej mu je fašistična oblast onemogočila

objavo knjig in ga predčasno upokojila; še posebej se je izpostavil kot predsednik uprave družbe, ki je izdajala opozicijski časnik *La Sera*. Leta 1942 so ga spet vpoklicali v vojsko in poslali na Sicilijo, kjer je dobil nalogo, da zaustavi izkrcanje zavezniških vojakov.[12] Na izrecno željo je bil pokopan v Carzanu.

Izhajajoč iz naslovov obeh knjig Pettorellija Lalatte je Marco Cimmino zavrnil misel, da je akcija v Carzanu vzbujala takšno hrepenenje kot v sanjah.[13] Raje jo je označil za zamujeno priložnost oziroma mali uvod v debakel vseh debaklov – Kobarid.

Opombe

[1] Osnovno delo, ki obravnava ta dogodek na slovenski strani, so spomini Ljudevita Pivka *Slike iz borbe Jugoslovanov na italijanski fronti proti Avstriji* (Maribor: Klub dobrovoljcev, 1923); ponatis: Ljudevit Pivko in Ljudmila Pivkova, *Proti Avstriji: 1914–1918*; *Avstrijske ječe* (Maribor: Obzorja, 1991). Avtor spominov je o dogodku v Carzanu objavil tudi druge prispevke.

[2] Gl. Marco Cimmino, »Pivko: un enigma storico«, v: *1917–2017 Carzano. Un tentativo di sfondamento in Trentino a un mese da Caporetto* (Videm: Gaspari, 2017), 40; Luciano Salerno: »Valore e significato di una sconfitta«, v: *1917–2017 Carzano. Un tentativo di sfondamento in Trentino a un mese da Caporetto* (Videm: Gaspari, 2017); Luigi Sardi, *Carzano 1917* (Trento: Curcu e Genovese, 2007), 8, 22 in 24.

[3] Luigi Sardi, n. d., 69.

[4] Luigi Sardi, n. d., 135 in 144; Luciano Salerno, n. d., 57.

[5] V dnevniških zapisih polkovnika Angela Gattija, med prvo svetovno vojno člana poveljstva italijanske vojske, izhaja, da tako on kot tudi drugi niso zaupali v »dobro vero Čeha«. Pettorelli Lalatta je namreč najvišjim oficirjem opisal Pivka kot češkega oficirja, to pa zato, ker je bila italijanskim vojaškim krogom razmeroma dobro znana »iredentistična« usmerjenost mnogih Čehov, medtem ko so o Slovencih vedeli pravzaprav le malo. Gl. Angelo Gatti, *Caporetto: dal diario di guerra inedito* (Bologna: Il Mulino, 1965), 164–167.

[6] Cesare Pettorelli Lalatta, *L'occasione perduta: Carzano 1917* (Torino: Mursia, 1967), 48–50. Gl. tudi Luigi Sardi, n. d., 79.

[7] Branko Marušič, »Carzano 1917: Pogovori med Ljudevitom Pivkom in Cesarejem Pettorellijem Lalatto o politiki«, v: Darja Mihelič, ur., *Gestrinov zbornik* (Ljubljana: Založba ZRC, 1999), 468 in 469.

[8] Marco Cimmino, »Pivko: un enigma storico«, 39. Cimmino ugotavlja, da so bili Slovenci med najbolj zanesljivimi v avstro-ogrski vojski; kljub temu so se v nekaterih primerih znašli sredi odmevnih nacionalističnih dejanj.

[9] Švajncer je to ugotovitev razgrnil v predgovoru ponatisa knjige Ljudevita Pivka *Proti Avstriji: 1914–1918*, str. 15.

[10] Luigi Sardi, n. d., 172, 189 in 197; Marco Cimmino, n. d., 42.

[11] Marco Cimmino, n. d., 42 in Pierluigi Briganti, »Ascoltando i protagonisti«, v: *1917–2017 Carzano. Un tentativo di sfondamento in Trentino a un mese da Caporetto* (Videm: Gaspari, 2017), 193. Prav Mlejnek je utrl pot približno desetim srečanjem med Pivkom in Pettorellijem Lalatto.

[12] Luigi Sardi, n. d., 215.

[13] Marco Cimmino, »Il caso Carzano: Non chiamatelo sogno«, v: *1917–2017 Carzano. Un tentativo di sfondamento in Trentino a un mese da Caporetto* (Videm: Gaspari, 2017), 35.

Elisabeth Lukas

Družina in smisel

Izid: **maj 2024**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Prevedel: **Jože Urbanija**
Uredila: **mag. phil. Barbara Žnideršič**

Družina – gravitacijsko središče ljubezni

Postati koristen družini je nedvomno najlepša izpolnitev smisla človeškega bivanja. Samo da se to ne sprevrže v zahtevo, izsiljevanje in bolj ali manj prikrite oblike nasilja, marveč naj bi bila to vzpodbuda in priložnost, da se smeš žrtvovati v ljubezni.

Kako pomembno je, da te perspektive odpremo že mladim ljudem, sem se zavedela na nekem posvetovanju 1985. leta, kjer so strokovnjaki razpravljali o *Letu mladine*. Dolge ure so z vseh strani prihajala prežvečena vprašanja: *Kaj mladi potrebujejo, da bi se lahko dobro razvijali?* Nasprotno vprašanje, *za kaj* so mladi že koristni in komu služijo, se ni postavilo niti enkrat, pravzaprav sploh ni prišlo na vrsto. Pri tem je vendarle jasno, da se služiti in postati koristen medsebojno pogojujeta in da je biti koristen oziroma uporabljan v mnogih ozirih zrelejša in vrednejša različica, h kateri mora biti usmerjen vzgojni proces.

Sadove tega enostranskega vrednotenja doživljamo med drugim v mnogih sodnih procesih, ki jih dandanes odrasli otroci vodijo proti svojim staršem. Če 44. letni brezposelni alkoholik toži svojo mater, ki dobiva samo pokojnino, za vzdrževanje in v tem lahko tudi uspe, kar je samo eden med mnogimi primeri, potem je resnično nekaj premaknjeno. Celoten vrednostni sistem je premaknjen, in sicer niti ne toliko zaradi neupravičenih finančnih zahtev do starejše ženske, kot zaradi nezaslišane nesramnosti neupravičene terjatve same po sebi. Mati pač lahko svojemu sinu priskoči na pomoč, če se ji to zdi pametno, toda to se lahko zgodi edino v obliki njenega daru, ne pa na silo.

S tem se vračam na tisto, kar sem rekla na začetku: ponovna oživitev družine potrebuje spremembo v mišljenju. Končni cilj, h kateremu naj se steka družinsko dogajanje, naj določa odgovorne odločitve nosilcev tega dogajanja in ne dosedanji potek razvoja. Da takšen končni cilj sicer kot oddaljen, a vendar usmerjajoč ideal najdemo v vsakem človeškem srcu, dokazuje prizadevanje, da se zgradi nova družina takoj, ko je bila prejšnja razbita. Ljudje se ne ločujejo zato, da bi bili svobodni in neodvisni, ne, večina ločenih sploh ne prenese osamljenosti. Prepir okrog otrok še dodatno zaostri njihov položaj, toda tudi te zagrizene boje, ki se večinoma bijejo na stroške otrok, moramo gledati kot izraz tiste pratežnje po končnem cilju zdrave družine, v kateri otroci niso nikjer drugje kot pri svojih starših.

Dejansko imamo danes toliko očimskih družin, kot še nikoli doslej, in s tem težave, kakršnih še ni bilo. Te družine morajo po svoji notranji nuji spet postati gravitacijska

središča ljubezni. To pa ni tako preprosto, kajti posamezni družinski člani pripadajo gravitacijskemu središču, ki je tuje sedanji družini ter so razdvojeni med prvo in drugo družino. Pri svojem delu sem srečala otroke, ki so na vprašanje, kaj je njihov oče po poklicu, odgovorili: *Kateri?*, nakar se je izkazalo, da imajo v družini že tretjega očeta. To dejstvo ne bega le otrok, temveč postavlja v razdvojen položaj tudi očima in mačeho.

Ne vesta, kako naj se vedeta drug do drugega; nimata niti naravnih instinktov, ki bi ju pri tem vodili, niti tradicionalnih vzorov, niti iz skupne preteklosti zraslega temelja in nobenih predstav o povezujočih rečeh v prihodnosti. Očim in mačeha nimata opredeljenih vlog: ne moreta igrati staršev, ker to že po zakonu ne pripada njunemu statusu (ne glede na to, da starejši otroci komajda sprejemajo takšno vlogo), kljub temu pa vsekakor *morata* igrati starševski vlogi, če naj bi družina bila družina. Tako se ne moreta izogniti dolžnostim, pravic pa nimata. Toda tudi njune dolžnosti so določene le v zakoniku njune vesti.

S tem nikakor nočem namigovati, da sta očim in mačeha nujno slaba starša, nasprotno, včasih storita za svoje otroke celo več kot njihovi biološki starši. Znan mi je primer ženske, ki jo je vzgojila izredno dobra mačeha, potem ko je njena lastna mati zapustila družino zaradi ljubimca. Tudi kot odrasla je bila še vedno naklonjena mačehi in jo je obiskovala, dokler se ni ta nekega dne smrtno ponesrečila. Sčasoma je njena biološka mati začela bolehati in je bila vedno bolj nebogljena; ljubezenskega razmerja že zdavnaj ni bilo več in tudi sicer razen odrasle hčere ni bilo nikogar, ki bi skrbel zanjo. Tako je prišlo do protislovja, da je ženska, ko je izgubila mačeho, ki je do konca svojega življenja zares ljubeče skrbela zanjo, morala sedaj več let nerada skrbeti za svojo popolnoma odtujeno biološko mater.

Ta primer ponazarja, kljub mnogim dobrim prizadevanjem, stalno tlečo tragedijo raztrganih družin, ne da bi sploh omenili zaplete zaradi *mojih*, *tvojih* in *najinih* otrok ločenih in ponovno poročenih zakoncev, zaplete zaradi neizogibnih ljubosumnosti med biološkimi in krušnimi starši, kakor tudi zaradi umetno postavljenih določil o obiskih s pridihom nečlovečnosti, ki se ga nikdar ni mogoče otresti. Četudi je postopek še tako obziren, določenega decentralizacijskega procesa po ločitvah skoraj ni mogoče zadržati, gravitacijsko polje ljubezni je izgubilo svojo celovitost.

Tudi tu bi lahko miselnost spremenila le temeljita zamenjava notranjega prepričanja. A kako zlahka in prenagljeno pri zakonskih težavah menimo, da nima smisla ostati skupaj *samo zaradi otrok* in kako močno ob tem pozabljamo, kakšna vrednota so otroci in njihov zdrav razvoj! *Dovolj velika vrednota*, da se zakon ohrani in težave rešijo sporazumno. Podcenjevanje, ki izhaja iz prepričanja, da bi se zakon ohranjal »samo zaradi otrok«, izvira iz miselnosti, kjer je težišče v osvetlitvi ozadja vsakega družinskega spora. Nasprotno pa bi se vrednotenje, ki bi ga izražala zavestna in hotena namera, postopno približalo razumevanju »vsaj zaradi otrok«, ki se odraža v presegajoči nalogi vsake družinske skupnosti: v ohranjanju in posredovanju življenja.

Tema *spraviti družino skupaj* je nedvomno – če že ne v prostorskem, pa v duševnem smislu – neizčrpna. Tudi strokovnjaki nimamo patentiranih receptov, tudi mi iščemo veljavna merila v svetu, polnem vprašajev. Toda *velika vprašanja zahtevajo velikopotezne odgovore*. V tem smislu smo mi poklicani, da gradimo mostove med materami, očeti in otroci, mostove tiste vrste, o katerih moj učitelj Viktor E. Frankl običajno pravi: »Če želimo graditi mostove od človeka do človeka – in to velja tudi za mostove spoznanja in razumevanja – potem temeljni kamni mostov ne smejo biti kamni, ampak srca« *(Viktor E. Frankl, Psychotherapie für den Laien)*.

Dr. Snežna Večko

Akademik profesor dr. Jože Krašovec, osemdesetletnik

Vir: Wikipedija

»Blagor človeku, ki me posluša, ki dan za dnem čuje pri mojih vratih« (Prg 8,34). Te besede, ki jih govori poosebljena Božja modrost, v polnosti veljajo za akademika profesorja dr. Jožeta Krašovca, ki je 20. aprila dopolnil osemdeset let. Skupaj z njim se veselimo njegovega sadov polnega življenja. Gotovo so se razveselili tudi njegovi starši v Sodni vasi pri Podčetrtku davnega leta 1944, ko se jim je rodil zdrav in krepak deček. V verni kmečki družini so se vsi otroci zmlada navadili vztrajnosti in marljivega dela. Bog jih je obilno blagoslovil, saj je kar pet sinov stopilo v duhovniški stan.

Jože je po osnovni šoli v domačem kraju odšel v malo semenišče v Vipavi, po končani Srednji verski šoli pa na Teološko fakulteto v Ljubljani, kjer je leta 1970 diplomiral. Obetavni mladi duhovnik je nato nadaljeval študij v Rimu. V letih 1970–1976 je študiral na Bibličnem inštitutu, vmes eno leto na francoski Biblično-arheološki šoli v Jeruzalemu. Na Bibličnem inštitutu v Rimu je leta 1976 dosegel doktorat iz bibličnih znanosti. V letih 1979–1980 in 1981–1982 je študiral na Hebrejski univerzi v Jeruzalemu in leta 1982 tam doktoriral iz filozofije. Leta 1986 je v Parizu dosegel kombiniran doktorat iz religijske antropologije (na Sorboni) in teoloških znanosti (na Katoliškem inštitutu). Od 1976 do upokojitve 2016 je predaval na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani ter bil predstojnik katedre za Sveto pismo in judovstvo. V svojem predavateljskem delu je akademik profesor dr. Jože Krašovec zaradi svoje strokovne razgledanosti ter človeške topline in požrtvovalnosti užival velik ugled med študenti in sodelavci. Kot predavatelj je gostoval na številnih univerzah v Evropi in po svetu.

Dobro se je zavedal, kako resne so posledice tega, da v slovenščini nimamo temeljitih razlag Svetega pisma. Zato je najprej poskrbel za prevode svetovno znanih svetopisemskih Uvodov in Leksikona, ki jih je v začetku 80. let pogumno izdala Celjska Mohorjeva družba. Leta 1980 je s skupino sodelavcev začel pripravljati komentirani prevod Svetega pisma. Ta je opremljen z obsežnimi uvodi in opombami pod naslovom *Sveto pismo stare in nove zaveze: Slovenski standardni prevod iz izvirnih jezikov* izšel leta 1996 pri založbi Svetopisemske družbe Slovenije. Slovenska javnost, ki so jo o pripravi obveščali cerkveni in tudi drugi mediji, je z zanimanjem pričakovala izid prevoda. To je bil sedmi prevod celotnega Svetega pisma v slovenski jezik. Akademik je poskrbel, da je izid obeležil veličasten glasbeni dogodek na trgu pred ljubljansko stolnico, v Cankarjevem domu v Ljubljani pa je organiziral mednarodni simpozij o interpretaciji Svetega pisma. Leta 1998 je izšel zbornik predavanj pod naslovom *Interpretation of the Bible / Interpretacija Svetega pisma* (Ljubljana: SAZU; Sheffield: Sheffield Academic Press, 1909 strani).

Tako odmeven dogodek je akademika Krašovca pripeljal do sodelovanja v več mednarodnih organizacijah, posvečenih študiju Svetega pisma. Leta 1996 je bil imenovan v Akademski forum Združenih bibličnih družb za prevajanje Svetega pisma v Evropi in na Bližnjem vzhodu. V letih 2004–2007 je bil predsednik IOSOT (The International Organization for the Study of the Old Testament), s čimer je dobil mandat, da organizira

svetovni kongres tega združenja. Zavedajoč se, da Slovenija predstavlja most med evropskim Zahodom in Vzhodom, si je zadal, da na kongres povabi vse pravoslavne raziskovalce Svetega pisma. Dejansko se je tega kongresa v Ljubljani od 12. do 20. julija 2007 udeležilo največje število pravoslavnih raziskovalcev dotlej. Zbornik glavnih predavanj je leta 2010 izšel pri založbi E. J. Brill (Leiden-Boston).

Na njegovo pobudo so leta 2006 faksimili najstarejših slovenskih prevodov Svetega pisma skupaj z znanstvenim komentarjem izšli v mednarodni zbirki Biblia Slavica pri založbi Ferdinand Schöningh v Nemčiji. Leta 2006 je prevzel pripravo jeruzalemske izdaje komentiranega prevoda Svetega pisma, ki je v sozaložništvu Slovenske škofovske konference in založbe Družina izšel marca 2024. Glavni doprinos tega novega prevoda Svetega pisma je po Krašovčevih besedah na slavnostni predstavitvi v Slovenski akademiji znanosti in umetnosti 12. marca doslednost pri sledenju izvirniku, s pozornostjo pa je upoštevana tudi slovenska prevajalska tradicija. Bralci se bodo razveselili tudi teoloških opomb in drugih bogatih dodatkov, ki so prevzeti iz francoske jeruzalemske Biblije.

Akademik profesor dr. Krašovec se neutrudno poglablja v Sveto pismo. Izsledke svojih raziskav redno objavlja, s čimer je občutno prispeval k napredku svetopisemske znanosti v svetovnem merilu. Predaval je na znanstvenih srečanjih v Evropi in po svetu. Posebej pa ga vodi zavezanost domovini in našemu človeku, zato je slovenski prostor obogatil z obsežnimi razlagami Svetega pisma v domačem jeziku. Dragocen doprinos so tudi njegovi članki in pogovori v raznih publikacijah ter slavnostni govori.

Njegovih znanstvenih in strokovnih člankov v domačih in tujih revijah, zbornikih in drugih publikacijah je več kot dvesto petdeset. Vse tri disertacije so objavljene v tujini: *Der Merismus im Biblisch-Hebräischen und Nordwestsemitischen* (1977), *Antithetic Structure in Biblical Hebrew Poetry* (1984), *La justice (Sdq) de Dieu dans la Bible hébraïque et l'interprétation juive et chrétienne* (1988). Leta 1998 je izšel slovenski prevod francoske disertacije *Pravičnost v Svetem pismu in evropski kulturi* (Ljubljana-Celje: Celjska Mohorjeva družba). Leta 1999 je pri založbi E. J. Brill izdal monumentalno dvojezično delo v angleščini in slovenščini *Nagrada, kazen in odpuščanje: Mišljenje in verovanje starega Izraela v luči grških in sodobnih pogledov* (Ljubljana: SAZU). Leta 2000 je pri založbi SAZU izšlo delo *Med krivdo in spravo*, leta 2001 pa pri isti založbi *Med izvirnikom in prevodi*.

Težišče njegovega raziskovanja je tekstna kritika, semantika, stilistika, literarna teorija in onomastika na področju kultur starega Bližnjega vzhoda in Evrope. Sedaj se posebej posveča oblikam svetopisemskih lastnih imen v okviru biblijskih jezikov. Leta 2007 je pri založbi SAZU izdal dvojezično študijo (v slovenščini in angleščini) z naslovom *Fonetika, etimologija, prevajanje in transliteracija svetopisemskih lastnih imen*.

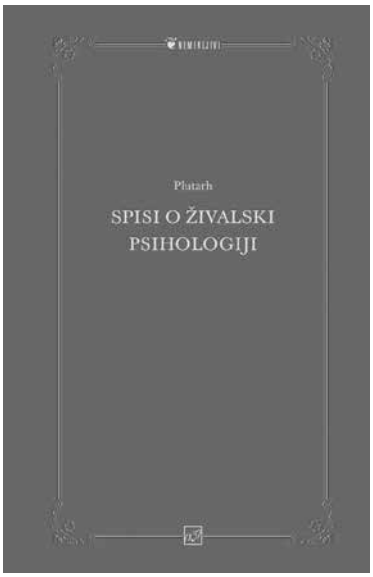
Za svoje delo je akademik profesor Krašovec prejel številne nagrade in odlikovanja. Od 1991 je član SAZU-ja, od 1993 pa član Evropske akademije znanosti in umetnosti. Je delegat Slovenske akademije znanosti in umetnosti pri Mednarodnem združenju akademij.

Ob raziskovanju Svetega pisma akademik profesor dr. Krašovec budno spremlja dogajanje v slovenski in svetovni javnosti in se nanj odziva s tehtnimi in kritičnimi izjavami. To med drugim utemeljuje z dejstvom, da v vseh normalnih kulturah religija igra osrednjo vzgojno vlogo in da se družba, ki zavrača duhovno osnovo svojega delovanja, razkroji. Kot duhovnik pa v svoji zvestobi duhovniškemu poklicu tudi pričuje, da je Biblija po svojem izvoru v največji meri liturgično besedilo.

Akademiku profesorju dr. Jožetu Krašovcu se zahvaljujemo za njegov izjemen prispevek na področju duhovne omike, mu čestitamo za osemdeset let življenja in želimo zdravja in moči za nadaljnje znanstvene podvige.

Plutarh
Spisi o živalski psihologiji
Celjska Mohorjeva družba, 2023
244 strani

Neža Kokol

Četudi je znano, da vegetarijanstvo še zdaleč ni produkt našega časa, kot je rado predstavljeno s strani njegovih nasprotnikov, pa marsikoga morda vendarle preseneti ugotovitev, da so o moralnosti uživanja mesa na veliko razpravljali že v antiki.

V zbirki Neminljivi Celjske Mohorjeve družbe je v preteklem letu izšla knjiga *Spisi o živalski psihologiji* antičnega grškega filozofa in misleca Plutarha in se tako še v slovenskem prevodu uvrstila med velika literarna dela, kot so *Bratje Karamazovi* in *Božanska komedija*. Plutarh je danes najbolj znan po svojih *Vzporednih življenjepisih*, s katerimi je utemeljil biografijo kot literarno zvrst; tem po popularnosti sledijo etični spisi z naslovom *Moralia*, zbirka teoretičnih razprav s področij filozofije, naravoslovja, književnosti, zgodovine in drugih. Njegov opus je v primerjavi z drugimi iz časa antike eden najobsežnejših in vsebinsko raznolikih, kar se jih je ohranilo skozi čas.

Izmed vseh filozofskih misli je Plutarh najbolj sledil Platonovi, odprt pa je bil tudi za ideje peripatetikov in občasno celo stoikov. Kot je v spremni besedi zapisal dr. Matej Hriberšek, so njegova dela v rimskem cesarstvu brali predvsem predstavniki izobražene elite, v času srednjega veka pa je njegova popularnost upadla do mere pozabe. Zanimanje za grško književnost in s tem tudi Plutarha je ponovno poraslo v času renesanse, ko je bilo veliko pozornosti usmerjene predvsem v *Vzporedne življenjepise*, medtem ko je prišla *Moralia* prvič po Bizancu ponovno v ospredje šele v 19. in 20. stoletju.

Četudi za razliko od Pitagorejcev sam ni bil nikoli striktni vegetarijanec, pa je veljal za odločnega zagovornika pravic in enakopravnosti živali. Znan kot velik eklektik, je Plutarh v pripravi na *Spise o živalski psihologiji* zbral in preučil vsa filozofska dela, ki jih je našel na to temo, nato pa z njimi prepletel lastne misli in raziskave ter jih oblikoval v tri eseje, v katerih najdemo mnogo tudi za današnji čas izjemno aktualnih ugotovitev.

Delo, ki ga je prevajalka dr. Barbara Zlobec označila za »antični manifest vegetarijanstva«, v treh spisih na luciden način in skozi konkretne primere podaja argumente proti ubijanju živali. Ob tem se Plutarh sklicuje na razne filozofske smeri in antične mite ter živali prikaže kot razumna, predvsem pa človeku enakopravna bitja. Spisi tako odpirajo vprašanja, ki niso samo znanstvena in etična, temveč tudi politična, verska in filozofska.

V prvem z naslovom *O tem, da imajo nespametne živali pamet* na primeru antičnega mita o Odiseju avtor

zagovarja tezo, da je živalska duša ne le razumna, temveč tudi krepostna. Spis je znan tudi pod naslovom *Gril* oz. grško *Gryllos*, vzetem po istoimenskem junaku, ki ga je čarovnica Kirka v zgodbi spremenila v prašiča in s katerim Odisej v Plutarhovem zapisu tvori dialog. Če se v antičnem mitu začarani vojaki želijo povrniti v prvotno, tj. človeško obliko, pa Plutarh svoj zapis obrne drugače – Gril Odiseja namreč prepriča, da so živali od človeka v resnici modrejše, saj posedujejo pravičnost, razum in pogum, zaradi česar se odloči v podobi prašiča tudi ostati.

Prvi spis se zaključi s temo, ki se ji Plutarh v celoti posveti v drugem spisu, in sicer o tem, da človeku za preživetje ni potrebno meso, temveč je to zanj zgolj »poslastica«, kar avtor odločno obsoja. Če se živali prehranjujejo z določenimi vrstami, pa se človek po njegovem mnenju pri svoji hrani ne omejuje, ob tem pa je pogosto krut in sebičen, kar za druge vrste ni značilno: »Vam je bil mar razum dan zato, da z ubijanjem nas živali živite bolj razkošno?« Odiseja vpraša Gril. Razum in razumevanje premorejo tudi živali, vendar po mnenju slednjega v manjših odstopanjih, kot je to značilno za ljudi.

Drugi spis nosi naslov *O uživanju mesa* in je razdeljen na dva dela, v njem pa Plutarh razvija tezo, da je živali dovoljeno pokončati le, če je človek resnično lačen. Uboj živali namreč vidi kot prvi korak k vojnam oziroma pobojem iz slasti ter želje po oblasti, namesto iz nuje, kot bi bilo po njegovem mnenju edino prav. Iz tega sledi, da so živali »bolj človeške« kot ljudje sami, saj smo slednji zaradi »domišljavosti, predrznosti in potratnosti užitek spremenili v greh.« Kot zgled Plutarh navaja Pitagoro in Empedoklesa, ki za razliko od stoikov, po mnenju katerih ljudje nimajo zakonskih dolžnosti do živali, saj te nimajo nobenih pravic, zagovarjata pravičen odnos do vseh vrst, ne zgolj do človeške. »Živalim torej ne delajo krivice tisti, ki se jih poslužujejo nasplošno, ampak tisti, ki se jih poslužujejo na način, ki je škodljiv, krut in poln zaničevanja,« zapiše avtor.

Obenem je njegovo pisanje kljub določeni anahroničnosti izjemno samorefleksivno, saj se zaveda, da ljudje pogosto vztrajamo pri določeni misli, čeprav vemo, da ni resnična. »Zdi se nam, da so živalski zvoki in klici nerazločni ter da ne predstavljajo prošenj, rotitev in zahtev za pravičnost,« zapiše. Dokaz za našo brezčutnost pa najde predvsem na mizah bogatašev, o čemer pove: »Te živali so poginile zaman.«

Tretje besedilo se imenuje *O razumu živali: Katere živali so pametnejše, kopenske ali vodne?*, v njem pa Plutarhov oče Avtobul in prijatelj Soklar razglabljata o skrbi, da se bodo mlajše generacije ponovno navdušile za lov. Prvemu sledi drugi del, v katerem ribič kot predstavnik vodnih živali z lovcem, zagovornikom kopenskih, diskutira, katera izmed omenjenih skupin je pametnejša. Plutarh namreč zagovarja, da je »pravo življenje« po razumu (gr. *logos*) tisto, ki ga živijo živali, saj počnejo zgolj to, kar je potrebno za njihovo preživetje. A namen v resnici ni določati superiornost z vidika razuma, temveč prikazati umske sposobnosti obeh skupin, s tem pa večati človeško zavednost, kar se tiče inteligence (v širšem pomenu besede) živali nasploh. Sledijo Aristotim, zagovornik kopenskih živali, ter Heraklejon in Fajdim, zagovornika vodnih živali. Dialog pa kljub pričakovanjem ne vodi do razrešitve, saj so argumenti obeh strani primerljivo močni, obenem pa oboji vodijo do zaključka, da imajo živali tako razum kot tudi pamet.

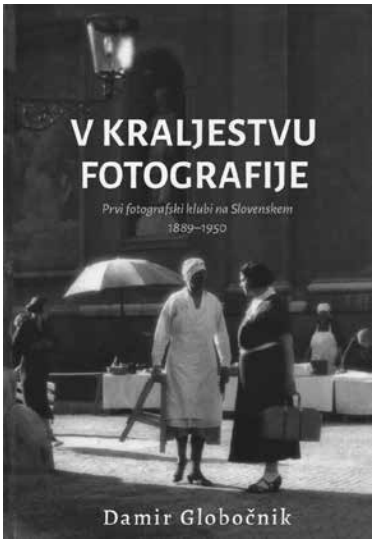
S pojavom in razvojem posthumanizma se je v zadnjih letih povečal tudi javni interes za ponovno ovrednotenje položaja, pravic in sposobnosti živali v odnosu do človeka. Filozofi, humanisti, pisatelji in mnogi drugi, kot so Donna Haraway, Matthew Calarco in Cary Wolfe, so samo nekateri izmed odmevnih sodobnih mislecev ter raziskovalcev, ki so se s svojim delom lotili tega izjemno kompleksnega področja sveta in družbe. Kar jim je skupno, je ideja, da je treba preseči antropocentrično vizijo sveta, saj ta namesto v napredek vodi zgolj v uničenje. Z naravo je treba sodelovati, vloga človeka pa ni dominacija, temveč vzajemno prispevanje k svetu in vesolju.

Plutarhovi spisi so danes še posebej aktualni, ne zgolj zaradi porasta vegetarijanstva in veganstva ter boja za pravice živali, temveč predvsem zato, ker se ljudje vse bolj zavedamo, da nismo gospodarji sveta, nove raziskave pa vse pogosteje kažejo, da nas živali v marsičem še kako prekašajo.

Damir Globočnik
V kraljestvu fotografije: Prvi fotografski klubi na Slovenskem 1889–1950
Založba Buča, 2023
391 strani

Mag. Rolanda Fugger Germadnik

Ljudje so stoletja sanjali, da bi ujeli in zamrznili trenutek v času ter ga ohranili za večnost. V prvi polovici 19. stoletja jim je to uspelo: rodila se je fotografija. Novi medij je zmagovito prodrl v vse kotičke sveta in osvojil tudi slovenski prostor. Še več, Slovenci so z Janezom Puharjem, izumiteljem

fotografije na steklo, zaznamovali razvoj te izzivalne nove tehnologije.

Čeprav je fotografija na Slovenskem uspešno lovila korak s svetovnimi tokovi, pa je slovenski prostor zaostajal pri raziskavah družbene in kulturne vloge fotografije. Šele v sedemdesetih letih 20. stoletja je profesor Mirko Kambič uveljavil fotografijo kot predmet raziskav zgodovine, umetnostne zgodovine in likovne umetnosti. Sledili so mu drugi raziskovalci tega fenomena, med njimi Damir Globočnik, doktor umetnostne zgodovine in zgodovine, muzejski svetnik in likovni kritik. V letu 2023 je Globočnik svojemu obsežnemu seznamu člankov, razstav, katalogov in knjig na temo fotografije dodal še strokovno monografijo o nastanku in delovanju fotografskih klubov na Slovenskem od konca 19. stoletja do začetka petdesetih let 20. stoletja.

V jedrnatem uvodu v monografijo nam avtor predstavi razvoj postopka izdelave fotografije, ki se je v sedemdesetih letih 19. stoletja z opremo vred tako poenostavil, da sta fotografiranje in izdelava fotografij postala dostopna številnim ljubiteljskim fotografom. V nadaljevanju avtor v 54 poglavjih

po kronološkem principu predstavi fotografske klube, društva in sekcije, ki so na Slovenskem nastajali, se razvijali in ugašali konec 19. stoletja in v turbulentnem času prve polovice 20. stoletja. Iz podrobne in obširne tematike navajam le nekaj poudarkov.

Prvi je bil leta 1889 v Ljubljani ustanovljen Klub amaterjev-fotografov. Kot nas opozori avtor, je bil ljubljanski klub po času nastanka tudi med prvimi v habsburški monarhiji. Do izbruha prve svetovne vojne je bilo ustanovljeno v slovenskem prostoru, vključno s Trstom, devet klubov, ki so združevali ljubiteljske fotografe z namenom, da bi povečali zanimanje za fotografijo in znanje o njej.

Avtor obširneje predstavi sekcijo fotografov amaterjev pri Slovenskem planinskem društvu, ki je bila ustanovljena leta 1897. Cilj društva in sekcije, ki sta delovala v izrazitem patriotskem duhu, je bil ohraniti gore slovenske in njihovo lepoto približati širšemu občinstvu. Sekcija je bila dejavna tudi v času po prvi svetovni vojni in je svoja prizadevanja strnila v treh zbornikih fotografij z naslovom *Iz naših gora*.

Razmeroma pozno so svoje društvo ustanovili poklicni fotografi, ki so se združili v Deželno zadrugo fotografov v Ljubljani šele leta 1910. Cilj zadruge je bil zaščititi fotografsko obrt kot stroko, za izvajanje katere sta potrebni strokovna izobrazba in uradno dokazano znanje.

Osrednje mesto v monografiji je avtor namenil predstavitvi Fotokluba Ljubljana. Upravičeno. Klub je bil ustanovljen leta 1931 in je pomenil prelomnico v dotedanjem društvenem življenju. Njegovo delovanje je bilo izjemno dinamično. Na kratko zapisano: v dobrem desetletju je klub – zadnja seja odbora je bila jeseni 1941 – v slovenski prostor pripeljal svetovno fotografijo, obratno pa svetu uspel predstaviti slovensko. Pripravil je tri mednarodne razstave (1934, 1936, 1938) in nekateri člani kluba so v hudi konkurenci osvajali tudi nagrade. Dragocen vir podatkov je avtorju predstavljala *Kronika Fotokluba Ljubljana*, ki jo je v letih 1931–1947 pisal tajnik kluba Karlo Kocjančič.

Monografijo zaključuje kratek pregled dogajanja po koncu druge svetovne vojne. Predvojni klubi so bili ukinjeni, organizacija in interes društev sta se morala preoblikovati v duhu novih družbenih razmer.

Avtor monografije je razen iz arhivskih virov in objavljene literature črpal tudi iz komentarjev takratnega časopisja – *Slovenca*, *Slovenskega naroda*, *Jutra*, *Planinskega vestnika*, *Doma in sveta* ter drugih. V tekst je vnesel obsežne citate in na ta način omogočil bralcu neposrednejši stik z virom.

Bogato slikovno gradivo daje monografiji dodatno informacijsko dimenzijo, saj je vsako poglavje podprto z obsežnim tematskim izborom. Vsebini sledi Seznam (izbor) literature, ki šteje 77 enot in je urejen po letnicah izida. Opombe niso zgolj navedek vira podatka, številne so razširjene, zato prinašajo bralcu zanimive dodatne informacije. Monografija je zaključena s kratko prestavitvijo avtorja.

Komu priporočiti monografijo v branje? Vsakemu, ki se ljubiteljsko ali profesionalno ukvarja s fotografijo. In kaj bi si morda želeli? Da bi avtor množico podatkov na koncu strnil v kratek povzetek oziroma vrednostno oceno fotografskega klubskega delovanja pri nas.

Ifigenija Simonović

Vsepočez konec, po drugi strani pa …

Najprej naj zapišem, da sem srčno žalostna, ker je umrl Boris Jesih. Tihi umetnik, pesnik tišine in miru. Prebadal je naravo z geometrijsko natančnimi grafičnimi komentarji, a jo puščal neomadeževano. Križi, solze, zaznamovane livade, robovi jas, smreke, ki jim je uspelo ohraniti vse vršičke do končne zrelosti, do dosežene končne lepote. Krošnje, ki so popolnoma uravnotežene s klančino. Sveža zelena z rdečo, ki vleče na barvo strjene krvi. Liričnost dveh dreves in nostalgična steza, pot. O, zakaj ga nisem obiskala v zadnjih letih! Žal mi je, res mi je žal.

Mozartine oziroma nedeljske matineje Simfoničnega orkestra RTV Slovenija so bili spomladanski praznični dogodki v Slovenski filharmoniji. Pretekli čas! Konec.

Glasbeniki so mi povedali, da niti ne vejo, zakaj. Nimam besed za ponazoritev strašne škode, ki jo povzročajo tisti, ki očitno načrtno cefrajo tkivo kulture na Slovenskem. Kdo se je tako odločil? Svoboda svobodnih svobodomislecev?

Slišala sem za enajsto zapoved: misli le nase! Torej glej le do konice svojega nosu.

Spominjam se časov, ko smo se zmrdovali nad tenisom, klavirjem, opero! Celo nad parketom in visokimi stropi! Celo nad klobuki in kravatami! Beli prtički niso bili za proletarsko mizo. Vezenje – navaden kič. Prva »malomeščanska« razvada moje mame je bila trajna v šestdesetih letih. Božič – to pa res ne. Velika noč – traparija! Kmetje – kmetavzarji! Mi, proletarski otroci, pa smo hrepeneli po žvečilnem gumiju in kavbojkah. Brali smo *Kurirčka*, stripe pa skrivaj.

Ampak zdaj je drugače! Zdaj imamo preveč koncertov in oper in baletov in gledališč in preveč romanov in preveč pesniških zbirk! Tudi preveč univerz! Preveč izobraženih ljudi! Vsak smrkavec hodi v glasbeno šolo! Kam pa to pelje? Treba je ukiniti vse, kar spodbuja kreativnost, hrepenenje po lepoti, iskanje notranjega miru! Samo da imamo dovolj nakupovalnih centrov in mobilnih telefonov!

Sprejemljivo je samo, kar je znano. Presežno je sumljivo.

Hkrati pa gledam oddaji *Intervju* in *Pričevanja*! Tudi po vojni smo imeli gospodo! So se kar preselili, so kar dobili … Brez vprašanj o tem, kdo je tam prej bival, čigavi so bili fotelji pred posedovanjem. In mnogim je bilo pač vzeto. Gospa mi je pripovedovala, kako je hodila mimo hiše, kjer so pred vojno živeli. Tudi vem, kdo je bila in kateri ljudje so zasedli njeno hišo. Na vrtu se je sušila posteljnina z njihovimi inicialkami.

Fotograf Janez Bogataj je okrog leta 1985 fotografiral Antona Slodnjaka in Josipa Vidmarja. Prvi stoji pred nepobeljeno steno, drugi pred slikami v pozlačenih okvirih. Slike hranijo v NUK-u. Razstavljene so bile v Cankarjevem domu, v okviru PEN-a, kot razstava portretov s četrtstoletno patino.

Po drugi stani pa sem to leto začela z dvema odličnima predstavama v SNG Drama, žlahtnima komedijama *Kakor hočete* Williama Shakespeara in *Skopuh* Jeana-Baptista Poquelina Molièra. Vrhunska prevajalca, mojstra žlahtne slovenščine, angleščine in francoščine, sta Milan Jesih in Aleš Berger, dva »presežneža«. Ko je igralec Bojan Emeršič v vlogi Molièrovega skopuškega Harpagona v trenutku, ko ta spozna, da so ga okradli, obupano vprašal: »Kdo mi je ukradel denar?!«, je nadvse očitno in pogumno pogledal naravnost v oči trenutnega predsednika vlade. Srčen smeh! Posrečeno je bilo tudi simbolično podiranje Drame kot take, scene, sten, vrat, pohištva, stropa. Igralci/stažisti v kombinezonih, podobnih tistim, ki jih nosijo komunalci, so podiranje uprizorili kar med predstavo. Tako so duhovito in pikro nakazali stisko slovenskega gledališča, pa ne le prostorske. Pokazali so odnos do gledališča z zornega kota sloja, ki naj umetnosti ne bi potreboval (saj smo razslojeni, mar ne, tega nam ni treba več zanikati – in bilo bi nemogoče!). Drama, stara stavba, ki moti videz ulice, plesen, omet, ki odpada. Kdo bi jo pogrešal?

Buldožer, pa je! Pa NUK? Kaj kompliciraj! Na grmado, pa bo!

Pomislila sem na trgovinice v Parizu, ki so motile veletrgovca v vrhunskem, še vedno aktualnem romanu *Raj za ženske* Émila Zolaja. Prav zdaj ga berem, odlično teče prevod Jaroslava Skrušnýa (še en »presežnež«, ki je prevedel vsaj 50 knjig!). Kaj bi brez prevodov! Tudi Prešerna ne bi imeli, če ta ne bi znal tujih jezikov.

In kaj bomo brez majhnih trgovinic, ko ne bomo imeli avtomobilov ali denarja za avtomobile ali za gorivo ali sploh za karkoli? Ko teh reči sploh ne bo več!

Šla sem skoraj na vse zimske koncerte v Slovenski filharmoniji in Cankarjevem domu, bila blažena. Umetnost mi jača vero v človeka, v lepoto, ki jo je zmožen ustvariti. Pomislim na predzgodovinske jamske poslikave, starogrške figure in posode, rimske mozaike, keltski nakit, srednjeveške iluminacije. Sama čudostvarstva! Tudi ko česa ne dojamem, ko me kaj celo užali, zvrnem krivdo nase: ne razumem pač, staromodna sem, slepa, gluha za lepoto današnjega dne.

Stisnilo me je pri srcu, ko nas je na pogovor o maternem jeziku v Društvu slovenskih pisateljev prišlo pet ali šest. Starejši od 70 let. Štirje gostje so prišli od daleč: Dunaj, Trst in Murska Sobota. Vsi 60 ali čez. Mlajša sta bila samo voditeljica in kitarist.

Zakaj je sploh treba imeti glasbene vložke? Zakaj je treba literarne večere »popestriti« z glasbo?

Sitna postajam. EMŠO, verjetno. Kozolec sem, kakršnega je fotografirala Milena Rupar. Stojim na dežju, v vetru, strele udarjajo vame, pa kar sem in sem. Gledati moram svetlobo, odmisliti temo! Ta fotografija portretira svetlobo! Žalosti

Foto: Milena Rupar

pridejo kot valovi, preplavijo me. Za izkazovanje (ali podarjanje, sevanje) topline, veselja, za razveseljevanje nekoga drugega, ki je morda preplavljen z močnejšo žalostjo od moje (da o vsesplošni žalobnosti nad stanjem sveta ne govorim), pa si moram zavestno prizadevati, želeti, hoteti, poskušati vsaj to početi, dajati, omogočati. Občutek nemoči je pravzaprav ves tisti napor, ki ostane neopažen, ki ga tisti ali tisto, kar me spravlja v obup ali kar mi daje občutek nemoči, ne zazna. To pa ne pomeni, da ne vlagam napora v razblinjanje žalosti ali razreševanje težave nekoga drugega. Včasih se mi zdi, da bi bilo najlepše, če bi tudi tisti napori, ki se ne izjalovijo, ostali neopaženi. Naj nihče nikoli ne čuti občutka, da bi mi moral biti hvaležen za karkoli. Da bi vse nastalo po naravi. Da bi se dobro kar samo valilo čez nas, z vseh strani in na vse strani neba, da bi pljuskalo v nas kot svetloba.

Samo kopáti moram, odkopavati, odmetavati. Potem izkopano čistiti, umivati – s solzami, če ne gre drugače. Ah, če sem tak kozolec, kakršnega je opazila fotografinja, me svetloba preliva, tudi če mižim. Ne vem, zakaj govorijo o črnih luknjah? Če tam v neskončnosti nenehno in vsepočez nekaj gori in seva in se razpolavlja in raztisočerjuje, potem zaresne popolne vseobsegajoče teme niti ni. Tako Boris Jesih začara naravo. Njegove grafike so misli o naravi. Ko podarim njegovo grafiko, podarim drevo, ki se kopa v spominu nekoga, ki je nekoč davno šel mimo. Gledam lepoto, ki je ni več, umetnik pa je delček tiste lepote zajel s kristalnim kozarcem. Le senco, le zamegljeno daljavo … videno zato, ker jo je osvetlil prav on. Bil je pozoren do nečesa enkratnega in v najbolj pravem trenutku je tisto enkratno vklenil v trenutek. Iz česa takega pa res izvira hvaležnost. O, naj bo močnejša od vseh žalosti, ki sem jih že prestala in ki me bodo še doletele! Lepo mi je, če ne zaradi drugega, že zato, ker imam to svobodo, da se lahko prepuščam premišljevanju.

Mag. phil. Barbara Žnideršič

Izzivi časa in kljubovalna moč duha

Deveti mednarodni logoterapevtski simpozij v Celju (15. in 16. marca 2024)

Logoterapevtski simpozij je priložnost, da širše osvetlimo, kako z uporabo logoterapevtskih načel v svojem življenju in pri svojem delu lažje prepoznavamo osebni smisel, ki se razkriva v uresničevanju enkratne nam zaupane naloge.

Če kdaj, potem v teh časih zagotovo velja ena izmed najbolj znanih trditev Viktorja E. Frankla: »Družba ni zdrava, je pa ozdravljiva«, misel ali rdeča nit vseh simpozijev, ki jih vsako leto pripravlja Slovensko društvo za logoterapijo – Logos.

Po Viktorju E. Franklu (1905–1997) družba ni popolna in se sooča s številnimi težavami, kot so egoizem, materializem in pomanjkanje medsebojnega razumevanja. Kljub temu pa verjame, da je družba sposobna rasti in se razvijati v boljše stanje, če se posamezniki zavedajo svoje odgovornosti do sebe in do drugih ter se zavzemajo za skupno dobro. Frankl nas spodbuja, naj si prizadevamo za pozitivne spremembe v družbi, tako da živimo po načelih odgovornosti, solidarnosti in iskanja smisla v vsakodnevnem življenju. Skozi to ozaveščenost in delovanje lahko prispevamo k zdravju in napredku družbe ter gradimo boljše svetove za prihodnje generacije.

Vodilna nit letošnjega simpozija je bil slogan *Izzivi časa in kljubovalna moč duha*. Izzivi, s katerimi se srečujemo, nas res lahko spravijo v potrtost in malodušje, lahko pa postanejo v moči človekove svobode in odgovornosti navdih pri delu z ljudmi in za ljudi na različnih področjih življenja, od vzgoje, zdravstva do oskrbe starejših in obolelih, od dela na področju sociale, umetnosti, športa in duševnega zdravja.

Tokratni simpozij je navdušil z raznolikimi predavanji in delavnicami, kjer smo skupaj s cenjenimi predavatelji in strokovnjaki s tega področja ter vsemi, ki soustvarjajo logoterapevtski simpozij, razmišljali o temah, ki še kako zaznamujejo današnji čas.

Zdravnica Ana Ramovš se je dotaknila področja smiselnega doživljanja in ravnanja v težavnih situacijah v zadnji tretjini oziroma zlasti ob koncu življenja, kjer človek nima možnosti za ustvarjalno delo in za bogato doživljanje situacije. Kljubovalna moč duha v tretjem življenjskem obdobju postaja še posebej pomembna, saj lahko človek izgubi nekatere zmožnosti, s katerimi se je prej identificiral, kar lahko vodi v občutke nemoči, osamljenosti in pomanjkanje smisla. Kljub temu pa je prav ta moč duha tista, ki posamezniku omogoča, da se spopade s temi izzivi in ostane aktiven ter vključen v življenje. Dotaknila se je tudi aktualnega vprašanja oziroma današnje pomembne razprave o evtanaziji in pomoči pri samomoru, pri čemer je prav kljubovalna moč duha lahko ključnega pomena pri odločitvah, povezanih s koncem življenja. Slednja lahko posamezniku pomaga, da se spopade s trpljenjem in neugodjem, ki ga prinašata bolezen ali starost, ter da ohrani dostojanstvo in smisel vse do konca svojega življenja.

Prof. dr. p. Edvard Kovač nas je tehtno in humorno popeljal skozi pogled obličja, ki prebuja kljubovalnost; kljubovalnost narcisoidnosti od Trstenjakove empatije do Levinasove etike izvoljenosti. Medtem ko nas Trstenjakova empatija uči o pomembnosti sočutja in razumevanja drugih ljudi, pa na drugi strani Levinasova etika izvoljenosti poudarja odgovornost do drugih ljudi, ki izhaja iz naše zavesti o njihovi ranljivosti in edinstvenosti. Čeprav koncepti kljubovalnosti narcisoidnosti, empatije in etike izvoljenosti izhajajo iz različnih filozofskih tradicij, nam vsi nudijo dragocene vpoglede v naravo človeškega bivanja in medčloveških odnosov. Pogled obličja, ki prebuja kljubovalnost, nas spodbuja k razmisleku o tem, kako lahko razvijemo sočutnejšo in odgovornejšo družbo, kjer se vsak posameznik čuti sprejetega, razumljenega in spoštovanega.

Prof. dr. p. Edvard Kovač (na levi) in mag. Martin Lisec, predsednik Društva Logos (na desni); vir: Slovensko društvo za logoterapijo – Logos

Dr. Heidi Schönfeld, naslednica dr. Elisabeth Lukas, je izpostavila vidike Franklove diagnoze časa in jih prezrcalila v našo sedanjost. Franklova diagnoza časa, če jo pogledamo skozi prizmo naše sedanjosti, nas spodbuja k razmišljanju o pomembnosti iskanja smisla in odgovornosti v današnjem svetu. Viktor E. Frankl je opozarjal na pomanjkanje smisla in duhovne praznine v sodobni družbi, ki lahko privedejo do občutkov brezupa, praznine in dezorientacije. Danes se vsekakor lahko zgledujemo po njegovi miselnosti in, namesto da se prepustimo občutkom brezupa in obupa, lahko aktivno delujemo in si prizadevamo za pozitivne spremembe v sebi in svetu okoli nas.

Slobodan Vujasinović, dermatolog, ki logoterapevtski pristop uspešno uporablja tudi v medicinski praksi, je na podlagi *Bolezni odvisnosti*, ki predstavljajo enega izmed največjih izzivov za posameznika, ki se sooča z njimi, pa tudi za družbo kot celoto, z izjemnimi primeri pogumnih posameznikov pokazal, kako je prav kljubovalna moč duha tista, ki lahko pomaga premagati težave in se osvoboditi okovov odvisnosti. Posamezniki, ki se spopadajo z odvisnostjo ali težko diagnozo, se pogosto znajdejo ujeti v začaranem krogu. Pri tem je ključnega pomena notranja moč, saj posamezniku omogoča, da se zavestno odloči za spremembo in prevzame odgovornost za svoje življenje. S kljubovalno močjo duha se dvigne nad svoje težave, si ponovno ustvari svetlo prihodnost ter vzpostavi kakovostno in smiselno življenje. Navdihujoč primer je izjemni mladenič Jan Fonda, ki je zaradi diagnoze rak ostal brez leve noge in dobil protezo, a je kljub težkim okoliščinam ostal optimističen in poln življenja. Kot navdušen športnik z veliko mero volje do življenja, neverjetno motivacijo in pogumom sedaj s protezo za nogo teče, igra odbojko in se samozavestno sprehodi po modni pisti.

Dermatolog Slobodan Vujasinović in izbrani izjemni kljubovalci moči duha; vir: Slovensko društvo za logoterapijo – Logos

Letošnji mednarodni logoterapevtski simpozij je bil vsekakor povabilo k premagovanju malodušja in črnogledosti ter spodbuda k zavzemanju smiselnih stališč do vsega, kar prinaša življenje, še posebej do tistega, na kar kot posamezniki nimamo neposrednega vpliva.

Adriana Požun Pavlovič

Durufléjev *Requiem* med Koprom, Ljubljano in Celjem

Mešani mladinski pevski zbor I. gimnazije v Celju je pod vodstvom dirigenta Tomaža Marčiča na koncertu 27. marca 2024 v stolni cerkvi sv. Danijela v Celju z vrhunsko izvedbo Durufléjevega *Requiema* ganil in prevzel številno občinstvo. Solista sta bila baritonist Lovro Korošec in mezzosopranistka Luri Urankar. Spremljavo sta izvajala koncertna harmonikarja Andraž Frece in Dejan Kušer. Lovro Korošec in Andraž Frece sta nekdanja dijaka I. gimnazije v Celju, Luri Urankar pa dijakinja umetniške gimnazije, ki jo partnersko izvajata I. gimnazija v Celju in Glasbena šola Celje. Dogodek so organizatorji Mladinskega pevskega festivala Celje umestili v sklop uvodnih prireditev, tako imenovani festivalski predtakt.

Omenjena izvedba je bila tretja v nizu letošnjih koncertnih predstavitev tega obsežnega in zahtevnega Durufléjevega dela pri nas. Do nje je prišlo na pobudo Slovenske filharmonije. Tomaž Marčič je v začetku sezone 2023/2024 prejel vabilo k sodelovanju gimnazijskega zbora na koncertu vokalnega abonmaja marca 2024. Mešani mladinski pevski zbor I. gimnazije v Celju je skupaj z Zborom Slovenske filharmonije *Requiem* izvedel 23. marca 2024 v stolni cerkvi v Kopru ter 24. marca 2024 v Dvorani Marjana Kozine v Slovenski filharmoniji v Ljubljani, obakrat pod vodstvom svetovno priznanega angleškega dirigenta Stephena Laytona. Za pevce in zborovodjo Tomaža Marčiča je to izjemen dosežek, veliko priznanje in nepozabna glasbena izkušnja. Za izvedbo celotnega koncertnega projekta je zaslužen tudi ravnatelj I. gimnazije v Celju dr. Anton Šepetavc.

Maurice Duruflé, eden zadnjih predstavnikov francoskega glasbenega impresionizma, je *Requiem* (mašo za umrle) dokončal leta 1947. To veličastno delo, posvečeno skladateljevemu očetu, je doseglo velik odmev in velja za mojstrovino. Kljub tematiki minljivosti izžareva mir, vero in upanje.

Foto: I. gimnazija v Celju

Celjska izvedba Durufléjevega *Requiema* je poslušalce obogatila s ponotranjenim in obenem veličastnim občutjem pred največjim praznikom kristjanov – veliko nočjo.